

ТЕМА 1 Основні засади та завдання адміністративного судочинства

- 1. Історичні витоки становлення адміністративної юстиції і адміністративного судочинства в Україні**
- 2. Сутність, завдання та принципи адміністративного судочинства**
- 3. Правові основи адміністративного судочинства. Система адміністративних судів**

Література:

1. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гурій. – К.: Атіка, 2008. – 415с.
2. Рябченко О.П. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / О.П. Рябченко. – Х. : ХНУ, 2014. – 304 с..
3. Комзюк А.Т., Адміністративний процес України: Навч. посібник. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531с.
4. Гончарук С.Т., Гусар О.А., Розум І.О. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К. : НАУ, 2016. – 238 с.

1. Історичні витоки становлення адміністративної юстиції і адміністративного судочинства в Україні .

Зародження і розвиток адміністративного судочинства як правового явища нерозривно і органічно поєднано з становленням і функціонуванням адміністративної юстиції. З'ясування поняття та змісту таких категорій, як адміністративна юстиція та адміністративне судочинство, їх співвідношення пов'язано з тим, що на сьогодні законодавчого поняття адміністративної юстиції не існує. Немає і єдиних позицій науковців щодо розуміння співвідношення адміністративного судочинства та поняття адміністративної юстиції.

Проаналізуємо окремі погляди науковців-адміністративістів щодо бачення цих понять.

У 70-х роках визначення поняття адміністративної юстиції зробив у своїй монографії Д. Чечот. Він зазначив, що адміністративна юстиція — це порядок розгляду і вирішення в судовій процесуальній формі спорів, що виникають у сфері адміністративного управління між громадянами або юридичними особами з однієї сторони і адміністративними органами — з іншої, який здійснюється юрисдикційними органами, спеціально створеними для вирішення правових спорів. Свого часу Н. Салищева визначила поняття адміністративної юстиції як систему зовнішнього контролю за діями

адміністративних органів і їх посадових осіб щодо громадян.

В даний час окремі науковці адміністративну юстицію пропонують розглядати як встановлений законом порядок розгляду і вирішення в судовій процесуальній формі справ, що виникають у сфері адміністративного управління між громадянами або юридичними особами з одного боку, і адміністративними органами – з іншого, який здійснюється юрисдикційними органами, спеціально створеними для вирішення правових спорів.

Загальне поняття юстиції визначається, як одна із сфер адміністративно-політичної діяльності держави, яка охоплює діяльність органів судової і виконавчої влади, що спрямована на розв'язання спорів, забезпечення прав і свобод людини, захисту її інтересів, інтересів підприємств, установ, організацій та держави.

Власне визначення поняття адміністративної юстиції пропонує Є. Курінний: це інститут адміністративного права, різновид адміністративно-правового захисту, владна форма реалізації суспільних потреб та інтересів, що здійснюється через законодавчо визначений судовий порядок розгляду і вирішення спорів між суб'єктами владно-управлінських відносин.

Адміністративна юстиція — це судовий захист прав, свобод та правових інтересів учасників правовідносин, які виникають у сфері управлінської діяльності держави та місцевого самоврядування.

Таким чином, наведені вище погляди вчених дають підстави вважати, що адміністративна юстиція – це правосуддя у сфері діяльності органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, так би мовити, «адміністративна гілка правосуддя». *Мета адміністративної юстиції* — захист порушених прав і свобод громадян, забезпечення загального порядку і правопорядку, ефективної і законної діяльності публічної адміністрації через систему правосуддя..

Отже, можна констатувати дві точки зору, два основних підходи до розуміння адміністративної юстиції:

– **вузький підхід**, коли адміністративна юстиція розглядається тільки як судовий захист (власне, адміністративне судочинство). Її основну нормативну базу сьогодні відповідно становить Кодекс адміністративного судочинства України. Ця точка зору є найбільш поширеною. Певною мірою за цією точкою зору поняття адміністративної юстиції та адміністративного судочинства ототожнюються;

– **більш широка точка зору**, яка включає не тільки вирішення адміністративно-правових спорів судами (адміністративне судочинство), а й іншими уповноваженими на те державними органами (скажімо, оскарження управлінських актів в адміністративному порядку). Виходячи з цього підходу, вищеназвана законодавча база адміністративної юстиції доповнюється Законом

України від 2 жовтня 1996 р. "Про звернення громадян" та відповідними підзаконними актами.

Існують і інші точки зору щодо розуміння згаданої категорії. Зокрема О. В. Кузьменко зазначає, що на сьогодні в юридичній літературі існує три основні тенденції, відповідно до яких адміністративна юстиція визначається як:

— особливий порядок вирішення адміністративно-правових спорів судами та іншими уповноваженими на те державними органами (Ю. Шемшученко, В. Стефанюк;

— самостійна галузь правосуддя, мета якої — вирішення судами спорів між громадянами та органами управління (адміністрацією) або між самими органами управління (тобто адміністративне судочинство);

— не тільки особливий вид судочинства, а й система спеціалізованих судів або спеціалізованих судових підрозділів, які здійснюють адміністративне судочинство. Спільним для цих визначень є те, що адміністративна юстиція скрізь розглядається як особливий порядок вирішення адміністративних спорів. Різниця полягає в правовій природі суб'єктів, які уповноважені вирішувати ці спори.

Сутність адміністративної юстиції можливо розглядати у трьох аспектах, а саме: **матеріальному, організаційному та формальному.**

Матеріальний аспект адміністративної юстиції пов'язаний із природою публічно-правового спору. Він характеризує такі складові інституту адміністративної юстиції, як мету і значення, сферу здійснення, завдання, суб'єктний склад і підстави публічно-правового спору, межі повноважень органів адміністративної юстиції.

Організаційний аспект обумовлений наявністю спеціальних судових органів (адміністративних судів), створених для розгляду публічно-правових спорів.

Формальний аспект розкриває процесуальний порядок розгляду спорів між фізичними, юридичними особами та суб'єктами владних повноважень, тобто адміністративне судочинство.

В цілому для адміністративної юстиції характерними є такі її властивості:

- вона становить особливу, окрему адміністративну галузь правосуддя;
- до її відання віднесено спори, що виникають у сфері публічно-управлінської діяльності між громадянами чи юридичними особами з одного боку, і публічною адміністрацією – з іншого;
- наявність системи спеціалізованих судових органів, до компетенції яких належить розгляд зазначених справ за позовами на рішення, дії чи бездіяльність органів публічної адміністрації у сфері публічно-управлінської діяльності;
- особливий процесуальний порядок розгляду справ;
- правовим наслідком вирішення спору у сфері управлінської діяльності органом адміністративної юстиції є визнання недійсності чи скасування незаконного акта чи інше відновлення порушеного суб'єктивного права

зацікавленої особи.

Інститут адміністративної юстиції за своїм змістом і призначенням тісно пов'язаний з визначенням і таких адміністративно-правових категорій, як адміністративний процес, адміністративна процедура та адміністративна юрисдикція. о судочинства та адміністративного процесу, слід зазначити, що адміністративне судочинство є процесуальною складовою адміністративної юстиції. Тобто, це урегульована нормами права діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

Стосовно ж поняття, змісту та структури адміністративного процесу, то в

Щодо співвідношення понять адміністративної юстиції, адміністративного адміністративно-правової науці щодо цього на даний час не існує єдиного усталеного підходу. Можна виділити принаймні три основні таких підходи.

Так зване вузьке розуміння адміністративного процесу ("юрисдикційний" підхід) передбачає розуміння адміністративного процесу, як урегульованого нормами адміністративно-процесуального права порядку застосування до окремих суб'єктів права заходів адміністративного примусу, насамперед адміністративних стягнень та розгляд скарг громадян. У вузькому розумінні адміністративний процес за цією концепцією – це насамперед провадження в справах про адміністративні правопорушення. У такому значенні цей процес має виключно юрисдикційний (правоохоронний) зміст. Таке розуміння адміністративного процесу інколи називають ще деліктним.

З урахуванням широкої точки зору на розуміння адміністративного процесу ("управлінський" підхід) останній розглядається як урегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок розгляду індивідуально-конкретних справ у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності органів публічного управління, а у передбачених законодавством випадках й іншими уповноваженими на те органами. У цьому розумінні адміністративний процес — це вся сукупність адміністративних проваджень в публічному управлінні.

Такий підхід передбачає поширення поняття адміністративного процесу не тільки на юрисдикційну, а й на позитивно творчу, регулятивну діяльність, тобто на всю нормотворчу та правозастосовну діяльність органів публічної адміністрації. Іншими словами, адміністративний процес у вищезгаданому широкому розумінні охоплює динамічну адміністративну діяльність органів публічної адміністрації.

Сьогодні широке розуміння адміністративного процесу доцільно поширювати і на діяльність адміністративних судів по вирішенню адміністративних справ, тобто на адміністративне судочинство, хоч це твердження є дискусійним. Ці вчені-адміністративісти, поділяючи погляди щодо широкого розуміння адміністративного процесу, пропонують виділяти окремо два види адміністративного процесу: управлінський адміністративний процес та судовий адміністративний процес.

Останнім часом намітився і третій підхід до визначення адміністративного

процесу, а саме – "судочинський". Він походить від розуміння юридичного процесу виключно як форми правосуддя.

Адміністративний процес у цьому випадку розглядається тільки як судовий розгляд публічно-правових спорів, віднесених до компетенції адміністративних судів.

Ототожнюючи в цьому випадку адміністративний процес з адміністративним судочинством, ці автори стверджують, що адміністративний процес — це лише форма правосуддя, тобто адміністративне судочинство, а діяльність органів публічної адміністрації взагалі носить не процесуальний, а процедурний характер (так звані адміністративні процедури). Розуміння адміністративного процесу лише як форми правосуддя з адміністративних справ ґрунтується на визначенні поняття адміністративного процесу, закріпленому в ст. 3 КАС України, хоч воно може мати і подвійний підтекст. Це, до слова, знаходить своє подальше відображення і в законотворчому процесі (скажімо, зараз активно обговорюється проект Адміністративно-процедурного кодексу, який визначатиме процедури розгляду органами публічної адміністрації індивідуальних адміністративних справ та надання адміністративних послуг).

Таким чином, визначення питання щодо єдиного поняття адміністративного процесу на сьогодні залишається відкритим та остаточно не вирішеним.

Найменш доцільним є "вузький підхід" розуміння адміністративного процесу, більш поширеним залишається його "широке розуміння", тобто «управлінський» та "судочинський" підходи щодо цього поняття.

Водночас не варто ототожнювати поняття "адміністративний процес" та "адміністративна процедура". Вони є близькими, однак не тотожними. Їх основною метою є сприяння належній реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав, свобод та законних інтересів. Стосовно співвідношення цих понять можна зауважити, що адміністративний процес, на наш погляд, є більш загальним поняттям відносно адміністративної процедури. Перше поняття охоплює друге.

Адміністративний процес можна розглядати як певний вид юридичної діяльності уповноважених на те органів. Процедура ж – це визначений правом порядок здійснення такої діяльності (порядок вчинення окремих процесуальних дій, які є складовими такої діяльності). Отже, процедури, на наш погляд, характерні для будь-яких адміністративних проваджень і видів адміністративного процесу.

Щодо змісту та *співвідношення* понять *адміністративна юстиція* та *адміністративна юрисдикція* то слід зауважити, що, по-перше, адміністративна юрисдикція — це різновид публічної діяльності, яка здійснюється органами публічної адміністрації, а адміністративна юстиція — це система органів правосуддя, які мають публічно-правовий характер та наділені публічно-правовими повноваженнями; по-друге, адміністративна юрисдикція проявляється у встановлених законом компетенційних межах, якими наділена

публічна адміністрація щодо здійснення регулятивної та правоохоронної функцій у сфері публічного управління, адміністративна юстиція — це система органів правосуддя, утворених для розгляду суперечок про право між публічними органами управління та фізичними і юридичними особами (тобто, теж обмежена рамками компетенції); по-третє, адміністративна юрисдикція певною мірою поєднана з повноваженнями у використанні примусових заходів щодо об'єктів публічного управління (у тому числі щодо громадян та юридичних осіб); в межах адміністративної юстиції також вдаються до використання примусових заходів.

Таким чином, відносно співвідношення самих понять "адміністративна юстиція" та "адміністративне судочинство" в адміністративно-правовій науці сьогодні сформувалося *дві основні точки зору*.

Щодо *першої*, поняття "адміністративна юстиція" та "адміністративне судочинство" співвідносяться як загальне і часткове; адміністративна юстиція — це "система органів по контролю за дотриманням законності у сфері державного управління", тобто — це державні органи, які здійснюють як свою основну діяльність, так і діяльність щодо контролю за дотриманням законності у сфері державного управління на відміну від адміністративного судочинства, що здійснюється тільки адміністративними судами, які спеціально створюються для здійснення такої діяльності.

Щодо другої — адміністративна юстиція та адміністративне судочинство — тотожні поняття, оскільки "адміністративне судочинство становить процесуальний вираз адміністративної юстиції".

З урахуванням вищезазначеного можна сказати, що **адміністративна юстиція** — це система спеціалізованих судових органів, які створені для розгляду і вирішення правових спорів у визначеній законодавством процесуальній формі, що виникають з приводу діяльності органів публічної адміністрації між громадянами чи юридичними особами з одного боку, і органами публічної адміністрації, їх посадовими особами — з іншого, в результаті чого може бути прийняте рішення про визнання недійсності і (чи) скасування незаконного акта чи інший спосіб відновлення порушеного суб'єктивного права заінтересованої особи.

Адміністративне судочинство — це нормативно визначена діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, які порушуються з приводу правових спорів, що виникають між органами публічної адміністрації та фізичними і юридичними особами щодо відновлення порушеного суб'єктивного права заінтересованої особи. Адміністративне судочинство є невід'ємною складовою адміністративної юстиції.

Запровадження повноцінного адміністративного судочинства в Україні почалося з часу набуття чинності КАС України та створення системи адміністративних судів. Визначальним чинником необхідності запровадження та функціонування в Україні повноцінної системи адміністративної юстиції є

стратегічний курс нашої держави на входження до ЄС, де адміністративне судочинство є одним із важливих соціально-правових інститутів сучасного демократичного суспільства.

2. Сутність, завдання, правова основа та принципи адміністративного судочинства

Вище зазначалось, що *адміністративне судочинство* — це нормативно визначена діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, які порушуються з приводу правових спорів, що виникають між органами публічної адміністрації та фізичними і юридичними особами щодо відновлення порушеного суб'єктивного права заінтересованої особи. Це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, тобто публічно-правових спорів, в яких хоча б однією стороною є суб'єкт публічної адміністрації. Такі спори виникають з приводу порушення органами державної влади прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Виходячи з цього можна зауважити, що адміністративне судочинство має виключно юрисдикційний характер, тому що в його основі лежать правові спори.

КАС України визначає **адміністративне судочинство** як *діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у визначеному КАС України порядку*.

Розгляд справ у адміністративних судах здійснюється за правилами, що встановлює КАС України. Зокрема, кодекс регламентує:

- завдання адміністративного судочинства та принципи його здійснення;
- повноваження адміністративних судів щодо розгляду справ адміністративної юрисдикції;
- статус учасників судового адміністративного процесу, у т.ч. позивача, відповідача, третіх осіб, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, їхні права та обов'язки;
- поняття, види та правила оцінки доказів;
- види та порядок розподілу судових витрат;
- порядок та строки звернення до адміністративних судів;
- порядок здійснення адміністративного судочинства в адміністративних судах першої інстанції;
- порядок апеляційного та касаційного провадження;
- види та вимоги до судових рішень адміністративного суду;
- особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ;
- порядок перегляду судових рішень;
- порядок виконання судових рішень в адміністративних справах та інші питання.

Стаття 3 КАС України визначає, що *завданням адміністративного судочинства* є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів

юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Предметом адміністративного судочинства є **адміністративна справа** – переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі чинного законодавства, у т.ч. на виконання делегованих повноважень.

Вищезазначені завдання адміністративного судочинства обумовлені специфікою публічно-правових управлінських відносин, яка полягає у тому, що учасники таких правовідносин, як правило, мають нерівні можливості. Складність захисту у сфері таких відносин пояснюється підпорядкованістю, підлеглістю осіб у цих відносинах органам та посадовцям, які здійснюють управлінські функції і мають право приймати обов'язкові владні рішення. У зв'язку з цим надійність такого захисту повинна забезпечуватися розглядом адміністративних спорів незалежним авторитетним органом — судом, перед яким особа і суб'єкт владних повноважень є рівними. Адже в адміністративному процесі особі, що потребує судового захисту, як правило, протистоїть потужний адміністративний апарат. У зв'язку з цим, у сторін заздалегідь складаються нерівні вихідні можливості, і, щоб збалансувати їх, адміністративний суд повинен відігравати активну роль у судовому процесі з тим, щоб сприяти особі у захисті її прав, свобод чи інтересів. Це зобов'язує адміністративний суд вжити всіх заходів, що передбачені законом, аби права людини і громадянина, які влада порушила, були захищені, тобто, суд повинен виконувати активну роль, яка обумовлена ще й тим, що, переважно, саме з вини публічної адміністрації виникають конфлікти, які змушують особу звертатися до суду, або публічна адміністрація не вжила достатніх заходів, щоб цьому запобігти.

Завдання і предмет адміністративного судочинства обумовлюють більшість його особливостей, тобто те, що відрізняє його від інших видів судочинства. Завдання відображає спрямованість адміністративного судочинства – його кінцеву мету, а предмет вказує на сферу правовідносин, на яку поширюється юрисдикція судів, що здійснюють адміністративне судочинство.

Завдання адміністративного суду полягає у *перевірці правомірності (легальності) рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень з огляду на чіткі критерії, зазначені у частині третій ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства*. Згідно з цими критеріями у справах адміністративної юрисдикції адміністративні суди повинні перевірити чи

прийняті (вчинені) вони:

- на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;
- з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;
- обґрунтовано, тобто з урахуванням всіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);
- безсторонньо (неупереджено); – добросовісно; – розсудливо;
- з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації;
- пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);
- з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;
- своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Ці критерії хоч і адресовані суду, але вони одночасно є вимогами і для публічної адміністрації, адже ігнорування цих вимог може викликати несприятливі наслідки для суб'єктів владних повноважень.

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори у сфері публічного управління. До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності чинним законодавством встановлено інший порядок судового провадження.

В основі адміністративно-процесуальної діяльності суду лежать відповідні вихідні положення, які виражають найбільш важливі її ознаки та властивості.

Такі положення називають принципами адміністративного судочинства, що являють собою “зразок”, навколо якого повинні будуватися відповідні процесуальні норми. Принципи адміністративного судочинства мають важливе значення, оскільки вони слугують необхідною умовою вдосконалення діяльності судових органів, їх суворе дотримання і реалізація є важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи. У принципах адміністративного процесуального права концентруються погляди законодавця на характер і зміст сучасного судочинства з розгляду й вирішення судами адміністративних справ.

Принципи адміністративного процесу є об'єктивними за своїм змістом. Вони визначаються тими соціальними обставинами, які існують у суспільстві. Їх можна визначати з двох позицій. По-перше, як історичні категорії, вироблені протягом тривалого розвитку процесу, як елемент людської культури. По-друге, як ідеї, які закріплені в нормах адміністративного процесуального права й мають нормативний характер.

З цього погляду **принципи адміністративного судочинства** – це ви-

значальні ідеї, основні засади, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері адміністративного судочинства, і які виражають завдання правосуддя в адміністративних справах, характеризують методи їх здійснення. Вони закріплюють положення, що визначають зміст правосуддя і виступають критерієм правомірності поведінки учасників правовідносин, що виникають у сфері правосуддя, визначають структуру всіх процесуальних норм, стадій та інститутів та направляють процесуальну діяльність на досягнення цілей та завдань адміністративного судочинства.

Принципи адміністративного судочинства носять нормативний характер, тобто вони закріплені в нормах права. Більшість цих принципів закріплені в Конституції України, а також Законі України “Про судоустрій та статус суддів” та в КАСУ. Встановлені названими нормативно-правовими актами принципи тісно взаємопов’язані і становлять у сукупності відповідну систему. При цьому кожен з принципів відіграє самостійну роль, характеризує адміністративне судочинство в цілому або ж окрему стадію адміністративного судового процесу.

Основоположні принципи судочинства в нашій країні закріплені в Конституції України. В ній зазначається, що в Україні визнається принцип верховенства права, а Конституція має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй. Норми Конституції є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується (ст. 8).

В ст. 55 Конституції сказано, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами:

Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов’язковими до виконання на всій території України (ст. 124);

Правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (ст. 127).

Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

Основними засадами судочинства є законність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; обов’язковість рішень суду тощо (ст. 129). До таких принципів Конституція України, також відносить: виборність і призначуваність суддів (ст. 128); державна мова судочинства (ст. 10); доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини і громадянина (ч. 3 ст. 8, ч. 4 ст. 32, ч. 1, 2 ст. 55, ч. 1 ст. 59, п. 6 ст. 129); участь

громадськості для захисту прав громадян (ст. 36); публічність (ст. 3, ч. 2 ст. 19, п. 2 ст. 121) та ін. [1].

Положення Конституції конкретизуються у КАС України як кодифікованому нормативно-правовому акті, в якому закріплені норми адміністративного судочинства. Кодекс визначає повноваження адміністративних судів щодо розгляду справ адміністративної юрисдикції, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства (ст. 1 КАС України).

Стаття 6 КАС України закріплює загальний конституційний принцип *права на судовий захист*. Зокрема, статтею 6 Кодексу визначено, що: – кожному гарантується право на захист його прав, свобод та інтересів незалежним і неупередженим судом; – ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в адміністративному суді, до підсудності якого вона віднесена; – кожен має право на участь у розгляді своєї справи в адміністративному суді будь-якої інстанції в передбаченому законом порядку. Таким самим правом на судовий захист, що і громадяни та юридичні особи України, користуються в Україні іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи.

Основні принципи адміністративного судочинства визначені в статті 7 КАС України. Такими принципами, як вихідними, кардинальними засадами його здійснення, є: верховенство права; законність; рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; гласність і відкритість адміністративного процесу; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду крім випадків, установлених КАС України; обов'язковість судових рішень. Розкриємо зміст названих принципів детальніше.

Принцип верховенства права, яким керується суд при вирішенні справи, зумовлюється, зокрема, тим, що відповідно до Конституції України людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини. Суд застосовує цей принцип з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини (ст. 8 КАС України).

Відповідно до *принципу законності* органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові і службові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. При цьому суд вирішує справи на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені чинним законодавством України.

У разі невідповідності певного нормативно-правового акта чинному

законодавству або міжнародному договору суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу. Якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені національним законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права) (ст. 9 КАС України).

Принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом передбачає, що усі учасники адміністративного процесу є рівними перед законом і судом. Не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників такого процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст.10 КАС України).

Принцип змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі передбачає, що розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюється на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до Кодексу, і не може виходити за межі позовних вимог. Тільки в разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод та інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять, суд може вийти за межі позовних вимог.

Особа, що звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд, крім окремих випадків. Таким правом користуються також особи, в інтересах яких подано адміністративний позов, за винятком тих, які не мають адміністративно-процесуальної дієздатності.

При цьому суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Він повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає (ст.11 КАС України).

Принцип гласності і відкритості адміністративного процесу зумовлюється тим, що особи, які беруть участь у справі, а також інші зацікавлені чи причетні до справи особи не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів розгляду справи. Ніхто не обмежений також у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце розгляду своєї справи та ухвалені в ній судові рішення.

Цей принцип передбачає також право кожного знайомитися в установленому законом порядку із судовими рішеннями у будь-якій розглянутій у відкритому судовому засіданні справі, які набрали законної сили. Дане право може бути обмежено відповідно до закону лише в інтересах нерозголошення конфіденційної інформації про особу, а також державної чи іншої таємниці, що охороняється законом.

Як правило, розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито.

Водночас з метою нерозголошення державної чи іншої таємниці, що охороняється законом, захисту особистого та сімейного життя людини, в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи, а також в інших випадках, встановлених законом, суд своєю ухвалою може оголосити судове засідання або його частину закритими. Але і в закритому судовому засіданні розгляд справи проводиться з дотриманням усіх правил адміністративного судочинства. Під час такого розгляду справи в судовому засіданні можуть бути присутні лише особи, які беруть участь у справі, а в разі необхідності – також експерти, спеціалісти, перекладачі та свідки.

В процесі розгляду справи в судовому засіданні необхідно забезпечити повне фіксування такого засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. При цьому офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у встановленому порядку.

Закон передбачає можливість особам, присутнім у залі судового засідання, використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео- звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень.

Згаданий принцип знаходить своє вираження і в тому, що судові рішення, ухвалені у відкритому судовому засіданні, проголошуються прилюдно. Якщо ж судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, прилюдно проголошується лише резолютивна частина рішення (ст. 12 КАС України).

Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду полягає в тому, що особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, забезпечується право на апеляційне та касаційне оскарження рішень адміністративного суду у встановлених законом випадках та порядку (ст. 13 КАС України).

Принцип обов'язковості судових рішень полягає в тому, що постанови та ухвали суду в адміністративних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України. Невиконання судового рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ст. 14 КАС України).

В адміністративному судочинстві також діє принцип *державної мови ведення провадження*. Він передбачає, що в адміністративних судах таке судочинство здійснюється державною мовою. Особи, які беруть участь у справі, і не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою або мовою, якою вони володіють, а також послугами перекладача у встановленому законом порядку. Судові документи складаються також державною мовою (ст. 15 КАС України).

КАС України також закріплює *принцип гарантії диференційованої правової допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді*. Він передбачає право кожного при вирішенні справ в суді користуватися правовою допомогою, яка надається адвокатами й іншими фахівцями в галузі права. Порядок і умови

надання ними правової допомоги, їх права і обов'язки визначаються Кодексом та іншими законами. Суд може повністю або частково звільнити особу від оплати правової допомоги і забезпечує її надання у випадках та порядку, встановлених законом, якщо відповідний орган відмовив особі у забезпеченні такої допомоги (ст. 16 КАС України).

До інших принципів адміністративного судочинства належать: диспозитивність, процесуальна рівноправність сторін, раціональна процесуальна форма, неможливість процесуального сумісництва, усність, безпосередність.

3. Правові основи адміністративного судочинства. Система адміністративних судів в Україні

Вітчизняне законодавство про адміністративне судочинство на даний час включає такі нормативно-правові акти: Конституція України; Кодекс адміністративного судочинства України; закони, якими вносяться зміни до згаданого кодексу; закон «Про судоустрій і статус суддів», міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, окремі укази Президента України та відомчі нормативно-правові акти.

Як вищезазначалось, Конституцією України визначено основоположні засади адміністративного судочинства, які знайшли своє подальше закріплення в Кодексі адміністративного судочинства України.

КАС України є нині основним правовим актом щодо здійснення адміністративного судочинства в нашій країні. Він складається з семи розділів, які охоплюють вісімнадцять глав. Зокрема: I розділ – «Загальні положення»; II розділ – «Організація адміністративного судочинства»; III розділ – «Проведення в суді першої інстанції»; IV розділ – «Перегляд судових рішень»; V розділ – «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень в адміністративних справах»; VI розділ – «Заходи процесуального примусу»; VII розділ – «Прикінцеві та перехідні положення».

У розділі I "Загальні положення" визначено завдання адміністративного судочинства, значення основних понять і категорій, що вживаються у Кодексі, а також розкрито зміст принципів адміністративного судочинства.

Розділ II "Організація адміністративного судочинства" стосується положень, що розкривають зміст основних інститутів адміністративного процесу. У ньому визначається обсяг адміністративної юрисдикції (компетенція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ та підсудність таких справ; склад суду та відводи судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста чи перекладача; здійснення судових викликів та повідомлень; фіксація адміністративного процесу; процесуальний статус учасників адміністративного процесу; докази в адміністративній справі та здійснення доказування; види судових витрат та їх розподіл між сторонами; обчислення процесуальних строків та ін.

Розділ III "Проведення в суді першої інстанції" розкриває особливості

адміністративного процесу в суді першої інстанції. У ньому визначено: як звернутися до адміністративного суду; за яких умов і в якому порядку суд відкриває провадження в адміністративній справі; як суд готує справу до судового розгляду (підготовче провадження); як відбувається судовий розгляд справи; що може стати підставою для залишення позовної заяви без розгляду, для зупинення або закриття провадження у справі; які рішення і в якому порядку ухвалює суд першої інстанції; якими є особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ (щодо оскарження нормативно-правових актів; щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму; чи прийнято рішення (вчинено дію) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення.

Розділ IV "Перегляд судових рішень" визначає порядок оскарження та перегляду судового рішення. У ньому зокрема встановлено: як подається апеляційна скарга і як здійснюється апеляційне провадження, які судові рішення може прийняти суд апеляційної інстанції; як подається касаційна скарга і як здійснюється касаційне провадження, яке судові рішення може ухвалити суд касаційної інстанції; як, на які судові рішення і з яких мотивів може бути подано скаргу до Верховного Суду України, як здійснюється провадження за винятковими обставинами і яке судові рішення може ухвалити Верховний Суд; як і в яких випадках може бути подано заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, як здійснюється провадження за такими обставинами та якими можуть бути результати перегляду.

Розділ V "Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень в адміністративних справах" визначає: коли судові рішення в адміністративній справі набувають законної сили; у яких справах постанови суду виконуються негайно; у якому порядку виконуються судові рішення і які питання може вирішувати суд в процесі виконання судових рішень; як суд може контролювати виконання судових рішень в адміністративних справах.

Розділ VI "Заходи процесуального примусу" визначає, які заходи суд може вжити за порушення встановлених в суді правил або за протиправне перешкоджання здійсненню адміністративного судочинства.

В розділі VII "Прикінцеві та перехідні положення" встановлено дату і порядок набрання чинності Кодексом, урегульовано розподіл адміністративної юрисдикції в процесі створення адміністративних судів між загальними і господарськими судами, передбачено ведення протоколу судового засідання, якщо не ведеться запис технічними засобами, а також вносяться необхідні зміни до ЦПК України та деяких інших законів.

Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України відповідно до ст. 9 Конституції, є частиною національного законодавства (ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. "Про міжнародні договори"). Чільне місце серед міжнародних договорів, що визначають засади адміністративного судочинства, займає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Ст. 6 Конвенції гарантує право на справедливий суд у справах про цивільні права та обов'язки, але Європейський

суд з прав людини дає досить широке розуміння таких справ, тому у багатьох випадках вимоги цієї статті щодо справедливості і відкритого розгляду справ упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, прямо поширюються на адміністративне судочинство.

Адміністративне судочинство здійснюється відповідно до закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи (ч. 2 ст. 5 КАС України). Можливі ситуації, коли момент реалізації права, належного учаснику адміністративного процесу, і момент вирішення судом питання щодо цього права розірвані у часі і регулюються різними законами. Наприклад, право на звернення за судовим захистом реалізується через подання позовної заяви відповідно до одного закону, а суд розглядає питання про відкриття провадження у справі вже на підставі нового закону. Якщо новим законом встановлено додаткові обов'язки щодо подання позовної заяви, які не були передбачені попереднім, то суд не може вимагати їх виконання та застосовувати будь-які інші негативні наслідки. Це впливає з принципу юридичної визначеності, який, зокрема, вимагає, щоб особі не чинилися на підставі нового закону перешкоди у реалізації її права, якщо вона вчинила усі дії щодо реалізації свого права відповідно до попереднього закону, який був чинним на той час.

Відповідно до КАС України адміністративні справи розглядають і вирішують адміністративні суди. *Адміністративний суд* – суд загальної юрисдикції, до компетенції якого Кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ (п. 2 ст. 3 КАС України).

Це означає, що у процесуальному розумінні адміністративним судом є не лише суд, який в офіційній назві містить слово "адміністративний", а й будь-який інший суд, який розглядає і вирішує адміністративні справи.

Отже, адміністративним судом в контексті КАС України є:

- 1) місцевий загальний суд при розгляді і вирішенні ним адміністративних справ;
- 2) окружний адміністративний суд;
- 3) апеляційний адміністративний суд;
- 4) Касаційний адміністративний;
- 5) Верховний Суд.

Таким чином, функції адміністративного судочинства здійснюють також і місцеві суди загальної юрисдикції, які діють як адміністративні.

Під словом "суд" у КАС України мається на увазі суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, а також колегія суддів адміністративного суду. Тож адміністративний суд у Кодексі – це судовий орган, а суд – це склад суду для розгляду і вирішення конкретної адміністративної справи. Термін "адміністративний суд" найчастіше вживається у Кодексі при встановленні підсудності адміністративних справ, а термін "суд" – при визначенні порядку провадження в адміністративній справі.

Судова система України являє собою сукупність усіх судів, яка побудована

відповідно до їхньої компетенції, завдань та цілей і ґрунтується на конституційних засадах правосуддя. Судочинство здійснюється, відповідно до ст. 124 Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Система судів загальної юрисдикції, у свою чергу, будується за принципами територіальності та спеціалізації.

Відповідно до принципу територіальності в кожній адміністративно-територіальній одиниці створюється свій місцевий суд, а у кожній області – апеляційний суд. Спеціалізовані суди створюються з урахуванням компетенції, специфіки розгляду і вирішення окремих категорій справ. До них належать господарські та адміністративні суди.

Отже, законом передбачено у системі судів загальної юрисдикції систему спеціалізованих судів, до яких, зокрема належать і адміністративні суди. Місцеві адміністративні суди є основною ланкою судової системи, оскільки розглядають переважну більшість адміністративних справ. Вони є судами першої інстанції, що вирішують справи по суті.

Як *місцеві адміністративні суди* у КАС України визначаються місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди.

Система адміністративних судів на відміну від інших судів загальної юрисдикції має, таким чином, свою специфіку. Якщо місцеві суди загальної юрисдикції створюються на рівні адміністративно-територіальних одиниць (районні, районні у містах тощо), то КАС України запроваджено дворівневу систему місцевих адміністративних судів, яка є найбільш оптимальною з точки зору доступності правосуддя у адміністративних справах.

Створення місцевих адміністративних судів як судів першої інстанції відповідає принципам територіальності та спеціалізації. Стосовно побудови адміністративних судів по вертикалі, вона відповідає розгляду справ у першій інстанції, в апеляційній інстанції та у касаційній інстанції.

Для перегляду в апеляційному порядку рішень місцевих загальних судів з адміністративних справ, як і рішень окружних адміністративних судів, створено *апеляційні адміністративні суди* округів, які діють відповідно до апеляційних округів — на рівні декількох областей.

Апеляційні адміністративні суди переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться в межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції. Згідно з указом Президента України створено 7 апеляційних адміністративних судів відповідно до семи апеляційних округів.

Указом Президента “Про кількість суддів Апеляційного суду України та Вищого адміністративного суду України” від 7 листопада 2002 р. встановлено кількісний склад суддів для означених судів: для Апеляційного суду він становить 50.

Як *суд касаційної інстанції* в системі адміністративних судів визнано *Касаційний адміністративний суд* (КАС). КАС переглядає судові рішення

місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції. У випадку, визначеному ч. 6 ст. 177 КАС України, Касаційний адміністративний суд переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Касаційною інстанцією, до якої може звернутися суб'єкт права на касаційне провадження, також визнано *Верховний Суд*, який є вищим органом у системі судів загальної юрисдикції. Слід зазначити, що Верховний Суд наділений повноваженнями щодо перегляду в порядку повторної касації рішень адміністративних судів лише за винятковими обставинами.

Отже, **систему адміністративних судів України** утворюють: місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди, місцеві адміністративні суди округів), апеляційні адміністративні суди округів, Касаційний адміністративний суд, Верховний Суд.

ТЕМА 2 Організація адміністративного судочинства

1. **Публічно-правовий спір як предмет юрисдикції адміністративних судів**
2. **Компетенція і підсудність справ в адміністративному судочинстві**
3. **Організація діяльності адміністративних судів та її складові**

Література:

1. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гурій. – К.: Атіка, 2008. – 415с.
2. Рябченко О.П. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / О.П. Рябченко. – Х. : ХНУ, 2014. – 304 с..
3. Комзюк А.Т., Адміністративний процес України: Навч. посібник. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531с.
4. Гончарук С.Т., Гусар О.А., Розум І.О. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К. : НАУ, 2016. – 238 с.

1. Публічно-правовий спір як предмет юрисдикції адміністративних судів

Вище зазначалось, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на *всі публічно-правові спори у сфері публічного управління*. До адміністративних судів можуть бути оскаржені *будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень*, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності чинним законодавством встановлено інший порядок судового провадження (ст. 2 КАС України) .

Поняття **справи адміністративної юрисдикції** (адміністративної справи) визначає ст. 3 КАС України, під якою розуміється *переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень*.

Визначення основних теоретичних засад розуміння публічно-правового спору є досить важливим.

Головною особливістю такого спору є те, що він виникає *у сфері реалізації публічної влади і обов'язковою стороною* має бути представник цієї влади. Поняття публічно-правового спору є родовим по відношенню до поняття адміністративно-правового спору. У свою чергу адміністративно-правовий спір є юридичним конфліктом між державними органами, органами місцевого

самоврядування, їх посадовими особами з однієї сторони та фізичними і юридичними особами з іншої сторони, що виникає внаслідок порушення суб'єктивних прав останніх.^[28]

Предметом адміністративного спору є суб'єктивні права та обов'язки, відносно яких у зв'язку з прийняттям адміністративного акту виникли розбіжності та суперечки, а також питання законності самого акту, або питання про порушення адміністративним актом таких законних інтересів. ***Підставами адміністративного спору*** є фактична сторона конфлікту.

Адміністративно-правовий спір (здебільшого – управлінський спір) є різновидом публічно-правового спору. Однак поняття публічно-правового спору є більш широким ніж адміністративно-правового, оскільки публічно-правовими спорами можна вважати також кримінально-правові відносини щодо переслідування особи за вчинення злочину, які вирішуються в порядку кримінального судочинства. Зрозуміло, що природа цих відносин унеможлиблює віднесення їх до юрисдикції адміністративних судів. Так само юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення публічно-правових спорів не поширюється на спори, віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України.

Стосовно обсягу поняття «адміністративно-правовий спір» слід зауважити, що його можна розглядати у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні під адміністративно-правовим спором розуміють спір, що виникає із суто адміністративних правовідносин, тобто відносин, урегульованих нормами адміністративного права.

Варто підтримати позицію науковців, які відстоюють широке тлумачення терміну «адміністративно-правовий спір». Як відомо, адміністративно-правові спори – це спори, що виникають у сфері публічного управління. Окрім норм адміністративного права, публічно-управлінськими є і переважна більшість норм екологічного, фінансового, земельного, значна частина норм господарського права.

Таким чином, можна стверджувати, що адміністративно-правовими є усі спори, що виникають із публічних управлінських правовідносин: адміністративних, екологічних, фінансових, публічних господарських тощо.

Нерідко складно відмежовувати адміністративно-правові спори від господарських. Правові спори, які розглядають господарські суди, можуть бути поділені на приватні (спори, що виникають при укладанні, зміні, виконанні і розірванні господарських договорів) та публічні (спори про визнання недійсними актів, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень в частині, що стосується господарської діяльності). Вбачається, що приватні господарські спори по суті є цивільно-правовими, а публічні господарські спори -

адміністративно-правовими.

Сьогодні частина адміністративних спорів, а саме ті, які стосуються господарської діяльності, розглядаються не в порядку адміністративного судочинства, як це передбачено КАС України, а за правилами ГПК України внаслідок їх господарського характеру. Вбачається, що таку невизначеність створено тим, що між вказаними кодексами існує певна неузгодженість щодо критеріїв для визначення спорів, які підвідомчі відповідним судам.

Повертаючись до питання про розширене тлумачення терміну «адміністративно-правовий спір», слід зазначити, що аналіз змісту положень п.1 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 4 КАС України свідчить, що вони опосередковано вказують на визначення поняття адміністративно-правового спору в широкому розумінні.

Це впливає із змісту ч. 2. ст. 4 КАС України, де сказано, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлено інший порядок вирішення. З аналізу чинного законодавства України виходить, що інший порядок вирішення публічно-правових спорів встановлено для конституційних та міжнародних публічних спорів. Отже, за логікою норм КАС України усі інші публічно-правові спори належать до юрисдикції адміністративних судів, тобто є адміністративними спорами. КАС України, розкриваючи у п. 1 ч. 1 ст. 3 поняття справи адміністративної юрисдикції, по суті визначає, який спір є адміністративним, а саме - це переданий на вирішення адміністративного суду публічно- правовий спір, у якому хоча б однією стороною є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Резюмуючи сказане, можна зауважити, що *адміністративно-правовими у широкому розумінні слід визнати усі спори, що виникають із публічних управлінських правовідносин*, у т.ч. урегульованих нормами адміністративного, екологічного, фінансового, господарського та деяких інших галузей права.

Стосовно співвідношення адміністративного спору з публічним спором можна зауважити наступне. Виходячи з концепції поділу права на приватне та публічне, усі правові спори можуть бути класифіковані на приватно-правові та публічно-правові за критерієм належності спірних матеріальних правовідносин відповідно до приватного чи публічного права. Оскільки адміністративне право є однією з публічних галузей, то спори, що виникають з адміністративних правовідносин, є публічно-правовими. На це вказується і у постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. №8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів», де зазначається необхідність звернення суддів до правової доктрини щодо поділу права на публічне і приватне, а також положень ст.ст. 3 і 17 КАС України. Вище ми вже

визначилися, що до адміністративно-правових належать усі спори, які виникають у галузі публічного управління. Проте публічно-правовими є також конституційні та міжнародні публічні спори. Тому вбачається, що терміни «публічно-правовий спір» і «адміністративно-правовий спір» співвідносяться як ціле і частина. З огляду на зазначене ці терміни ототожнювати не слід. Зокрема, не слід включати конституційні спори до складу адміністративних. Конституційні та адміністративні спори необхідно розмежовувати за критерієм предмета спору. Предмет конституційних спорів становлять питання про конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України та ін.

Отже, адміністративний і конституційний спори розглядаються як різні види юридичних спорів. При цьому адміністративний спір є одним із видів публічно-правового спору.

Слід зазначити, що КАС України не оперує поняттям «адміністративно-правовий спір», а застосовує передусім термін «публічно-правовий спір». Крім того, у кодексі використовується і термін «спори з приводу публічно-правових відносин» (ч. 2 ст. 48).

Водночас законодавець визначення публічно-правового спору ототожнює з більш узагальненим поняттям «справа адміністративної юрисдикції» або «адміністративна справа».

Уперше термін "*адміністративна справа*" на законодавчому рівні з'явився у Законі "Про судоустрій України" після малої судової реформи. У цьому законі такі справи називаються справами адміністративної юрисдикції і визначаються як адміністративні справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління. В науковій літературі висловлюються критичні зауваження щодо терміну "справи адміністративної юрисдикції", і з ними частково можна погодитись, з огляду на те, що під адміністративною юрисдикцією нерідко розуміють діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, уповноважених законодавством розглядати і вирішувати справи про адміністративні правопорушення.

Латинський термін «юрисдикція» має досить широке тлумачення. Ось як трактує його великий тлумачний словник сучасної української мови: «Юрисдикція – 1. Право чинити суд, розглядати і вирішувати правові питання. // Повноваження давати правову оцінку фактам, розв'язувати правові питання. 2. Сфера, на яку поширюється таке право». Термін «Адміністративна юрисдикція» цей же словник тлумачить, як «передбачена законом або іншим правовим актом правомочність органів державного управління розглядати індивідуальні адміністративні справи».

Поняття *адміністративної юрисдикції* охоплює комплекс відповідних державно-владних повноважень і визначений адміністративно-процесуальними нормами порядок реалізації таких повноважень, у т.ч. специфічну діяльність компетентних суб'єктів щодо вирішення підвідомчих їм адміністративних

справ. Отже, адміністративна юрисдикція в такому розумінні ототожнюється з встановленою законом чи іншим нормативно-правовим актом сукупністю повноважень відповідних органів чи окремих посадових осіб вирішувати адміністративно-правові спори (адміністративно-правові колізії), тобто оцінювати певні дії суб'єктів права з позиції їх правомірності, приймати відповідні рішення та застосовувати санкції. Нерідко юрисдикцію ототожнюють з судочинством, судовим провадженням, з підвідомчістю чи підсудністю справ, які вирішуються. Саме в такому значенні, на наш погляд, вживається термін «адміністративна юрисдикція» в КАС України. Глава I розділу II Кодексу так і називається: «Адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ».

Специфіка публічно-правового спору зумовлена також його *підставою*: він виникає у випадку порушення суб'єктом публічного управління суб'єктивних публічних прав та інтересів громадян або юридичних осіб.

Особливості публічно-правового спору визначає також *суб'єктний склад цього спору* і тісно пов'язане з цим питання визначення меж повноважень адміністративного суду. Мова йде, насамперед, про адміністративні справи. Предметом судового розгляду тут є публічно-правові спори, в яких однією зі сторін є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень. Особливістю правовідносин, що виникають, є їх публічно-правовий характер, пов'язаність зі сферою реалізації публічної влади.

Що стосується кола суб'єктів публічно-правового спору, то, як уже зазначалось, обов'язковим його учасником є суб'єкт публічного управління (органи державної влади – насамперед виконавчої влади, їхні посадові особи, органи і посадові особи законодавчої влади, місцевого самоврядування). Ці суб'єкти є виразниками державних і суспільних інтересів, носіями публічної влади. Суб'єкт публічного управління, обов'язковий учасник публічно-правових відносин, має особливий правовий статус, тому що *наділений владними управлінськими повноваженнями* щодо об'єкта управління. Разом з тим, носій владних повноважень при здійсненні ним владних управлінських функцій обмежений повноваженнями, наданими йому законом. Іншою стороною публічно-правового спору можуть бути громадянин, організація або інша юридична особа як суб'єкт управлінських правовідносин.

Безперечно, визначення поняття адміністративної справи в адміністративному судочинстві пов'язане зі сферою юрисдикції адміністративних судів, їх повноваженнями. Термін "*адміністративна справа*" також має широке тлумачення, пов'язане передусім з правовідносинами у сфері публічного управління. Не дивлячись на те, що це поняття поширюється і на справи про адміністративні правопорушення, воно цілком охоплює і характер та зміст справ, що підлягають розгляду в процесі адміністративного судочинства.

Таким чином, питання юрисдикції адміністративних судів (адміністративні

справи) та питання публічно-правового спору, зокрема і адміністративно-правового, тісно пов'язані між собою. *Головною ознакою публічно-правового спору* є те, що він виникає у сфері реалізації публічної влади і його обов'язковою стороною має бути представник цієї влади. Поняття публічно-правового спору є родовим, власне ширшим по відношенню до поняття адміністративно-правового спору. У свою чергу, як уже зазначалось, адміністративно-правовий спір є юридичним конфліктом між державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами з однієї сторони та фізичними і юридичними особами з іншої сторони, що виникає внаслідок порушення суб'єктивних прав останніх з питань публічно-управлінського характеру.

2. Компетенція і підсудність справ в адміністративному судочинстві

Статею 17 КАС України встановлено підвідомчість справ, або *предметну компетенцію адміністративного суду*, під якою розуміється коло справ, віднесених законом до розгляду і розв'язання системою адміністративних судів. Як раніше вказувалось, при визначенні підвідомчості справ адміністративним судам слід враховувати критерії, що стосуються *суб'єктного складу учасників спору та характеру спірних правовідносин*. Щодо першого критерію, то обов'язковим учасником публічно-правового спору є суб'єкт владних повноважень, за другим — предметом судового розгляду в адміністративному суді є публічно-правовий спір.

Згідно зі ст. 4 КАС України правосуддя в адміністративних справах здійснюється адміністративними судами. Їх юрисдикція поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення.

Отже, адміністративна юрисдикція постає правовою категорією, яка визначає зміст компетенції адміністративних судів щодо розгляду певних адміністративних справ. До юрисдикції адміністративних судів належать правові спори, з тією особливістю, що вони мають публічний характер, тобто це спори з правовідносин, що виникають у сфері публічної адміністрації. За межами предмету адміністративної юрисдикції знаходиться законодавча діяльність і діяльність щодо ухвалення судових рішень. Дипломатичні спори, які виникають в рамках міжнародного публічного права і за змістом також є публічно-правовими, не належать до предмету адміністративної юрисдикції, оскільки вони не можуть розглядатися національними судами.

Спори щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, увільнення від неї спеціально виділені окремо, щоб їх помилково не ідентифікували як трудові спори і не відносили до цивільної юрисдикції. Відносини, що виникають у сфері публічної служби (служба в органах державної влади і місцевого самоврядування), є предметом регулювання адміністративного права і законодавства, трудове законодавство може застосовуватися до них лише субсидіарно, але через це вони не перестають бути адміністративними.

Частину спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, так само можна віднести до категорії спорів із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності. Адже у них найчастіше йдеться про оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії чи комісії з референдуму, які мають владні повноваження. Якесь частину виборчих спорів, а саме та, що розглядається за зверненням виборчої комісії, охоплюється категорією спорів за зверненням суб'єкта владних повноважень. Однак є низка виборчих спорів, де суб'єкта владних повноважень може й не бути, — йдеться про спори між кандидатами на виборну посаду, партіями (блоками) тощо. Тому виникла необхідність окремо виділити спори щодо правовідносин, які пов'язані з процесом виборів чи референдумів — особливості провадження у таких спорах визначені у статтях 172-179 КАС України, про що буде йтися в подальшому.

До юрисдикції адміністративних судів також не можна відносити вирішення справ про притягнення осіб до відповідальності за вчинення ними адміністративних проступків. Водночас адміністративні суди за предметом своєї юрисдикції розглядають адміністративні позови щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень стосовно притягнення осіб до адміністративної відповідальності.

Не можуть бути предметом розгляду в адміністративних судах, спори у відносинах, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян, є сферою його внутрішньо-статутної діяльності або виключної компетенції (наприклад, спори стосовно позбавлення особи членства у політичній партії, формування виборчого списку партії, обрання особи керівником громадської організації тощо). Йдеться про спори, які, хоч і мають ознаки публічності, але є внутрішньою справою об'єднання громадян.

Як слушно зауважує О.П. Рябченко, юрисдикція адміністративних судів у спорах, що впливають із публічно-правових відносин, поширюється тільки на ті спори, які виникли внаслідок прийняття управлінськими інститутами публічної влади, їх посадовими і службовими особами імперативних рішень, пов'язаних із реалізацією їх компетенції, що має організаційну, регулятивну сутність^[40].

Таким чином, у КАС України від юрисдикції адміністративних судів відокремлено публічно-правові справи (спори):

- 1) що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України;
  - 2) що належить вирішувати в порядку кримінального судочинства;
  - 3) про накладення адміністративних стягнень;
  - 4) щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян віднесені до його внутрішньої діяльності або виключної компетенції.
- Проблема відмежування адміністративної юрисдикції від інших видів судової юрисдикції є однією з найскладніших проблем спеціалізації судів. Сучасні правовідносини настільки різноманітні та багатогранні, що часто їх важко ідентифікувати та визначити відповідну їм судову юрисдикцію.

Статтею 17 КАС України встановлено, що компетенція адміністративних

судів щодо вирішення адміністративних справ поширюється на:

- 1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;
- 2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;
- 3) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;
- 4) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом;
- 5) спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Дана стаття встановлює **предметну** компетенцію системи адміністративних судів, яка поєднується з підвідомчістю їм певного кола адміністративних справ. Така градація необхідна для розмежування підвідомчості справ між адміністративними судами та суб'єктами іншої юрисдикції.

Отже, для визначення підвідомчості справ адміністративним судам слід враховувати два фактори: по-перше, характер тієї чи іншої адміністративної справи (це має бути публічно-правовий спір) та суб'єктний склад сторін такого спору (хоча б однією із сторін повинен бути суб'єкт публічно-владних повноважень).

Підвідомчість справ адміністративним судам (предметна компетенція) може бути **альтернативною, виключною, імперативною та договірною** залежно від того, відносить закон вирішення спорів до компетенції виключно одних конкретних органів чи до компетенції декількох за вибором заявника чи згодою сторін. Виключна підвідомчість характерна для випадків, коли компетенція адміністративних судів чітко визначена, тобто розгляд певної категорії справ віднесено лише на розгляд адміністративного суду (зокрема в ч. 1 ст. 17 КАС України); – альтернативна – коли розгляд окремих справ віднесено до компетенції кількох судів за вибором позивача, який звертається за захистом своїх прав і законних інтересів. Імперативна підвідомчість означає, що адміністративна справа розглядається кількома юрисдикційними органами у визначеній законом послідовності. Договірна – коли відповідно до закону орган юрисдикції вибирається за згодою сторін.

Практичне значення підвідомчості знаходить прояв у процесуально-правових наслідках недотримання правил про підвідомчість справ адміністративному суду. Якщо справа не є підвідомчою адміністративному суду, суддя на стадії подання позову та порушення адміністративної справи може відмовити у прийнятті позовної заяви (ч. 1 ст. 109 КАС України). У випадку, коли непідвідомчість справи адміністративному суду виявляється на стадії судового розгляду, адміністративний суд припиняє провадження у справі (ч. 1 ст. 157 КАС України).

Розмежовуючи підвідомчість публічно-правових спорів адміністративним

судам, КАС України встановлює коло спорів, які хоча й мають публічно-правовий характер, проте вирішуються в порядку іншого судочинства.

Крім компетенції адміністративних судів КАС України встановлює також поняття *підсудності адміністративних справ*. Якщо норми про компетенцію (підвідомчість) встановлюють коло справ, віднесених до розгляду адміністративних судів як окремої системи юрисдикційних органів, то інститут підсудності дозволяє розмежувати справи, підвідомчі адміністративним судам, у межах системи адміністративних судів між окремими її елементами.

Підсудністю є коло адміністративних справ, вирішення яких віднесене до компетенції певного адміністративного суду. Підсудність визначається також як розмежування компетенції між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення підвідомчих їм адміністративних справ. Отже, правила підсудності у своїй сукупності становлять критерій обрання компетентного адміністративного суду для розгляду і вирішення конкретної адміністративної справи.

Поняття підсудності можна розглядати як розмежування компетенції між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо розгляду та вирішення адміністративних справ. Отже, **підсудністю є коло адміністративних справ, вирішення яких віднесено до компетенції певного адміністративного суду**. Таким чином, поняття підсудності пов'язане із поняттям юрисдикції та компетенції адміністративного суду, його конкретизації. Щоб обрати з багатьох адміністративних судів той суд, який розглядатиме ту чи іншу справу, позивачеві потрібно звернутися до правил підсудності адміністративних справ.

За загальним правилом не допускається об'єднання в адміністративному позові вимог, що підсудні не одному суду (ч. 3 ст. 21 КАС України). Правила підсудності у своїй сукупності складають алгоритм визначення компетентного адміністративного суду для розгляду і вирішення конкретної адміністративної справи. Чи підсудна адміністративна справа за позовною заявою конкретному адміністративному суду, з'ясовує суд після одержання позовної заяви при вирішенні питання про відкриття провадження в адміністративній справі (п. 4 ч. 1 ст. 107 КАС України).

Кодекс визначає **предметну** (ст.18), **територіальну** (ст.19) та **інстанційну** (ст.20) **підсудність справ**.

Предметна підсудність (об'єктивна компетенція) *визначає компетенцію різних ланок судової системи з розгляду адміністративних справ по першій інстанції залежно від предмета спору або суб'єктного складу сторін спірних правовідносин*. Повноваження щодо вирішення у першій інстанції адміністративних справ розподілено між місцевими загальними судами (районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди), що при розгляді адміністративних справ діють як місцеві адміністративні суди, й окружними адміністративними судами. Варіант дворівневої системи місцевих адміністративних судів дає можливість одночасно забезпечити доступність правосуддя для кожної людини і незалежність суддів від стороннього втручання, особливо органів виконавчої влади [31, с. 72].

Правила предметної підсудності дозволяють визначити, адміністративний суд якої ланки розглядатиме справу по першій інстанції. Завдяки предметній підсудності визначається *суд, який може розглядати певну адміністративну справу по першій інстанції*, враховуючи характер справи та категорію суб'єктів публічно-правового спору.

Предметна підсудність залежить від предмету спору або суб'єктного складу сторін спірних правовідносин. Більшість справ вирішується саме по першій інстанції судами найнижчої ланки — місцевими судами, що зумовлено намаганнями створення для осіб, які потребують судового захисту своїх прав та інтересів, найкращих умов для участі у судочинстві, залучення всіх зацікавлених у справі осіб.

Виходячи з вимог доступності правосуддя в адміністративних справах, незалежності суддів, **місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні:**

- 1) адміністративні справи, в яких *однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування*, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, *крім* тих, які підсудні окружним адміністративним судам;
- 2) усі адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах *про притягнення до адміністративної відповідальності*.

Такі спори одноособово вирішують судді, які спеціалізуються у розгляді адміністративних справ. Кваліфікації судді місцевого загального суду має бути достатньо для ухвалення законних та неупереджених рішень у цих справах.

Окружним адміністративним судам відповідно до ч. 2 статті 18 КАСУ підсудні адміністративні справи, в яких однією із сторін є *орган державної влади, інший державний орган*, орган влади АРК, їх посадова чи службова особа, *крім* справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки.

Однак було б несправедливо в усіх випадках зобов'язувати особу подавати адміністративний позов щодо дій, наприклад, дільничного чи податкового інспектора аж до окружного адміністративного суду. Тому із загального правила КАС України зроблено виняток — справи щодо оскарження дій або бездіяльності посадових чи службових осіб місцевих органів виконавчої влади розглядаються й вирішуються місцевим загальним судом як адміністративним судом або окружним адміністративним судом за вибором позивача. Такий підхід дає особі можливість самостійно визначити, що для неї важливіше — доступність правосуддя чи додаткові гарантії щодо незалежного розгляду справи.

Цей виняток не стосується справ про адміністративні проступки, адже усі спори з приводу рішень у цих справах віднесено до підсудності місцевих загальних судів як адміністративних судів.

Частиною 3 статті 18 КАС України встановлюється, що справи щодо оскарження дій або бездіяльності посадових чи службових осіб місцевих органів виконавчої влади розглядаються і вирішуються місцевим загальним судом як адміністративним судом або окружним адміністративним судом за

вибором позивача. Це положення надає особі можливість самостійно визначати, до якої з ланок системи місцевих адміністративних судів їй звернутися. У першому випадку критерієм обрання суду є більша доступність суду, в другому — додаткові гарантії щодо незалежності розгляду адміністративної справи.

Враховуючи те, що деякі категорії адміністративних справ, пов'язані з реалізацією виборчих прав, потребують негайного та остаточного вирішення, вони за підсудністю віднесені до компетенції **Вищого адміністративного суду України** як суду першої і останньої інстанції. До таких ч. 4 згаданої статті віднесені справи: 1) щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму; 2) щодо скасування реєстрації кандидата на пост Президента України.

У разі невизначеності КАС України предметної підсудності адміністративної справи така справа розглядається місцевим адміністративним судом за вибором позивача.

Альтернативна предметна підсудність (за вибором позивача) встановлена також для випадків, про які не згадано у КАС України, але які можуть мати місце на практиці. Йдеться, наприклад, про випадки, коли відповідачем є не орган державної влади чи місцевого самоврядування, і не їх посадова чи службова особа, а інший суб'єкт (наприклад, підприємство), що виконує делеговані повноваження. У цьому випадку предметну підсудність треба визначати за правилом ч. 5 ст. 18 КАС України: справа розглядається місцевим адміністративним судом за вибором позивача.

Спеціальні правила предметної підсудності передбачені також гл. 6 "Особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ" (частини 3–5 ст. 172, ч. 2 ст. 173, ч. 3 ст. 174, ч. 3 ст. 175, ч. 1 ст. 176, ч. 1 ст. 180, ч. 1 ст. 182).

Територіальна підсудність (суб'єктивна компетенція) розмежовує повноваження щодо розгляду адміністративними судами справ між однорідними адміністративними судами залежно від території, на яку поширюється їх діяльність, персоніфікуючи адміністративні суди, визначаючи, який конкретно суд може розглянути конкретну справу по першій інстанції. Територіальну підсудність можна поділити на такі види, як загальна, альтернативна, договірна, виключна, по зв'язку справ.

За *загальним правилом* територіальної підсудності (ст. 19 КАС України) адміністративні справи вирішуються адміністративним судом *за місцезнаходженням відповідача*.

Таке правило обумовлене тим, що певне рішення суб'єкта владних повноважень, яке стосується прав багатьох осіб, може бути оскаржено багатьма позивачами. Якби позов можна було подавати за місцем свого проживання, то виникали б ситуації, коли правомірність такого рішення було б піддано перевірці паралельно не одним адміністративним судом. Як наслідок, можливі різні результати перевірки. Щоб не виникало подібних ситуацій і щоб рішення суб'єкта владних повноважень було предметом розгляду лише в одному адміністративному суді першої інстанції, запроваджено правило про розгляд справи за місцем знаходження відповідача. Таке правило встановлено і в

інтересах відповідача для тих поодиноких випадків, коли відповідачем є фізична чи юридична особа за позовом суб'єкта владних повноважень.

Якщо ж позивач оскаржує рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, що стосуються інтересів лише позивача, то заяву належить подавати за місцем знаходження позивача.

Адміністративні справи з приводу оскарження правових актів індивідуальної дії, а також дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які стосуються *інтересів конкретної особи*, вирішуються адміністративними судами *за місцем проживання (перебування, знаходження) позивача* (ч.2 ст. 19 КАС України).

Усі інші адміністративні справи вирішуються адміністративними судами за місцем знаходження позивача, якщо ним є суб'єкт владних повноважень, або за місцем знаходження (перебування, проживання) відповідача — юридичної чи фізичної особи, яка не є суб'єктом владних повноважень.

Пленум Вищого Адміністративного Суду України у своїй постанові “Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ” від 6 березня 2008 року за № 2 зазначає, що судам слід враховувати, що, згідно зі ст. 3 Закону України “Про свободу пересування та вільний вибір проживання в Україні”, місцем проживання фізичної особи вважається адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік, а місцем перебування — адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше ніж шість місяців на рік. Місцем знаходження юридичної особи, відповідно до ст. 1 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців”, є адреса органу або особи, які, відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону, виступають від її імені, а місцем проживання фізичної особи-підприємця є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому, у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок із фізичною особою-підприємцем. Положеннями зазначених законів повинні керуватися суди під час установлення місця проживання, перебування чи знаходження позивача для визначення територіальної підсудності адміністративної справи.

Разом з тим судам потрібно мати на увазі, що, виходячи із завдань та принципів адміністративного судочинства для визначення територіальної підсудності спору, під місцем перебування позивача слід розуміти також його фактичне перебування в межах адміністративно-територіальної одиниці, де виникли спірні правовідносини у зв'язку з цим перебуванням. Тому такий позивач має право звернутися до суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на ту адміністративно-територіальну одиницю, в межах якої виникли спірні правовідносини та де перебуває позивач, що не виключає його права звернення до суду за місцем проживання (перебування).

Щодо визначення територіальної підсудності спорів, що виникають із адміністративного договору, слід зазначити, що такі спори мають бути підсудні адміністративному суду за місцем виконання договору, якщо в договорі не

визначена інша підсудність.

Крім того, в названій постанові зазначається, що судам необхідно розрізняти правові наслідки недотримання правил предметної і територіальної підсудності. Так, у разі відкриття провадження в адміністративній справі без дотримання правил предметної підсудності суд повинен передати справу на розгляд адміністративного суду, якому вона підсудна, незалежно від того на якій стадії розгляду справи виявлено порушення правил цієї підсудності, оскільки суд, який відкрив провадження у справі з таким порушенням, не є компетентним у її розгляді (п. 2 ч. 1 ст. 22 КАС України). Порушення правил предметної підсудності є підставою для скасування рішень судів нижчих інстанцій з направленням справи на новий розгляд до належного суду.

У разі недотримання правил територіальної підсудності адміністративну справу також необхідно передати до належного суду, але за умови, якщо це було виявлено після відкриття провадження в справі і до початку судового розгляду справи (п. 3 ч. 1 ст. 22 КАС України). Проте якщо недотримання правил територіальної підсудності виявлено вже під час судового розгляду, то суд повинен завершити розгляд справи та ухвалити судове рішення по суті спору. При перегляді справи у суді вищої інстанції саме по собі недотримання правил територіальної підсудності не може мати наслідком скасування судового рішення.

На відміну від ч. 1 ст. 19 КАС України, якою встановлено загальну територіальну підсудність для зазначених у ній категорій адміністративних справ, ч. 3 цієї статті запроваджує виключну територіальну підсудність. Виключна територіальна підсудність унеможливорює можливості вибору позивачем підсудності іншої ніж та, що встановлена адміністративним процесуальним законом для розгляду даної категорії спорів. Так окремі адміністративні справи вирішуються тільки окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на м. Київ. Згідно з Указом Президента України таким судом є Окружний адміністративний суд м. Києва. До його виключної підсудності віднесено:

— адміністративні справи з приводу оскарження нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, Нацбанку України чи іншого суб'єкта владних повноважень, повноваження якого поширюються на всю територію України;

— адміністративні справи, відповідачем у яких є закордонне дипломатичне чи консульське представництво України, їхня посадова чи службова особа;

— адміністративні справи про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії, про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії;

— щодо рішень, дій або бездіяльності ЦВК, членів цієї комісії (крім тих, що стосуються встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму);

— щодо дій чи бездіяльності кандидата на пост Президента України,

ініціативних груп всеукраїнського референдуму, інших суб'єктів ініціювання всеукраїнського референдуму, що порушують законодавство про вибори чи референдум;

— про дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог щодо несумісності;

У разі невизначення КАС України територіальної підсудності адміністративної справи така справа розглядається місцевим адміністративним судом за вибором позивача.

Правило територіальної підсудності адміністративних справ для їх перегляду в апеляційному порядку зазначено у ч. 2 ст. 20 КАС України. Відповідно до неї судові рішення місцевого адміністративного суду переглядає апеляційний адмінсуд, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває відповідний місцевий адміністративний суд. Територіальну юрисдикцію апеляційних адміністративних судів встановлено Указом Президента України "Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів".

Інстанційна підсудність адміністративних справ (її ще називають функціональною підсудністю) визначається повноваженнями окремих ланок судової системи на підставі виконуваних ними функцій. *Інстанційна підсудність пов'язана з розмежуванням компетенції адміністративних судів щодо різних інстанцій.* Тобто, з її допомогою вирішується питання, який адміністративний суд буде вирішувати ті чи інші адміністративні справи по першій інстанції, в порядку апеляції та в порядку касації.

Правила інстанційної підсудності адміністративних справ визначено з урахуванням принаймні 2-х критеріїв:

– критерій зрозумілості — система судових інстанцій є максимально простою, щоб кожен громадянин міг легко розібратися, у яких випадках і до якого суду він повинен звернутися з адміністративним позовом, а потім, за потребою — з апеляційною чи касаційною скаргою;

– критерій рівності можливостей щодо оскарження судових рішень — для кожної адміністративної справи передбачено однакову кількість судових інстанцій з тим, щоб право особи на перегляд судового рішення необґрунтовано не обмежувалося [31, с. 75].

Повне дотримання цих двох критеріїв можливе за умови реалізації принципу "судова ланка – судова інстанція". Цей принцип стосується двох нижчих ланок системи адміністративних судів: місцевих та апеляційних. Такий підхід сприяє інстанційній спеціалізації суддів в судах різних рівнів, що забезпечує кращу якість розгляду й вирішення адміністративних справ. У КАС України дотримано стрункої і простої для розуміння системи, за якої кожна ланка адміністративних судів виконує функції лише однієї інстанції. Відповідно до ст. 20 КАС України як *суди першої інстанції діють* (відповідно до їх предметної компетенції): *місцеві адміністративні суди* (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди); *Вищий адміністративний суд України.*

Апеляційні адміністративні суди переглядають судові рішення місцевих

адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції.

Вищий адміністративний суд України переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції. Отже, Вищий адміністративний суд виступає в ролі суду трьох інстанцій.

Верховний Суд України переглядає судові рішення адміністративних судів за винятковими обставинами. КАС України називає підстави для такого перегляду: 1) неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права; 2) визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України.

Таким чином, як суди апеляційної інстанції (в апеляційному порядку переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів, які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції) діють:

- апеляційні адміністративні суди;
- Вищий адміністративний суд України тільки у випадку, визначеному ч. 6 ст. 177 КАС України (коли оскаржують рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії), переглядає в апеляційному порядку судові рішення окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Як касаційна інстанція діють:

- Вищий адміністративний суд України, який переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку;
- Верховний Суд України, який переглядає судові рішення адміністративних судів за винятковими обставинами (різновид касації).

Кодексом передбачена можливість для позивача заявити кілька вимог в одній позовній заяві, якщо вони пов'язані між собою і підсудні одному адміністративному суду. Водночас не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Вимоги *про відшкодування шкоди*, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, *розглядаються адміністративним судом*, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше вимоги про відшкодування шкоди вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

Не допускається об'єднання в одному провадженні кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Ст. 22 КАС України встановлює правила передачі адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого. Суд передає адмінсправу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо:

- задоволено клопотання відповідача, місце проживання (перебування)

якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання (перебування);

— після відкриття провадження у справі виявилось, що провадження у справі відкрито без дотримання правил предметної підсудності;

— після відкриття провадження у справі та до початку судового розгляду виявилось, що провадження у справі відкрито без дотримання правил територіальної підсудності;

— після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи;

— ліквідовано адміністративний суд, який розглядав справу.

Питання про передачу адміністративної справи розглядається судом у судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Питання про передачу адміністративної справи суд вирішує ухвалою, яку може бути оскаржено. Водночас спори між адміністративними судами щодо підсудності не допускаються.

Якщо ж правила підсудності в певних випадках можуть бути порушені (як особою, яка звертається до суду, так і судом), то будуть наставати і відповідні правові наслідки такого порушення. Зокрема, якщо особа подала адміністративний позов з порушенням правил підсудності, то суд, розглянувши питання щодо відкриття провадження, повинен повернути позивачеві позовну заяву у зв'язку з тим, що справа не підсудна цьому адміністративному суду (п. 6 ч. 3 ст. 108 КАС України). В ухвалі про повернення позовної заяви суд зазначає, якому суду підсудна адміністративна справа за позовною заявою. Якщо суд відкрив провадження у справі без дотримання правил предметної підсудності, то він повинен передати її на розгляд належного адміністративного суду, незалежно від того, на якому етапі провадження у першій інстанції виявлено порушення правил предметної підсудності, оскільки суд, який відкрив провадження у справі, не є компетентним у розгляді відповідної справи.

Суд передає адміністративну справу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо після відкриття провадження у справі виявилось, що провадження у справі відкрито без дотримання правил предметної підсудності (п. 2 ч. 1 ст. 22 КАС України).

Правила територіальної підсудності є менш жорсткими, ніж правила предметної підсудності, оскільки вважається, що рівень суду є належним, але внаслідок порушення правил територіальної підсудності можуть створюватися додаткові незручності, які однак на зміст рішення об'єктивно не впливають.

Суд передає адміністративну справу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо після відкриття провадження у справі та до початку судового розгляду виявилось, що провадження у справі відкрито без дотримання правил територіальної підсудності (п. 3 ч. 1 ст. 22 КАС України).

Порушення судом правил інстанційної підсудності у будь-якому випадку тягне за собою незаконність судового рішення і як наслідок — його скасування.

2.3. Організація діяльності адміністративних судів та її складові.

Перш ніж аналізувати питання організації діяльності адміністративних судів доцільно фрагментарно розглянути **склад та структуру** цих судів.

В *структуру місцевого адміністративного суду* входять : Голова суду, заступник голови, судді.

В *структуру апеляційного адміністративного суду* входять: Голова суду, перший заступник голови, заступники голови і судді, які, як правило, обрані Верховною Радою України безстроково після роботи в суді першої ланки не менше 5 років. Водночас суддею апеляційного суду може бути призначено особу за Указом Президента України в межах першого п'ятирічного строку після перебування на суддівській посаді у суді першої ланки не менше 3 років.

В апеляційному адміністративному суді утворюються *судові палати* з розгляду окремих категорій справ за встановленою спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції (склад судової палати: голова, його заступник та судді). Окрім судових палат в апеляційному суді діє *Президія* апеляційного суду, яка вирішує організаційні питання та організаційно-розпорядчі, аналітичні і методичні функції.

Вищий адміністративний суд України складається з професійних суддів, які обрані на посаду безстроково. Мінімальний практичний досвід їх роботи на посаді професійного судді становить не менше 5 років. Загальне адміністративне керівництво здійснює Голова суду та його заступники, дотримуючись при цьому принципу незалежності суддів та підкорення їх тільки закону. Голова Вищого адміністративного суду України та його заступники призначаються на посаду строком на 5 років з суддів цього суду і звільняються з посади Президентом України за поданням Голови Верховного Суду України на підставі рекомендації Ради суддів України. У Вищому адміністративному суді утворюються *судові палати з розгляду окремих категорій справ* за встановленою спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції. Слід зазначити, що законодавцем не встановлено обов'язкове створення таких палат, а лише припускається можливість їх створення, тобто судові палати можуть мати як тимчасовий, для розгляду певних справ, так і постійний характер. До складу палати входять голова палати, заступник, судді, колеги суддів спеціалізованих палат. Для вирішення організаційних питань діє Президія Вищого адміністративного суду України у складі Голови Вищого адміністративного суду України, його заступників, заступників голів палат, а також суддів цього суду, обраних до складу президії загальними зборами суддів цього суду шляхом таємного голосування, кількісний склад яких визначається Пленумом суду.

Для вирішення загальних питань діяльності адміністративних судів діє *Пленум* у складі всіх суддів Вищого адміністративного суду України та голів апеляційних судів округів.

При Вищому адміністративному суді України утворюється Науково-консультативна рада, яка є дорадчим органом і складається з числа висококваліфікованих фахівців у галузі права для розробки, опрацювання чи надання науково обґрунтованих висновків та рекомендацій з принципових питань судової практики, попереднього розгляду проектів постанов Пленуму

Вищого адміністративного суду України щодо роз'яснення законодавства, надання висновків щодо проектів законів та інших нормативно-правових актів, з інших питань діяльності Вищого адміністративного суду України, підготовка яких потребує наукового забезпечення. До складу Науково-консультативної ради входять голова Науково-консультативної ради, його заступники, вчений секретар, які обираються на організаційному засіданні ради, члени ради.

Вищий адміністративний суд України має офіційний друкований орган, в якому публікуються роз'яснення Пленуму Вищого адміністративного суду України з питань застосування судами законодавства, постанови і ухвали Вищого адміністративного суду України та судові рішення і ухвали з конкретних справ, узагальнення судової практики, аналізи судової статистики, законодавчі та нормативно-правові акти, коментар до них, матеріали щодо діяльності Пленуму і Президії Вищого адміністративного суду України, Науково-консультативної ради, органів суддівського самоврядування та кваліфікаційної комісії, статті правових питань тощо. Головним завданням офіційного друкованого органу Вищого адміністративного суду України є сприяння правильному і однаковому застосуванню адміністративними судами Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів при вирішенні ними справ, шляхом опублікування зазначених матеріалів судової практики і роз'яснень Пленуму з питань законодавства.

В *структуру Верховного Суду України* входять: Голова, перший заступник та заступники голови, судді; Судова палата у цивільних справах, Судова палата у кримінальних справах, Судова палата у господарських справах, Судова палата в адміністративних справах. У складі Верховного Суду України діє Військова судова колегія. Для вирішення внутрішніх організаційних питань діяльності діє Президія Верховного Суду України у складі та у порядку, визначеному Законом "Про судоустрій та статус суддів". У Верховному Суді України діє *Пленум* Верховного Суду України, який є колегіальним органом; до його складу входять усі судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів та їх перші заступники.

При Верховному Суді України також діє Науково-консультативна рада, яка утворюється з числа висококваліфікованих фахівців у галузі права для попереднього розгляду проектів постанов Пленуму Верховного Суду України щодо роз'яснення законодавства, надання висновків щодо проектів законодавчих актів та з інших питань діяльності Верховного Суду України, підготовка яких потребує наукового забезпечення. Порядок організації та діяльності Науково-консультативної ради визначається положенням, що затверджується Президією Верховного Суду України.

Верховний Суд України має офіційний друкований орган, в якому публікуються матеріали судової практики Верховного Суду України та інших судів загальної юрисдикції, матеріали з питань організації діяльності судів загальної юрисдикції та інші судові матеріали.

У статті 23 КАС України зазначається, що *усі адміністративні справи в суді першої інстанції, крім випадків, встановлених кодексом, розглядаються і вирішуються суддею одноособово*. Суддя для розгляду конкретної справи

визначається автоматизованою системою документообігу. Адміністративні справи, предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, Національного банку України, їхньої посадової чи службової особи, виборчої комісії (комісії з референдуму), члена цієї комісії розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді *колегією у складі трьох суддів*.

Адміністративні справи розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді *колегією у складі трьох суддів* також за клопотанням однієї зі сторін про *колегіальний розгляд* справи або з ініціативи судді в разі їх особливої складності.

У разі подання клопотання про *колегіальний розгляд* справи або відповідної ініціативи судді склад *колегії суддів* визначається автоматизованою системою документообігу.

Перегляд судових рішень в адміністративних справах в апеляційному порядку здійснюється колегією у складі трьох суддів. Перегляд судових рішень в адміністративних справах у касаційному порядку здійснюється колегією у складі не менше п'яти суддів.

Адміністративні справи, підсудні Київському апеляційному адміністративному суду як суду першої інстанції, розглядаються і вирішуються *колегією у складі трьох суддів*.

Адміністративні справи, підсудні Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції, розглядаються і вирішуються *колегією у складі не менше п'яти суддів*. Перегляд судових рішень в адміністративних справах у Верховному Суді України здійснюється *колегіально*. Персональний склад *колегії суддів* для розгляду конкретної справи визначається автоматизованою системою документообігу.

Слід звернути увагу на те що, дотримання правил щодо одноособового або *колегіального розгляду* адміністративної справи має суттєве значення для визначення повноважного складу суду при розгляді справи в першій інстанції та є підставою, у випадку порушення зазначеного порядку, для скасування постанови чи ухвали по справі та направлення її на новий розгляд, оскільки має місце порушення норм процесуального права. Зокрема, спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби загалом розглядаються в порядку ст. 23 КАС України, тобто *суддею одноособово*. Однак деякі категорії посад державних службовців, що працюють у місцевих органах виконавчої влади, належать до номенклатури (призначаються, звільняються і т. ін) вищих органів, у тому числі центральних органів виконавчої влади, статус яких визначається спеціальними нормативними актами. У такому випадку спори розглядаються *колегією суддів* відповідно до ст. 24 КАС України; недотримання такого порядку є підставою для скасування судових рішень.

Положення ч. 3. ст. 227 Кодексу мають імперативний характер правових норм, оскільки йдеться про обов'язковість скасування судових рішень, прийнятих неповноважним складом суду.

Усі питання, що виникають при судовому розгляді адміністративної справи колегією суддів, вирішуються більшістю голосів суддів. При прийнятті рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання судового рішення. Головуючий у судовому засіданні голосує останнім. Суддя, не згідний із судовим рішенням за наслідками розгляду адміністративної справи, може письмово викласти свою окрему думку. Цей документ не оголошується в судовому засіданні, приєднується до справи і є відкритим для ознайомлення.

Кодексом закріплюється загальне правило, згідно з яким склад суду під час розгляду і вирішення адміністративної справи в суді однієї інстанції незмінний, крім окремих випадків. У разі неможливості продовження розгляду адміністративної справи одним із суддів до розгляду залучається інший суддя, який визначається автоматизованою системою документообігу. Якщо нового суддю залучено під час судового розгляду, судовий розгляд адміністративної справи починається спочатку.

Крім того, КАСУ передбачає підстави для **відводу або самовідводу** судді (ст. 27), секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста та перекладача (ст. 29), порядок вирішення питання про відвід чи самовідвід (ст. 31), а також наслідки відводу чи самовідводу (ст. 32).

Зокрема, *підставами для відводу чи самовідводу судді* є випадки: 1) якщо він брав участь у розгляді цієї справи або пов'язаної з нею справи як представник, секретар судового засідання, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач; 2) якщо він прямо чи опосередковано заінтересований в результаті розгляду справи; 3) якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших осіб, які беруть участь у справі; 4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості судді; 5) у разі порушення порядку визначення судді для розгляду справи автоматизованою системою документообігу. Суддя відводиться також за наявності обставин, встановлених статтею 28 КАС України, про які йтиметься далі.

До складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї, родичами між собою чи родичами подружжя. Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді першої інстанції, не може брати участі у вирішенні цієї ж справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому її розгляді у першій інстанції після скасування попередньої постанови або ухвали про закриття провадження в справі (ст. 28 КАС України).

Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді апеляційної інстанції, не може брати участі у вирішенні цієї ж справи в судах першої і касаційної інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому її розгляді після скасування постанови або ухвали суду апеляційної інстанції. Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді касаційної інстанції, не може брати участі у вирішенні цієї ж справи в судах

першої і апеляційної інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому її розгляді після скасування постанови або ухвали суду касаційної інстанції.

Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи Верховним Судом України, не може брати участі у вирішенні цієї самої справи в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі в адміністративному процесі та відводяться з підставами, встановленими для відводу судді.

Експерт або спеціаліст, крім того, не може брати участі в адміністративному процесі, якщо: 1) він перебував або перебуває в службовій або в іншій залежності від осіб, які беруть участь у справі; 2) проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються при розгляді даної справи; 3) з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань. Участь секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача в судовому засіданні при попередньому розгляді даної справи відповідно як секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача не є підставою для їхнього відводу (самовідводу). За наявності вищезазначених підстав, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач зобов'язані заявити самовідвід. За цими ж підставами їм може бути заявлено відвід особами, які беруть участь у справі.

Відвід (самовідвід) повинен бути вмотивований і заявлений до початку судового розгляду адміністративної справи по суті у письмовій формі з обґрунтуванням підстав для відводу. Заяви про відвід (самовідвід), подані після початку розгляду, судом не розглядаються. Повторне звернення з заявою про відвід з тих самих підстав забороняється.

У разі заявлення відводу (самовідводу) суд повинен вислухати особу, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думку осіб, які беруть участь у справі. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу. Заява про відвід кільком суддям або всьому складу суду вирішується простою більшістю голосів. Ухвала за наслідками розгляду питання про відвід (самовідвід) окремо не оскаржується. Заперечення проти неї може бути включене до апеляційної чи касаційної скарги на постанову чи ухвалу суду, прийняту за наслідками розгляду справи.

У разі задоволення відводу (самовідводу) судді, який розглядає справу одноособово, адміністративна справа розглядається в тому самому адміністративному суді іншим суддею, який визначається автоматизованою системою документообігу. У разі задоволення відводу (самовідводу) комусь із суддів або всьому складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, адміністративна справа розглядається в тому самому адміністративному суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів, який визначається автоматизованою системою документообігу. Якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду, суд вирішує питання про передачу справи до іншого адміністративного суду в порядку, встановленому статтею 22 КАС України.

Судові виклики і повідомлення здійснюються *повістками про виклик і повітками-повідомленнями*. Повістки про виклик у суд надсилаються особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам, а повітстки-повідомлення – особам, які беруть участь у справі, з приводу вчинення процесуальних дій, у яких участь цих осіб не є обов’язковою. Судовий виклик або судове повідомлення осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів здійснюється рекомендованою кореспонденцією (листом, телеграмою), кур’єром із зворотною розпискою за адресами, вказаними цими особами, або шляхом надсилання тексту повістки, складеного відповідно до статті 34 КАС України факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), електронною поштою, телефонограмою, опублікування у друкованому засобі масової інформації.

Повідомлення шляхом надсилання тексту повістки здійснюється за тими самими правилами, що і повідомлення шляхом надсилання повістки, крім випадків, установлених КАС України (направлення текстів повісток електронною поштою, факсом), які вводяться в дію з дня повідомлення Державною судовою адміністрацією України в газетах “Голос України” та “Урядовий кур’єр” про початок функціонування Єдиної бази даних електронних адрес, номерів факсів суб’єктів владних повноважень).

У разі ненадання особами, які беруть участь у справі, інформації щодо їх поштової адреси судовий виклик або судові повідомлення надсилаються: юридичним особам та фізичним особам-підприємцям – за адресою місцезнаходження (місця проживання), що зазначена в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців; фізичним особам, які не мають статусу підприємців, – за адресою їх місця проживання чи місця перебування, зареєстрованою у встановленому законом порядку.

Якщо разом з повісткою надсилаються копії документів, у повістці вказується їх перелік і роз’яснюється право подати заперечення та докази на їх підтвердження. Повістка вручається під розписку. Повістка може бути вручена безпосередньо в суді. Суд може за згодою особи, яка бере участь у справі, видати їй повістку для вручення іншій особі, яка викликається до суду. Особа, яка вручає повістку, зобов’язана повернути до адміністративного суду розписку адресата про одержання повістки, яка приєднується до справи. Повістка повинна бути вручена *не пізніше ніж за сім днів до судового засідання*, крім випадку, коли повістка вручається безпосередньо в суді. Повістка у справах, для яких встановлено скорочені строки розгляду, має бути вручена у строк, достатній для прибуття до суду. Вважається, що повістку вручено також у разі одержання її під розписку будь-яким повнолітнім членом сім’ї адресата, який проживає разом. Особа, яка одержала повістку, зобов’язана негайно повідомити про неї адресата.

Якщо зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) відповідача, третіх осіб, свідків невідоме, суд може здійснити їх виклик *через засоби масової інформації* за останнім відомим місцем їхнього проживання (перебування) на території України. Виклик *публікується в друкованому засобі масової інформації не пізніше ніж за сім днів* до дати

призначеного судового розгляду справи.

Під час судового розгляду адміністративної справи суд здійснює **повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу**. У разі неявки у судове засідання всіх осіб, які беруть участь у справі, чи якщо відповідно до положень КАС України розгляд справи здійснюється за відсутності осіб, які беруть участь у справі (у тому числі при розгляді справи в порядку письмового провадження) фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється. Фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуєчого інший працівник апарату суду.

Носій інформації, на який здійснювався технічний запис судового засідання (касета, дискета, компакт-диск тощо), є додатком до журналу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. Одночасно із технічним записом судового засідання секретарем судового засідання ведеться *журнал судового засідання*.

В разі вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення секретарем судового засідання складається протокол, зміст якого визначається ст. 46 КАС України і який після ознайомлення з ним і відповідного підписання невідкладно приєднується до адміністративної справи.

Особа, яка бере участь у справі, має право отримати копію інформації з носія, на який здійснювався технічний запис судового засідання.

До таких осіб відносяться сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. Здатність мати процесуальні права й обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами).

Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, визначаються главою 5 КАС України (ст.ст. 49 – 61). Їх адміністративно-процесуальний статус розглядається у наступній темі.

Главою 6 Розділу II КАС України регламентуються поняття та види доказів в адміністративному судочинстві, також порядок їх надання та оцінки.

Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, свідчень свідків, письмових і речових доказів.

Докази повинні бути належними та допустимими, тобто такими, що отриманні законним шляхом і стосуються предмета доказування. Докази надають особи, які беруть участь у справі, насамперед кожна зі сторін, які повинні довести обставини, на яких ґрунтується їхні вимоги чи заперечення.

Водночас в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається *на відповідача*, якщо він заперечує проти адміністративного позову. Тобто, в таких випадках встановлена *презумпція вини суб'єкта владних повноважень*. Суб'єкт владних повноважень повинен надати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі.

Якщо особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати докази, то вона повинна зазначити причини, через які ці докази не можуть бути надані, та повідомити, де вони знаходяться чи можуть знаходитися. Суд сприяє в реалізації цього обов'язку і витребує необхідні докази, про що він постановляє ухвалу. Ухвала суду про відмову у вимозі надати докази окремо не оскаржується. Заперечення проти неї може бути включене до апеляційної чи касаційної скарги на рішення суду, прийняте за наслідками розгляду справи.

Суд може збирати докази з власної ініціативи. Суд також може запропонувати надати додаткові докази або вимагати додаткові докази за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або з власної ініціативи. Якщо особа, яка бере участь у справі, без поважних причин не надасть докази на пропозицію суду для підтвердження обставин, на які вона посилається, суд вирішує справу на основі наявних доказів.

Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім окремих випадків, а саме:

- 1) обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, іщо набуло законної сили, не доводяться при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини;
- 2) обставини, визнані судом загальновідомими, не потрібно доказувати;
- 3) обставини, які визнаються сторонами, можуть не доказуватися перед судом, якщо проти цього не заперечують сторони і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання
- 4) вирок суду в кримінальній справі або постанова суду у справі про адміністративний проступок, які набрали законної сили.

У разі необхідності за заявами осіб, які беруть участь у справі, суд здійснює заходи щодо забезпечення доказів.

Способами забезпечення доказів є:

- а) допит свідків;
- б) призначення експертизи;
- в) витребування та огляд письмових або речових доказів, у тому числі за місцем їх знаходження (ст. 74 КАС України).

Заява про забезпечення доказів, як правило, подається до суду, що розглядає справу, який після її розгляду виносить *ухвалу* про забезпечення доказів або про відмову в їх забезпеченні.

Пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників про відомі їм обставини, що

мають значення для справи, оцінюються поряд з іншими доказами у справі. Вказані учасники за їхньою згодою можуть бути допитані як свідки.

Показаннями свідка є повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини. Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані.

Суд може допитати свідка за місцем або у місці його проживання (перебування) з ініціативи суду, який розглядає справу, за клопотанням сторони або інших осіб, які беруть участь у справі, чи самого свідка. За дорученням суду, що розглядає справу, свідок, який не може з поважних причин прибути на судові засідання і проживає (перебуває) за межами територіальної підсудності адміністративного суду, що розглядає справу, допитується суддею адміністративного суду, який знаходиться за місцем проживання (перебування) свідка. Свідок, який не може прибути на судові засідання внаслідок хвороби, старості, інвалідності або з інших поважних причин, допитується судом у місці його проживання (перебування).

Письмовими доказами є документи (у тому числі електронні документи), акти, листи, телеграми, будь-які інші письмові записи, що містять у собі відомості про обставини, які мають значення для справи. Особа, яка заявляє клопотання перед судом про витребування від інших осіб письмових доказів, повинна зазначити: який письмовий доказ вимагається, орган чи особу, у яких він знаходиться, та обставини, які може підтвердити цей доказ. Оригінали письмових доказів, які є у справі, повертаються судом після їх дослідження, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання законної сили судовим рішенням у справі за клопотанням осіб, які їх надали. У справі залишається засвідчена суддею копія письмового доказу.

Речовими доказами є предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, які мають значення для справи. Витребування речових доказів проводиться в порядку, встановленому для витребування письмових доказів.

Речові докази повертаються судом після їх дослідження за клопотанням осіб, які їх надали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи. В інших випадках речові докази повертаються після набрання рішенням суду законної сили.

Для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд може призначити *експертизу*.

Особи, які беруть участь у справі, мають право подати суду питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, визначаються судом. Ці особи мають право просити суд призначити експертизу і доручити її проведення відповідній експертній установі або конкретному експерту.

У висновку експерта зазначаються: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза; хто був присутній при проведенні експертизи; питання, що були поставлені експертові; які матеріали експерт використав; докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки та обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання. У висновку експерта також зазначається, що експерта попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо експерт під час проведення експертизи виявить факти, що мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання, він може включити до висновку свої міркування про ці обставини.

Експерт дає свій висновок у письмовій формі. Висновок експерта приєднується до справи. Суд має право в судовому засіданні запропонувати експерту дати усне пояснення до свого висновку. Якщо експертиза проводиться в судовому засіданні, експерт може дати усний висновок.

В окремих випадках судом може бути винесена ухвала про проведення *комісійної, комплексної, додаткової або повторної експертизи*.

Суд *оцінює докази*, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість та достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Глава 7 Розділу II КАС України регламентує **судові витрати**. Судові витрати складаються із *судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи*. Розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом.

До витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать:

- 1) витрати на правову допомогу;
- 2) витрати сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду;
- 3) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз;
- 4) витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи.

Суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати судових витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату судових витрат на визначений строк.

Якщо у строк, встановлений судом, судові витрати не будуть оплачені, позовна заява залишається без розгляду або витрати розподіляються між сторонами відповідно до судового рішення у справі, якщо оплату судових витрат розстрочено або відстрочено до ухвалення судового рішення у справі.

Особа, яка звертається до адміністративного суду із позовною заявою, апеляційною чи касаційною скаргою, скаргою за винятковими обставинами, за

заявою про перегляд справи за нововиявленими обставинами, повинна сплатити судовий збір.

Витрати, пов'язані з оплатою допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, які надають правову допомогу за договором, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги, передбачених законом. У разі звільнення сторони від оплати надання їй правової допомоги витрати на правову допомогу здійснюються за рахунок Державного бюджету України.

Витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту сторін та їхніх представників, а також найманням житла, несуть сторони. Стороні, на користь якої ухвалено судові рішення і яка не є суб'єктом владних повноважень, та її представнику сплачуються іншою стороною добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять. Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять - пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, несе сторона, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучення спеціаліста, перекладача та проведення судової експертизи. Свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам оплачуються проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункту. Експертам, спеціалістам і перекладачам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу. У разі неоплати судової експертизи у встановлений строк, суд може скасувати ухвалу про призначення судової експертизи.

Якщо виклик свідків, призначення експертизи, залучення перекладачів, спеціалістів здійснюються за ініціативою суду, а також у разі звільнення від сплати судових витрат або зменшення їх розміру відповідні витрати компенсуються за рахунок Державного бюджету України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу, витрат сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду, витрат, пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Суд вирішує питання щодо *розподілу судових витрат у постанові суду або ухвалою*.

Якщо судові рішення ухвалені на користь сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, суд присуджує всі здійснені нею документально підтверджені судові витрати з Держбюджету України (або відповідного місцевого бюджету, якщо іншою стороною був орган місцевого самоврядування, його посадова особа).

Якщо судові рішення ухвалені на користь сторони - суб'єкта владних повноважень, суд присуджує з іншої сторони всі здійснені нею документально підтверджені судові витрати, пов'язані із залученням свідків та проведенням судових експертиз.

Якщо адміністративний позов задоволено частково, судові витрати, здійснені позивачем, присуджуються йому відповідно до задоволених вимог, а

відповідачу - відповідно до тієї частини вимог, у задоволенні яких позивачеві відмовлено.

У справах, в яких позивачем є суб'єкт владних повноважень, а відповідачем - фізична чи юридична особа, судові витрати, здійснені позивачем, з відповідача не стягуються. У разі відмови у задоволенні позовних вимог позивача, звільненого від сплати судових витрат, а також залишення адміністративного позову без розгляду судові витрати, понесені відповідачем, компенсуються за рахунок Державного бюджету України.

Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, не повертаючи адміністративної справи на новий розгляд, змінить судові рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл судових витрат.

У разі відмови позивача від адміністративного позову його витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються із позивача, крім випадків, коли позивач звільнений від сплати судових витрат. Однак якщо позивач відмовився від адміністративного позову внаслідок задоволення його відповідачем після подання адміністративного позову, то суд за заявою позивача присуджує всі понесені ним у справі витрати із відповідача. Суд за клопотанням однієї зі сторін визначає грошовий розмір судових витрат, які повинні бути їй компенсовані.

Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі *можуть оскаржити судові рішення щодо судових витрат*, якщо це стосується їхніх інтересів.

Главою 8 Розділу II КАС України визначаються **процесуальні строки** в адміністративному судочинстві.

Процесуальні строки - це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії. Процесуальні строки визначаються *днями, місяцями і роками*, а також можуть визначатися вказівкою на *подію*, яка повинна неминуче настати.

Пропущений з поважних причин процесуальний строк, встановлений законом, може бути поновлений, а процесуальний строк, встановлений судом, - продовжений судом за клопотанням особи, яка бере участь у справі.

Питання про поновлення чи продовження пропущеного строку суд вирішує з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду клопотання. Ухвала суду про відмову в поновленні чи продовженні пропущеного процесуального строку *може бути оскаржена* особами, які беруть участь у справі.

Процесуальні строки, передбачені КАС України, О.П. Рябченко умовно розділяє на дві групи: а) основні та б) строки здійснення забезпечувальних заходів.

До *основних* відносяться строки щодо:

- звернення до суду;
- розгляду адміністративної справи;
- розгляду заяви про роз'яснення судового рішення;
- подання апеляційної скарги;
- підготовки справи до апеляційного розгляду;

- повернення адміністративної справи до адміністративного суду першої інстанції після розгляду в суді апеляційної інстанції;
- подання касаційної скарги;
- підготовки справи до касаційного розгляду;
- попереднього розгляду справи судом касаційної інстанції;
- повернення адміністративної справи до суду першої інстанції після закінчення касаційного провадження;
- подання заяви про перегляд судових рішень;
- перевірка заяви про перегляд судового рішення;
- допуск заяви про перегляд судового рішення до провадження Вищим адміністративним судом України
- звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами;
- розгляд судом заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами тощо.

До строків здійснення забезпечувальних заходів можна віднести:

- вручення повістки про виклик до суду;
- строк публікації у друкованому засобі масової інформації судового виклику відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме;
- розгляду заяви про забезпечення доказів;
- розгляд заяви про забезпечення доказів у разі обґрунтованої вимоги особи, яка подала таку заяву, а також якщо не можна встановити, до кого може бути згодом висунуто вимоги;
- надсилання копії судового рішення;
- надсилання копії рішення суду апеляційної інстанції у випадку, якщо справа була розглянута в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами;
- надсилання копії рішення суду касаційної інстанції у випадку, якщо справа була розглянута у порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами та інші^[41].

Розглянемо окремі із основних процесуальних строків.

Ст. 99 КАС України встановлено, що для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Для звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень щодо справ, пов'язаних із застосуванням у випадках, передбачених законом, заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю), якщо вони можуть бути застосовані виключно за судовим рішенням у порядку скороченого провадження (п. 5 ч. 1 ст. 183-2 КАС України), встановлюється 15-денний строк, який обчислюється з дня виявлення суб'єктом владних повноважень підстав для звернення до адміністративного суду.

Інколи законом можуть встановлюватися і інші строки для звернення до

адміністративного суду.

Для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на *публічну службу*, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється *місячний строк*. Якщо законом передбачена можливість досудового порядку вирішення спору і позивач скористався цим порядком, то для звернення до адміністративного суду встановлюється *місячний строк*, який обчислюється з дня, коли позивач дізнався про рішення суб'єкта владних повноважень за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Місячний строк встановлюється для звернення до адміністративного суду щодо оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів.

КАС України встановлені *наслідки пропущення строків звернення* до адміністративного суду. Адміністративний позов, поданий після закінчення строків, установлених законом, залишається без розгляду, якщо суд за заявою особи, яка його подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала.

Строк розгляду адміністративної справи — протягом розумного строку, *але не більше місяця* з дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 122 КАС України). Справи щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби розглядаються та вирішуються протягом розумного строку, *але не більше двадцяти днів* з дня відкриття провадження.

Розумний строк - найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту порушених прав та інтересів у публічно-правових відносинах (п. 11 ч. 1 ст. 3 КАСУ).

Строк розгляду заяви про роз'яснення судового рішення – протягом *десяти днів* із повідомленням заявника (особи, яка бере участь у справі, державного виконавця, які звернулися із заявою про роз'яснення рішення) та осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття на судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розглядові заяви про роз'яснення рішення. Подання заяви про роз'яснення судового рішення зупиняє перебіг строку, встановленого судом для виконання судового рішення, а так само строку, протягом якого судові рішення може бути подане для примусового виконання (ст. 170 КАС України).

Строк подання апеляційної скарги на постанову суду першої інстанції – протягом *десяти днів* з дня її проголошення (ч. 2 ст. 186 КАС України). Апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції подається протягом *п'яти днів* з дня проголошення ухвали. Якщо ухвалу було постановлено у письмовому провадженні або без виклику особи, яка її оскаржує, скарга подається протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали, (ч. 3 ст. 186 КАС України).

Інші процесуальні строки визначаються Кодексом у відповідних розділах щодо розгляду і вирішення адміністративними судами справ адміністративної юрисдикції.

Лекція № 3

Тема лекції:

«Учасники адміністративного судочинства»

План лекційного заняття:

- 3.1. Склад осіб, які беруть участь у справі. Поняття та зміст адміністративно – процесуальної правосуб'єктності.**
- 3.2. Права та обов'язки осіб, які беруть участь в справі.**
- 3.3. Процесуальне представництво.**
- 3.4. Інші учасники адміністративного судочинства.**

Література

- 1. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гурій. – К.: Атіка, 2008. – 415с.
- 2. Рябченко О.П. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / О.П. Рябченко. – Х. : ХНУ, 2014. – 304 с..
- 3. Комзюк А.Т., Адміністративний процес України: Навч. посібник. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531с.
- 4. Гончарук С.Т., Гусар О.А., Розум І.О. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К. : НАУ, 2016. – 238 с.

Зміст лекції

- 3.1. Склад осіб, які беруть участь у справі. Поняття та зміст адміністративно – процесуальної правосуб'єктності.**

В юридичній літературі поняття «суб'єкти» і «учасники» адміністративного процесу не ототожнюються. Як правило, в юридичній літературі під терміном «суб'єкт процесу» розуміють усіх без виключення осіб, що приймають участь у процесі, включаючи лідируючого суб'єкта, який саме здійснює розгляд справи, визначає її хід та приймає остаточне рішення по справі.^[42]

Однак, як засвідчила практика, поняття «суб'єкт процесу» ширше відносно поняття «учасник процесу». Так, О.В. Кузьменко зазначає, що суб'єкт адміністративного процесу є носієм прав і обов'язків з реалізації процесуальної

діяльності у сфері публічного управління, який здатний надати права щодо процесуальної діяльності реалізувати, а покладені обов'язки – виконувати, учасник адміністративного процесу – це реально існуючий індивід адміністративного процесу.^[43]

Отже, суб'єктами адміністративного процесу, і як наслідок, суб'єктами адміністративно-процесуального права є особи (фізичні чи юридичні), які породжують процесуальні правовідносини або потенційно здатні бути учасниками процесу за наявності відповідних юридичних фактів з метою вирішенні конкретних індивідуально-конкретних справ. Що ж стосується терміну «учасники процесу», то він є значно вужчим і охоплює тих осіб, які беруть участь у певних адміністративно-процесуальних правовідносинах і особисто вступають до адміністративного процесу для захисту своїх прав та законних інтересів, захисту прав та законних інтересів інших осіб, або з ціллю сприяння здійсненню адміністративного процесу.

Враховуючи місце учасників у судовому адміністративному процесі та ті завдання, які вони виконують у межах загальних завдань процесу їх можна поділити на 2 великі групи:

1) *Особи, які беруть участь у справі.* Вони є безпосередніми учасниками судового адміністративного процесу і без їх участі процес не може розпочатись. Законодавець нормами Глави 5 Розділу II КАС України в ст.47 визначив склад осіб, які беруть участь у справі: сторони; треті особи; представники сторін та третіх осіб.

Слід відмітити, що особи, які беруть участь у справі, мають рівні процесуальні права й обов'язки. Вони зобов'язані сумлінно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

2) *Інші учасники адміністративного процесу,* які своєю участю або сприяють усебічному, повному, об'єктивному розгляду справи, або обслуговують процес. До них належить: секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач.

Участь інших учасників адміністративного процесу обов'язкова за наявності визначених КАС України підстав та прийняття відповідного рішення судом. Виняток з цього правила становить секретар судового засідання, діяльність якого спрямована на виконання завдання щодо технічного супроводження процесу. До того ж кожен інший учасник процесу має власні процесуальні права та обов'язки, які вони повинні належним чином реалізувати.

Так, Стефанюк В.С. в монографії «Судовий адміністративний процес» систематизує склад осіб, які беруть участь у справі, за такими критеріями^[44] :

➤.... за наявністю зацікавленості у результатах вирішення адміністративної справи: зацікавлені особи та учасники, які такої зацікавленості не мають. До заінтересованих осіб віднесені: сторони, треті особи, їхні представники. Незацікавленими названі: свідок, експерт, спеціаліст, перекладач та інші. У свою чергу, зацікавлених осіб за характером інтересу поділено на тих, які мають матеріально-правову

заінтересованість у результатах вирішення адміністративної справ (сторони і треті особи), і тих, які мають процесуально-правову зацікавленість (представники сторін і третіх осіб);

➤.... за роллю в адміністративному процесі учасники поділені на три групи: особи, які беруть участь у справі (сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб); особи, які сприяють розгляду справи (свідки, експерти, спеціалісти); особи, які обслуговують адміністративний процес (перекладач, секретар судового засідання, судовий розпорядник).

Отже, учасниками адміністративного процесу є: 1) сторони; 2) треті особи; 3) представники сторін; 4) представники третіх осіб; 5) секретар судового засідання; 6) судовий розпорядник; 7) свідок; 8) експерт; 9) спеціаліст; 10) перекладач.

Найважливішою ознакою учасника адміністративного процесу і однією з передумов виникнення правовідносин, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства, є наявність адміністративної процесуальної право-суб'єктності, яка містить у собі адміністративну процесуальну правоздатність та адміністративну процесуальну дієздатність.

Законодавець шляхом використання понять «адміністративно-процесуальна правоздатність» та «адміністративно-процесуальна дієздатність» у КАС України встановлює коло осіб, які потенційно здатні набути статусу осіб, які беруть участь у справі, однак не завжди здатні реалізовувати свої процесуальні права та обов'язки самостійно, та осіб, які здатні набути статусу осіб, які беруть участь у справі та самостійно реалізовувати процесуальні права та обов'язки.

Адміністративно-процесуальна правоздатність — це здатність мати процесуальні права та обов'язки і потенційно брати участь в адміністративному судочинстві.

Згідно зі ст. 48 КАС України, адміністративно-процесуальною правоздатністю володіють: фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства) та юридичні особи (органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, підприємства, установи, організації).

Вище зазначені особи мають право звернення до адміністративного суду, однак деякі з них (наприклад, неповнолітні фізичні особи) не можуть самостійно здійснювати усі свої процесуальні права.

Адміністративно-процесуальна дієздатність — це здатність особи особисто, самостійно, вольовими діями здійснювати адміністративно-процесуальні права.

Тому, до осіб, які наділені адміністративно-процесуальною дієздатністю, віднесені: юридичні особи (у розумінні ст. 48 КАС України) та фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичні особи до досягнення ними повноліття у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь.

Згідно з ч. 2 ст. 48 КАС адміністративна процесуальна дієздатність належить фізичним особам, які:

- 1) досягли повноліття;
- 2) не визнані судом недієздатними.

Фізичним особи, які не досягли повноліття також наділені процесуальною дієздатністю у справах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь. Наприклад, справи з приводу одержання паспорта громадянина України, реєстрації зміни імені (фізичні особи віком від 16 років), притягнення до відповідальності за вчинення адміністративного проступку (з 16 років), спори з приводу легалізації молодіжних та дитячих громадських організацій (засновниками таких організацій можуть бути фізичні особи, які досягли 15-річного віку відповідно до Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»).

Крім того, в окремих випадках відповідно до статей 172, 174, 175 КАС України адміністративною процесуальною правоздатністю наділені блок партій, блок місцевих організацій партій, ініціативна група референдуму, громадська організація. Ці суб'єкти відповідно до законів про вибори та референдуми можуть бути учасниками правовідносин, пов'язаних з процесом виборів чи референдумів.

У справах про тимчасову заборону окремих видів або всієї діяльності, ліквідацію об'єднання громадян відповідачами поряд з іншими об'єднаннями громадян можуть бути громадські організації, які легалізовані у спосіб повідомлення про їх заснування. Ці громадські організації згідно зі ст. 14 Закону України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. не мають статусу юридичної особи, але вони вважаються такими, що мають процесуальну правоздатність.

Необхідно зазначити, що в адміністративному процесі Конституція України, закони, зокрема КАС України, підзаконні нормативно-правові акти, закріпили всі необхідні правові передумови участі суб'єктів владних повноважень. Відповідно до п.7 ч.1 ст.3 КАС України суб'єкт владних повноважень - орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

У разі подання до суду заяви особою, яка не володіє адміністративно-процесуальною дієздатністю, суд, згідно з п. 3 ч. 3 ст. 108 КАС України постановляє ухвалу про її повернення, а якщо провадження у справі було відкрито - ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду (п. 1. ч. 1 ст. 156 КАС України).

З позицій особливостей процесуальної правосуб'єктності учасників судового адміністративного процесу першочергового значення набуває поділ учасників, здійснений у КАС України.

3.2. Права та обов'язки осіб, які беруть участь в справі.

Особи, які беруть участь у справі наділяються адміністративними процесуальними правами та обов'язками, які згруповані наступним чином:

1. Права та обов'язки як осіб, які беруть участь у справі визначені в ст. 49 КАС

України.

2. Власні права та обов'язки сторін, визначені ст. 51 КАС України.

Основними учасниками адміністративного процесу є сторони - позивач і відповідач, між якими, власне, і виник публічно-правовий спір. Залежно від виду сторони у Кодексі розрізняється їхній процесуальний статус.

Ознаками сторін у судовому адміністративному процесі названо:

- ними є особи, між якими виник спір про право у публічних відносинах, які стосуються прав, свобод та законних інтересів або реалізації компетенції у сфері управління;
- мають більш широке коло прав щодо розпорядження позовними вимогами (збільшувати або зменшувати розмір позовних вимог, відмовлятися від позову або визнавати його та інше), порівняно з іншими учасниками адміністративного процесу;
- беруть участь у адміністративній справі від свого імені;
- з приводу їх адміністративної справи адміністративним судом ухвалюється рішення у формі постанови чи ухвали;
- на них поширюються усі правові наслідки ухваленого адміністративним судом рішення;
- вони несуть судові витрати;
- їх процесуальна правосуб'єктність передбачає правонаступництво.

До осіб, які беруть участь у справі відносимо: сторони- *позивач і відповідач, їх представники та треті особи*.

Позивач є особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подана позовна заява до адміністративного суду (пункт 8 статті 3 КАС України), незалежно від того, хто подав адміністративний позов - сама ця особа (суб'єкт) чи її (його) представник.

Відповідач є суб'єкт владних повноважень, а у випадках, передбачених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача (пункт 9 статті 3 КАС України). Тобто відповідачем є особа, яка, на думку позивача, порушила його право, свободу чи інтерес і повинна усунути це порушення або його наслідки чи відшкодувати шкоду.

Третіми особами є суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин, які вступають в адміністративну справу для захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів. Вони є особами, зацікавленими у розгляді судом адміністративної справи, адже на їх правове становище можуть вплинути результати розгляду справи адміністративним судом.

Відповідно до ст. 53 КАС України треті особи поділяються на:

- третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги;
- третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги.

Процесуальний статус третіх осіб, які вступають у справу, впливає на процедури вирішення адміністративної справи залежно від того, чи заявляють вони самостійні вимоги на предмет спору, чи ні.

Представників можуть залучати сторони чи треті особи з метою кращого

представлення своїх інтересів. Представник може діяти самостійно, повністю замінюючи таку особу, або поряд із нею. Насамперед це може брати участь адвокат чи інший фахівець у галузі права, які відповідно до закону надають правову допомогу (див. статтю 16 КАС України і коментар до неї). Зверніть увагу на те, що представництво – це не завжди правова допомога. Наприклад, не є правовою допомогою законне представництво, чи представництво підприємства його штатним юрисконсульт, або представництво особою, яка не уповноважена згідно із законом надавати правову допомогу

Відповідно до ст.49 КАС України особи, які беруть участь у справі мають право:

- 1) знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їхніх інтересів;
  - 2) знайомитися з матеріалами справи;
  - 3) заявляти клопотання і відводи;
  - 4) давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення;
  - 5) подавати докази, брати участь у дослідженні доказів;
  - 6) висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам;
  - 7) подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб;
  - 8) знайомитися з технічним записом, журналом судового засідання, протоколом про вчинення окремої процесуальної дії і подавати письмові зауваження до них;
  - 9) робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень;
  - 10) оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів;
  - 11) користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм КАС України.
- Особи, які беруть участь у справі, можуть за власний рахунок додатково замовити та отримати в суді засвідчені копії документів і витяги з них.

Необхідно пам'ятати, що особи, які беруть участь у справі, мають рівні процесуальні права та обов'язки. Оскільки позивач та відповідач займають головне становище в розгляді справи і мають особливий процесуальний статус порівняно зі статусом інших осіб при розгляді адміністративного позову то ці відмінності (позивача, вповідача) закріплені в ст. 51 КАС України. Ця стаття визначає основні диспозитивні права сторін в адміністративному процесі додатково до змагальних прав, що визначені у статті 49 КАС України. Під диспозитивними правами слід розуміти можливість сторони, що визначені в законі, на свій розсуд розпоряджатися своєю позицією щодо предмета позову, тобто матеріально-правових вимог позивача до відповідача.

Диспозитивні права *позивача*:

- 1) в будь-який час до закінчення судового розгляду збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від адміністративного позову
- 2) має право відмовитися від адміністративного позову у суді апеляційної чи касаційної інстанції до закінчення відповідно апеляційного чи касаційного розгляду
- 3) . Позивач має право до початку судового розгляду справи по суті змінити

предмет або підставу позову шляхом подання письмової заяви.

4) відмовитися від адміністративного позову в будь-який час до закінчення судового розгляду в суді першої інстанції, а також у суді апеляційної чи касаційної інстанції

5) досягнути примирення в будь-який час до закінчення судового розгляду в суді першої інстанції, а також у суді апеляційної чи касаційної інстанції;

6) вимагати виконання судового рішення після набрання ним законної сили або у разі можливості його негайного виконання;

7) досягнути примирення у процесі виконання судового рішення, тобто відмовитися від примусового виконання або укласти мирову угоду (стаття 262 КАС України).

Диспозитивні права позивача має також третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору (частина перша статті 54 КАС України).

До основних диспозитивних прав *відповідача* належать:

1) визнати адміністративний позов повністю або частково або не визнавати його;

2) вимагати зміни способу забезпечення позову, скасування заходів забезпечення позову (статті 117 - 118 КАС України);

3) досягнути примирення в будь-який час до закінчення судового розгляду в суді першої інстанції, а також у суді апеляційної чи касаційної інстанції;

4) укласти мирову угоду у процесі виконання судового рішення (стаття 262 КАС України).

Суд не приймає відмови позивача від адміністративного позову, визнання адміністративного позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси

Представники сторін можуть користуватися правами якщо сторони їх уповноважили, зазначивши це в довіреності.

Процесуальні права і обов'язки *третьої особи*, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, такі ж самі, як і в позивача (див., зокрема, статтю 49 і частини першу, третю статті 51, ст.53. КАС України), у тому числі й обов'язки щодо несення судових витрат

Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, розпоряджається диспозитивними правами на предмет спору лише в межах своїх вимог. Закриття провадження у справі за першим позовом саме по собі не тягне за собою закриття провадження у справі за позовом третьої особи. Наприклад, відмова позивача від адміністративного позову не перешкоджає розгляду позову третьої особи.

Права і обов'язки третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, визначаються насамперед відповідно до статті 49 КАС України.

Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, не наділена диспозитивними правами, які є у сторін, - вона не може відмовлятися від позову, змінювати його, досягати примирення, визнавати позов тощо. Але позиція третьої особи має значення для вирішення питань щодо наслідків реалізації цих прав сторонами. Наприклад, якщо за клопотанням сторін суд

вирішує питання про визнання умов примирення сторін, він повинен обов'язково перевірити, чи не порушують умови примирення прав, свобод чи інтересів третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, зокрема й з'ясувати її думку щодо примирення.

У разі, якщо суд не залучив (не допустив) до участі у справі третю особу і вирішив питання про її права, свободи, інтереси чи обов'язки, - вона має право вимагати перегляду судового рішення за наслідками розгляду справи (частини перші статей 185, 211, 236, стаття 246 КАС України).

Як зазначає у своїй праці О.М. Андруневчин, в адміністративному процесі як третя особа можуть виступати органи виконавчої влади. Це обумовлено їх організаційно-правовою природою, змістом правовідносин, які виникають між ними, їх посадовими і службовими особами та іншими органами виконавчої влади. Так, для виконання покладених на конкретний орган виконавчої влади завдань і функцій у його структурі створюються спеціальні підрозділи - департаменти, управління, відділи, сектори, групи тощо, які безпосередньо опікуються організацією та виконанням чітко визначених завдань [\[45\]](#).

Так, 26 липня 2006 року Печерський районний суд міста Києва розглянув адміністративний позов громадянки України Побережець С.Ю. до Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України про визнання незаконним та невідповідним правовим актам вищої юридичної спільного наказу перелічених суб'єктів владних повноважень «Про затвердження зразка, технічного опису листка непрацездатності та Інструкції про порядок заповнення листка непрацездатності» від 03.11.2004 № 532/274/136-ос/1406, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17 листопада 2004 р. за № 1454/10053, в частині розміщення в листку непрацездатності інформації про первинний та заключний діагнози та коду захворювання відповідно до МКХ-10 та скасувати його в цій частині. [\[46\]](#)

При розгляді справи суд ухвалою залучив Міністерство юстиції України до розгляду справи в якості третьої особи без самостійних вимог, оскільки саме Міністерством юстиції було зареєстровано нормативно-правовий акт, що оскаржується.

Тому саме колегіальна участь суб'єктів владних повноважень, їх посадових і службових осіб у прийнятті рішень, колегіальне вчинення ними дій чи допущення бездіяльності, взаємна відповідальність цих суб'єктів є передумовою участі суб'єктів владних повноважень в адміністративному судочинстві як третьої особи. Натомість, підстава участі цих органів в адміністративному судочинстві - це захист особистих суб'єктивних прав і

охоронюваних законом інтересів; як і сторони, треті особи зацікавлені в результаті розгляду справи адміністративним судом. Це пояснюється тим, що на їх правове становище можуть вплинути наслідки розгляду судом спірної справи між сторонами.^[47]

Отже, в адміністративному судочинстві України з огляду на складні процеси регулювання суспільних відносин, участь різних суб'єктів владних повноважень у вирішенні окремих завдань нерідко виникають ситуації залучення декількох суб'єктів, відповідальних за прийняте рішення (вчинену дію або бездіяльність), до участі в справі на стороні відповідача у формі процесуальних співучасників або третіх осіб. Незважаючи на відсутність закріплення в КАС України положень, що врегульовують інститут процесуальної співучасті, наявне фактичне використання цього інституту в практичній діяльності судів. Логічним і виправданим вбачається доповнення КАС України нормою, яка б закріпила інститут процесуальної співучасті.

3.3. Процесуальне представництво.

Процесуальний статус представників в судочинстві покликаний виконувати дві функції: 1) захищати права, свободи та інтереси осіб, які беруть участь у справі, тобто здійснювати правозаступництво; 2) представляти таких осіб в адміністративній справі, тобто здійснювати процесуальне представництво.

Сторона, а також третя особа в адміністративній справі можуть брати участь в адміністративному процесі особисто і (або) через представника (ст. 56 КАС України). Тим самим визначено, що особиста участь у справі сторін, третіх осіб не позбавляє їх права

Представником може бути фізична особа, яка відповідно до частини другої статті 48 КАС України має адміністративну процесуальну дієздатність. Тобто це особа, яка досягла повноліття (18 років) і не визнана судом недієздатною, або до досягнення цього віку - якщо спір виник у правовідносинах, у яких відповідно до законодавства вона може самотійно брати участь (наприклад, частина друга статті 156 СК України встановила, що неповнолітні батьки, які досягли чотирнадцяти років, мають право захищати права та інтереси своєї дитини в суді самотійно).

Особи чий права й охоронювані законом інтереси захищають їх законні представники (ст. 56 КАС України). Цими особами визначені:

- малолітні, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність;
- неповнолітні;
- непрацездатні фізичні особи;
- фізичні особи, цивільна дієздатність яких обмежена;
- недієздатні фізичні особи.

Справи юридичних осіб ведуть у судовому адміністративному процесі:

- керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом (ч. 7 ст. 56 КАС України),

- органи та інші особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ч. 8 ст. 56 КАС України).

Представником може бути:

- фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність;
- органи та інші особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Види представників в адміністративному процесі

- 1) представники, які беруть участь в адміністративному процесі на основі закону (законні представники);
- 2) представники, які беруть участь в адміністративному процесі на основі договору (договірні представники).

Перша категорія представників уповноважена на представництво законом, а тому довіреності для них не потрібно, достатньо підтвердити той факт, з яким закон пов'язує існування представницьких повноважень.

Участь другої категорії представників в адміністративному процесі залежить від взаємного волевиявлення самого представника, а також сторони, третьої особи чи навіть іншого їхнього представника, який наділений правом передоручати ведення справи. Таке взаємне волевиявлення втілюється в усному чи письмовому договорі. Зазвичай підтвердженням повноважень договірному представнику є довіреність (детальніше про це див. статтю 58 КАС України).

Особливості *представництва за законом*

Законні представники поділяються залежно від особи, в інтересах якої діють, на:

- 1) законних представників фізичних осіб, які поділяються на: а) тих, хто має з особами, на захист інтересів яких здійснюється законне представництво, родинні чи інші зв'язки на підставі закону (батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники чи інші особи, визначені законом; б) та офіційних представників.
- 2) законних представників юридичних осіб.

Розглянемо детальніше групу законних представників фізичних осіб, які діють на захист:

- ☐ малолітніх осіб (віком до чотирнадцяти років) є батько, мати, усиновлювач, опікун (частина четверта коментованої статті, частина друга статті 154, частина четверта статті 232 СК України, частина четверта статті 67 ЦК України).
- ☐ неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність (віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) є батько, мати, усиновлювач, піклувальник (частина четверта коментованої статті, частина друга статті 154, частина четверта статті 232 СК України, частина третя статті 69 ЦК України);
- ☐ недієздатних фізичних осіб. Законним представником недієздатної фізичної особи є її опікун (частина четверта коментованої статті, частина четверта статті 67 ЦК України). Відповідно до статті 39 ЦК України, недієздатною є визнана такою в судовому порядку фізична особа, яка внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Порядок

уповноважена особа (представник) партії (блоку), місцевої організації партій (блоку місцевих організацій партій), ініціативної групи референдуму.

Звичайно, набуттю такого статусу може передувати й укладення договору, але для суду цей договір не має значення, оскільки важливим є факт реєстрації фізичної особи уповноваженим представником (особою) чи довіреною особою, підтвердженням чого слугує відповідне посвідчення

У разі відсутності представника у сторони чи третьої особи, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, а також у разі, якщо законний представник цих осіб не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом, суд зупиняє провадження в справі та ініціює перед органами опіки і піклування чи іншими органами, визначеними законом, питання про призначення чи заміну законного представника.

Законними представниками *юридичних осіб* виступають:

- керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом (ч. 7 ст. 56 КАС України),
- органи та інші особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ч. 8 ст. 56 КАС України).

Законний представник у судовому адміністративному процесі самостійно здійснює процесуальні права та обов'язки особи, яку представляє, діючи в її інтересах. Якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд може залучити до участі у справі відповідний орган (наприклад, орган опіки та піклування) чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Повноваження щодо здійснення прокурором представництва інтересів громадянина або держави у суді визначені статтею 121 Конституції України. Таке представництво здійснюється прокурором тільки у порядку, встановленому КАС України та іншими законами. Прокурор може здійснювати представництво у суді на будь-якій стадії адміністративного процесу у випадку, якщо він представляє інтереси громадянина або держави у порядку (ч. 2 ст. 60 КАС України). При цьому, якщо прокурор не брав участь у справі з самого її початку з метою вирішення питання про наявність підстав для подання скарги у порядку перегляду судового рішення, він має право знайомитися з матеріалами справи в адміністративному суді.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі як законні представники або вступити у справу за своєю ініціативою з метою виконання покладених на них повноважень (ч. 3 ст. 60 КАС України).

Повноваження законних представників підтверджуються документами, які стверджують займану ними посаду чи факт родинних, опікунських тощо відносин з особою, інтереси якої вони представляють. Засвідчені підписом судді копії цих документів приєднуються до справи.

Повноваження офіційних законних представників юридичних осіб підтверджуються довіреністю від імені органу, підприємства, установи, організації видаються за підписом керівника або іншої уповноваженої на те законом, положенням, статутом особи і засвідчуються печаткою цього органу,

підприємства, установи, організації.

Довіреності або інші документи, які підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливості представництва за договором

Представниками за договором можуть бути:

- фізичні особи, при чому КАС не встановлено спеціальних вимог (таких як юридична освіта) щодо таких осіб, окрім володіння ними адміністративно-процесуальною дієздатністю;
- адвокати.

Якщо здійснюється представництво на основі договору, повноваження представників повинні бути підтверджені довіреністю чи усною заявою довірителя із занесенням її до журналу судового засідання. При цьому оригінали довіреностей або засвідчені підписом судді копії з них приєднуються судом до справи.

Повноваження представників, які беруть участь в адміністративному процесі на основі договору, на здійснення представництва в суді повинні бути підтверджені довіреністю. Оригінали довіреностей або засвідчені підписом судді копії з них приєднуються судом до справи.

Довіреність фізичної особи на ведення справи в адміністративному суді посвідчується нотаріально або посадовою особою підприємства, установи, організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на службі, стаціонарному лікуванні, чи за рішенням суду або за місцем його проживання (перебування).

Повноваження адвоката як представника в адміністративній справі можуть посвідчуватися довіреністю, а також ордером, який виданий відповідним адвокатським об'єднанням.

3.4. Участь у справі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Законодавець визначив ст.60 КАС України особливу категорію законних представників - органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Таке право надається в обмежених випадках, зокрема, для захисту осіб, які самотійно внаслідок поважних причин не можуть звернутися до суду за захистом своїх прав, свобод чи інтересів, широкого кола осіб (наприклад, членів об'єднань громадян), інтересів держави.

3. Відповідно до частини першої ст.. 60 до таких осіб, які діють як законні представники відносяться:

1) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (пункт 10 статті 13 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" від 23 грудня 1997 року. Зауважемо на те, що на підставі довіреності від

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у судовому процесі має право брати участь його представник);

2) прокурор (стаття 121 Конституції, статті 361 Закону України "Про прокуратуру" України уповноважує прокуратуру здійснювати функцію представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом,. З урахуванням статті 56 Закону України "Про прокуратуру" прокурором є: Генеральний прокурор України та його заступники, підпорядковані прокурори та їх заступники, старші помічники і помічники прокурора, начальники управлінь і відділів, їх заступники, старші прокурори і прокурори управлінь і відділів, які діють у межах своєї компетенції. Прокурор може бути залученим і судом на підставі частини сьомої статті 59 КАС України і може брати участь в адміністративній справі не лише з власної ініціативи. Необхідно мати на увазі і не плутати ситуацію коли прокурор в адміністративній справі є позивачем, а не законним представником. Згідно зі статтею 21 Закону України "Про прокуратуру" у разі відхилення протесту прокурора чи його заступника або ухилення від його розгляду прокурор може звернутися із заявою до суду про визнання акта незаконним і тому цьому випадку прокурор в адміністративній справі є виступає позивачем, а не законним представником, а тому не повинен визначати орган чи особу, в інтересах якої він звертається до суду з позовною заявою;

3) органи державної влади. Зокрема, органи опіки та піклування. Наприклад, на підставі статті 65 ЦК України відповідний орган опіки і піклування здійснює опіку або піклування над фізичною особою до встановлення опіки або піклування і призначення опікуна чи піклувальника, що передбачає також захист прав, свобод чи інтересів такої особи у суді. Іншою підставою участі органу опіки і піклування в адміністративній справі може бути частина сьома статті 59 КАС України - у випадках, якщо законний представник особи діє всупереч її інтересам, суд може залучити такий орган, якщо він уповноважений захищати інтереси такої особи. Подібне положення містить стаття 245 СК України: якщо дитина постійно проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію цих закладів;

4) органи місцевого самоврядування. Відповідно до ч.3 п.15 ст.42 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. сільський, селищний, міський голова звертаються до суду щодо визнання незаконними актів інших органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади , підприємств, установ та організацій,. які обмежують права та інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів;

5) фізичні особи. Прикладом коли законодавець уповноважує фізичних осіб без будь-якої довіреності брати участь в інтересах іншої особи, у тому числі в адміністративних справах може слугувати СК України, де визначено, що представляти повнолітню непрацездатну особу можуть на підставі закону:

- батько і мати (частина друга статті 154);
- баба і дід (частина друга статті 258);
- сестра, брат, мачуха, вітчим (частина друга статті 262).

А повнолітні дочка, син можуть бути законними представниками непрацездатних, немічних батьків (частина друга статті 172 СКУ);

б) юридичні особи. Наприклад, відповідно до статті 20 Закону України "Про об'єднання громадян" від 16 червня 1992 року для здійснення цілей і завдань, визначених у статутних документах, зареєстровані об'єднання громадян користуються правом представляти і захищати інтереси своїх членів (учасників) у державних органах, тобто і в суді. Зокрема, профспілки, їх об'єднання здійснюють представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок, а також мають право представляти інтереси своїх членів при реалізації ними конституційного права на звернення за захистом своїх прав до судових органів (стаття 19 Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" від 15 вересня 1999 року

Зазвичай вище зазначені органи й особи звертаються до суду з адміністративним позовом або вступають у справу в інший спосіб за власною ініціативою, зокрема й за зверненням відповідної особи, яку вони мають право захищати. Однак прокурор, органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені до справи ухвалою суду з метою виконання покладених на них повноважень.

В ст. 61 КАС України визначені особливості повноважень органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб і звертаються до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб:

- 1) Вони не можуть закінчувати справу примиренням.
- 2) Відмова цих органів та осіб від адміністративного позову або зміна позовних вимог не позбавляє особу, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов, права вимагати від суду розгляду справи, вирішення адміністративного позову в попередньому обсязі.
- 3) Якщо фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов, не підтримує позовні вимоги, суд залишає позовну заяву без розгляду.
- 4) Відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від адміністративного позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати вирішення спору по суті.
- 5) Органи та особи, визначені у ст. 60 Кодексу, які не брали участі у справі, з метою вирішення питання про наявність підстав для подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України, заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, вступу в розгляд справи за позовом (поданням) іншої особи мають право знайомитися з матеріалами справи в адміністративному суді, робити виписки з неї, отримувати копії документів, що знаходяться у справі.

3.5. Інші учасники адміністративного судочинства.

Стаття 62 КАС України містить перелік учасників адміністративного процесу,

які не мають юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи. Їх можна поділити на дві групи:

- 1) особи, які обслуговують адміністративне судочинство (секретар судового засідання, судовий розпорядник, перекладач);
- 2) особи, які сприяють розгляду справи (свідки, експерти, спеціалісти).

Секретар судового засідання є службовцем апарату суду і покликаний надавати суду технічну допомогу в організації процесу. Процесуальне положення секретаря судового засідання встановлене ст. 63 КАС України і конкретизуються в інших статтях КАС України, а також у відповідних інструкціях: *Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України від 27 червня 2006 року N 68; Інструкції з діловодства в апеляційних і місцевих адміністративних судах, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України від 5 грудня 2006 року N 155; Типовій посадовій інструкції секретаря судового засідання місцевого загального суду, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України "Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду" від 20 липня 2005 року N 86; Інструкції про порядок фіксування судового процесу технічними засобами в загальних судах України, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України від 21 липня 2005 року N 84.*

Секретар судового засідання:

- 1) здійснює судові виклики і повідомлення додержанням усіх норм глави 3 КАС України, доповідає судові, хто з викликаних та повідомлених осіб прибув у судове засідання, чи вручено судові повістки та повідомлення тим, хто не з'явився і повідомляє про причини їх неприбуття, якщо вони відомі;
- 2) перевіряє наявність та з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідає про це головному. Окрім того, під час вчинення окремої процесуальної дії поза судовим засіданням секретар судового засідання складає протокол (статті 45 - 46 КАС України);
- 3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними і веде журнал судового засідання відповідно Інструкції про порядок фіксування судового процесу технічними засобами, та Відповідно до пункту 21 Розділу VII "Прикінцеві та перехідні положення" КАС України до 1 січня 2008 року у разі, якщо суд не здійснював повного технічного фіксування за допомогою звукозаписувального технічного засобу, секретар судового засідання складав протокол судового засідання;
- 4) веде журнал судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу,
- 5) оформляє матеріали адміністративної справи, яке здійснюється відповідно до інструкцій зі справочинства (діловодства). Так, судові справи (матеріали) підшиваються в спеціальну обкладинку, виготовлену друкарським способом. На обкладинці адміністративної справи вказуються:

- найменування адміністративного суду;
- найменування та номер справи відповідно до обліково-

статистичної картки чи реєстраційного журналу; якщо томів справи більше одного, - номер тому справи та загальна кількість томів;

- прізвище, ім'я, по батькові чи найменування сторін, суть вимог позивача;

- у разі подання зустрічного позову 109 в адміністративній справі - зазначення про це та суть вимог за зустрічним позовом;

- дата надходження справи в суд.

У кожній справі складається опис документів у справі. У справі, що надійшла до адміністративного суду з іншого суду, опис документів продовжується.

б) виконує інші доручення головуючого у справі. Наприклад, виконання розпоряджень головуючого щодо приведення до присяги перекладача, експерта; запрошення до зали судового засідання свідків та виконання розпоряджень головуючого щодо приведення їх до присяги; виконання інших розпоряджень головуючого, які пов'язані із забезпеченням умов, що необхідні для розгляду адміністративної справи

Судовий розпорядник (ст.64 КАС України).

Поява судових розпорядників обумовлена необхідністю звільнити секретарів судового засідання від невластивих для них функцій, які вони раніше виконували. Служба судових розпорядників у судах заснована на підставі статті 132 Закону України "Про судоустрій України", яка встановила, що: "У кожному суді діє служба судових розпорядників. Судові розпорядники забезпечують додержання особами, що знаходяться в суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні".

Повноваження судового розпорядника в адміністративному процесі визначаються статтею 64 КАС України та відповідними підзаконними актами: *Тимчасовим положенням про службу судових розпорядників та організацію її діяльності, затвердженим наказом Державної судової адміністрації України від 21 квітня 2004 року N 51/04; Типовими посадовими інструкціями судового розпорядника, старшого судового розпорядника місцевого загального суду, затвердженими наказом Державної судової адміністрації України "Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду" від 20 липня 2005 року N 86; Інструкцією про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами, затвердженою наказом Державної судової адміністрації України від 18 жовтня 2004 року N 182/04.*

Регламентація повноважень судового розпорядника

1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників адміністративного процесу. Для цього він перед судовим засіданням оглядає цілісність замків на входних дверях і ретельно оглядає залу судового засідання, кімнати свідків та нарадчу кімнату; перевіряє технічну оснащеність дверей, вікон, металевої шафи чи іншого місця для тимчасового зберігання матеріалів справи, місця сидіння суддів, секретаря судового засідання, учасників адміністративного процесу та осіб, присутніх у залі; перевіряє справність засобів оповіщення зали судового засідання та кімнати свідків.

2) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї суду та пропонує всім присутнім встати;

3) слідкує за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання. Для запобігання конфліктам між учасниками адміністративного процесу та особами, присутніми в залі судового засідання, судовий розпорядник до початку розгляду справи визначає їм конкретні місця розташування в залі судового засідання таким чином, щоб сторони (позивач, відповідач) не сиділи у залі поруч.

У разі виявлення в приміщенні суду осіб, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння і порушують громадський порядок чи встановлений порядок діяльності суду, судовий розпорядник повинен з'ясувати причину їх перебування в приміщенні суду й у разі, якщо ці особи є учасниками судового процесу або свідками, повідомити про це головуючого та керівника служби. Судовий розпорядник вживає заходів щодо запобігання і припинення в залі судового засідання та в приміщенні суду порушень громадського порядку та встановлених правил поведінки. Для виконання цих функцій судовий розпорядник взаємодіє зі службовцями судової міліції.

У разі постановлення судом ухвали про видалення із зали судового засідання учасника адміністративного процесу чи іншої особи, яка порушує порядок, судовий розпорядник забезпечує виконання такої ухвали.

4) приймає від учасників адміністративного процесу та передає документи і матеріали суду під час судового засідання. Тобто судовий розпорядник виконує роль посередника з тим, щоб учасники адміністративного процесу і суд під час судового засідання залишалися на своїх місцях;

5) виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта;

6) запрошує до зали судового засідання свідків та виконує розпорядження головуючого про приведення їх до присяги. Після видалення судом із зали судового засідання допитаних свідків судовий розпорядник за вказівкою головуючого вживає заходів, щоб допитані свідки не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав (частина друга статті 141 КАС України). Для цього недопитаних свідків проводять до спеціально відведених або інших, визначених головуючим, кімнат, і у разі необхідності за ними здійснюється нагляд;

7) виконує інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для розгляду адміністративної справи.

Судовий розпорядник здійснює свої повноваження у форменому одязі. Вимоги судового розпорядника, пов'язані із виконанням обов'язків, є обов'язковими для осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та інших осіб, присутніх у залі судового засідання. У разі відсутності в судовому засіданні розпорядника його функції виконує секретар судового засідання.

Перекладач

Завдання перекладача в адміністративному процесі - допомогти суду та іншим особам, які беруть участь у справі, повноцінно спілкуватися з тим учасником адміністративного процесу, який не володіє або недостатньо володіє державною мовою. Для цього він здійснює послідовний або синхронний усний переклад

того, що відбувається у судовому засіданні; усний чи письмовий переклад документів та інших матеріалів в обсязі, що необхідний для учасника адміністративного процесу, який не володіє або недостатньо володіє державною мовою; письмовий переклад документів та письмових доказів у справі, що викладені мовою, якою не володіє суд та особи, які беруть участь у справі. Перекладач повинен вільно володіти щонайменше двома мовами:

- 1) державною мовою, тобто мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство;
- 2) іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу заяв, клопотань, пояснень особи, яка бере участь у справі, показань свідка чи інших доказів. До такої мови прирівнюється техніка спілкування з глухими, німими чи глухоніми особами.

В Україні немає єдиного реєстру перекладачів, який існує, наприклад, для експертів. Відсутність реєстру перекладачів ускладнює процес пошуку відповідного перекладача, але не обмежує у виборі перекладача з осіб, які вільно володіють відповідними мовами.

Перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням особи, яка бере участь у справі і якій потрібен перекладач особисто або для перекладу змісту доказів та інших матеріалів, які подаються цією особою. Суд може призначити перекладача з власної ініціативи, зокрема, якщо дійде висновку, що особа внаслідок неспроможності оплатити послуги перекладача буде позбавлена судового захисту.

Обов'язки перекладача:

- 1) з'являтися за викликом суду;
- 2) здійснювати повний і правильний переклад;
- 3) посвідчувати правильність перекладу своїм підписом у процесуальних документах, що вручаються стороні чи іншим особам, які беруть участь у справі, у перекладі на їх рідну мову або іншу мову, якою вони володіють. За здійснення перекладу таких процесуальних документів відповідає не суд, а перекладач.

Права перекладача

- 1) відмовитися від участі у адміністративному процесі, якщо він не володіє достатнім знанням мови, необхідним для перекладу;
- 2) задавати питання з метою уточнення перекладу;
- 3) право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла, та інших витрат, пов'язаних з викликом до суду (порядок забезпечення цього права визначено статтею 92 КАС України).

Відповідальність перекладача

За завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем, або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді перекладач несе кримінальну відповідальність згідно зі статтею 384 КК України, адміністративну відповідальність за злісне ухилення від прибуття до суду, яке не мало на меті ухилення від виконання обов'язків перекладача частина друга статті 1853 КУпАП.

Свідок (ст.65 КАС України)

Як свідок в адміністративній справі може бути викликана судом кожна особа, якій можуть бути відомі обставини, що належить з'ясувати у справі. Свідок - дуже важливий учасник адміністративного процесу, оскільки його свідчення (показання) є засобом доказування в адміністративній справі. Жодних обмежень щодо віку свідка не встановлено. Головне, щоб особа була здатна правильно сприймати обставини та давати пояснення про них. Водночас стаття 142 КАС України визначає особливості допиту малолітніх і неповнолітніх свідків.

Свідка може бути допитано з ініціативи суду або за заявою (клопотанням) особи, яка бере участь у справі. Заява (клопотання) про виклик свідка, крім стандартних реквізитів, обов'язково повинна містити:

- ім'я (прізвище, ім'я, по батькові або прізвище та ім'я чи ініціали) свідка;
- адресу місця його проживання (перебування), роботи чи служби (для направлення виклику);
- зазначення обставин, щодо яких він може дати показання.

Не можуть бути допитані як свідки:

- 1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі та не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати з цього приводу показання;
- 2) представники в судовому процесі, захисники у кримінальному провадженні - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;
- 3) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;
- 4) професійні судді, народні засідателі та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення;
- 5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди. Те, що всі зазначені особи не можуть бути допитані як свідки, означає, що їх не може бути викликано до суду як свідків. А якщо це сталося (суд не знав про те, що до викликаної особи може бути застосована частина друга коментованої статті), особа повинна повідомити суд про наявність підстав, які унеможливають участь як свідка, і подати відповідне підтвердження (це може бути зроблено у судовому засіданні або у будь-який час до нього). За відсутності такої інформації суд може застосувати до такої особи привід.

Існують обмеження щодо допиту як свідків працівників дипломатичної служби, оскільки статус працівників дипломатичної служби інших держав передбачає певні імунітети, у тому числі від обов'язку давати показання в суді.

Фізична особа має право відмовитися від давання показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб). Особа не несе

відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом".

Відомий російський процесуаліст А. Конні так охарактеризував моральну основу свідочього імунітету членів сім'ї чи близьких родичів "Саме процесуальне право визнає, що заради цілей земного правосуддя не можна послабляти чи порушувати священні узи, що пов'язують людей між собою і з верховним суддею їх вчинків. Тому, дружина підсудного, родичі по прямій лінії, висхідній чи низхідній, рідні його брати і сестри можуть усувати себе від давання показань у його справі. Закон щадить ті почуття, які навіть при усвідомленні свідком наявності викриваючих фактів нерідко змушували б його серце обливатися слізьми і кров'ю чи шукати полегшення тяжкого становища в брехні".

Відмова давати показання не може розцінюватися як доказ вини особи, щодо якої мали бути надані показання, і не повинна братися до уваги судом при оцінці доказів.

Обов'язки свідка

Основним обов'язком свідка є з'явитися до суду за його викликом у визначений день та час і дати правдиві показання про відомі йому обставини у справі (частина п'ята коментованої статті). Цей обов'язок реалізується в порядку, визначеному статтями 78, 141 - 142 КАС України.

У разі неможливості прибуття за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд доступним способом (листом, телеграмою, телефоном тощо), щоб той міг за необхідності перенести дату судового розгляду справи або вирішити питання про допит свідка за місцем чи у місці його проживання (перебування) відповідно до статті 78 КАС України.

Права свідка:

1) давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє. Для цього за рахунок особи, яка бере участь у справі й ініціювала виклик свідка, запрошується перекладач. Якщо суд викликав такого свідка з власної ініціативи, о у разі звільнення особи від сплати судових витрат чи зменшення їхнього розміру, послуги перекладача компенсуються за рахунок Державного бюджету України (див. частину четверту статті 92 КАС України);

2) користуватися письмовими записами, якщо показання свідка пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті (детальніше про це див. частину сьому статті 141 КАС України);

3) відмовитися від давання показань у випадках, встановлених цією статтею;

4) право на оплату витрат, пов'язаних з викликом до суду (витрат на проїзд до іншого населеного пункту і добових у разі переїзду до іншого населеного пункту), в порядку, визначеному статтею 92 КАС України.

Відповідальність свідка

Свідок, який досягнув шістнадцяти років, несе кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання або за відмову від давання показань з не передбачених законом підстав.

Свідок, який досягнув вісімнадцяти років, несе адміністративну відповідальність за неповагу до суду, що виразилась у злісному ухиленні від

прибуття до суду, яке не мало на меті ухилення від давання показань, або в невідкоренні розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само у вчиненні дій, які свідчать про очевидну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Якщо свідок, що був викликаний належним чином до суду, не з'явився в судове засідання або не повідомив суду причини неприбуття, суд може застосувати до нього привід через органи внутрішніх справ з відшкодуванням державі витрат на його здійснення в порядку, встановленому статтею 272 КАС України.

Давати показання є правом особи, а не обов'язком, тому кримінальної відповідальності за відмову від давання показань вони не несуть. Але якщо вони погодилися свідчити, вони несуть відповідальність за завідомо неправдиві показання. Так само особи несуть відповідальність за неповагу до суду, а в разі неприбуття до суду до них може бути застосовано привід.

Експерт (66 КАС України)

Експертом в адміністративному процесі є фізична особа, яка має необхідні спеціальні знання та якій суд доручив дати висновок з питань, які виникли під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань, за результатами дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі. Експерт - дуже важливий учасник адміністративного процесу, оскільки його висновок є засобом доказування (джерелом доказів) в адміністративній справі. На підставі висновку експерта з урахуванням інших доказів суд може встановлювати обставини у справі. Експерт залучається тоді, коли для встановлення інформації про обставини у справі необхідні спеціальні знання, якими він володіє. Наприклад, як спеціаліста може бути запрошено фахівця у галузі комп'ютерної техніки для роз'яснення процесу електронного документообігу, для відтворення електронних документів перед судом тощо. На відміну від висновку експерта, результати роботи спеціаліста не є джерелом доказів, а лише допомагають суду та іншим учасникам процесу розібратися в інформації, яка постає перед ними, та зрозуміти її.

Відповідно до ч. 4 ст. 76 КАС України допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань. Також вона не є джерелом доказів у справі.

Для забезпечення правильності висновку експерта частина друга коментованої статті визначає, що як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України "Про судову експертизу". Закон України "Про судову експертизу" від 25 лютого 1994 року встановлює вимоги до особи, яка може бути судовим експертом, щоб гарантувати її спроможність здійснювати судово-експертну діяльність. Стаття 10 Закону України "Про судову експертизу" визначає, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До проведення судових експертиз, можуть залучатися і експерти, які не є працівниками державних установ, але за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не

нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Атестовані судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, який веде Міністерство юстиції України

Експерту заборонено передоручати проведення експертизи іншій особі. Це може зробити лише суд у разі відводу експерта або через неможливість проведення ним експертизи з інших причин.

Права експерта

Для проведення експертизи експерт має право знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета дослідження, заявляти клопотання про подання йому додаткових матеріалів і зразків (пункти 1 - 2 частини десятої коментованої статті, пункт 1 статті 13 Закону України "Про судову експертизу"). За результатами експертизи експерт має право викласти у висновку судової експертизи виявлені в ході її проведення обставини (факти), які можуть мати значення для справи і щодо яких йому не були задані питання (пункт 3 частини десятої коментованої статті, пункт 2 статті 13 Закону України "Про судову експертизу").

Експерт має право бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження, - наприклад, під час дослідження письмових та речових доказів, які є об'єктом дослідження, огляду доказів за їх місцезнаходженням або доказів, що швидко псуються.

Експерт має інші права, встановлені Законом України "Про судову експертизу", зокрема, право заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи, а також право оскаржувати дії суду, якщо ці дії порушують права експерта (пункти 3 - 4 статті 13 Закону України "Про судову експертизу").

Відповідальність експерта

За завідомо неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків експерт несе кримінальну відповідальність (ст384,385 ККУ), адміністративну відповідальність за злісне ухилення від прибуття до суду, яке не мало на меті ухилення від виконання обов'язків експерта частина друга статті 1853 КУпАП.

Спеціаліст

Спеціаліст може бути залучений до участі в адміністративному процесі за ухвалою суду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій. Допомога спеціаліста технічного характеру під час вчинення процесуальних дій не замінює висновку експерта. Допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань.

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі в адміністративному процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, з дозволу суду ставити питання особам, які беруть участь у справі, та свідкам, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Обов'язки спеціаліста

- 1) з'явитися за викликом суду;
- 2) давати усні консультації та письмові роз'яснення;
- 3) звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів (це одночасно є і правом спеціаліста, оскільки він сам визначає, на які обставини чи особливості доказів необхідно звернути увагу суду);
- 4) у разі потреби - надавати суду технічну допомогу (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо);
- 5) відповідати на задані йому питання осіб, які беруть участь у справі, та суду (див., зокрема ч. 2 ст. 149 КАС України).

Права спеціаліста

- 1) знати мету свого виклику до суду (про мету виклику має бути зазначено у повістці відповідно до ухвали суду про залучення спеціаліста);
- 2) відмовитися від участі в адміністративному процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками;
- 3) при потребі з дозволу суду задавати питання особам, які беруть участь у справі, та свідкам у судовому засіданні;
- 4) звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів (це одночасно є і обов'язком спеціаліста, якщо, на його думку, такі обставини чи особливості можуть мати важливе значення для оцінки доказів);
- 5) право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла, та інших витрат, пов'язаних з викликом до суду (порядок забезпечення цього права визначено статтею 92 КАСУ).

Лекція № 4

Тема лекції:

«Проведення в адміністративному суді першої інстанції»

План лекційного заняття:

4.1. Поняття, форма та зміст адміністративного позову.

4.2. Відкриття провадження в адміністративній справі.

4.3. Підготовка адміністративної справи до судового розгляду.

4.4. Судовий розгляд адміністративної справи.

4.5. Залишення позовної заяви без розгляду. Зупинення та закриття провадження у справі.

4.6. Судові рішення.

Література

1. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гурій. – К.: Атіка, 2008. – 415с.
2. Рябченко О.П. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / О.П. Рябченко. – Х. : ХНУ, 2014. – 304 с..
3. Комзюк А.Т., Адміністративний процес України: Навч. посібник. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531с.
4. Гончарук С.Т., Гусар О.А., Розум І.О. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К. : НАУ, 2016. – 238 с.

Зміст лекції

4.1 Поняття, форма і зміст адміністративного позову. Вимоги до позовної заяви.

Адміністративний позов — це форма звернення, процесуальний документ, який подають до адміністративного суду. за наявності адміністративного позову (позовної заяви) відкривається провадження в суді першої інстанції. Зміст адміністративного позову - оскарження діянь і висунення вимог на захист прав, свобод чи інтересів у сфері публічно-правових відносин.

Позов відрізняється від скарги. Скарга, по-перше, за змістом є лише оскарженням; по-друге, вказує на нерівність сторона, на юридичну підвладність того, хто звертається зі скаргою.

Однак, адміністративний позов є не лише оскарженням. Він містить вимоги щодо певних дій з боку відповідача (вчинити дії, або утриматись від них, відшкодувати шкоду тощо). Крім цього, позов засвідчує юридичну рівність позивача (того, хто звертається до суду) і відповідача (того, до кого спрямовані вимоги).

Отже, законодавець встановив уніфіковану форму звернення до адміністративного суду фізичних і юридичних осіб у вигляді процесуального документу - адміністративного позова.

Можна погодитися з авторами підручника «Адміністративне процесуальне (судове) право України», щодо «відокремлення певної категорії справ, розгляд яких відповідно до статей 1, 4, 17 КАС має здійснюватись у порядку адміністративного судочинства: а) спори осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності, у яких такий суб'єкт своїми владними рішеннями чи діями зобов'язує цих осіб вчинити певні дії,

утримуватись від вчинення певних дій, нести відповідальність. При цьому особи згідно з нормами чинного законодавства України зобов'язані виконувати такі владні рішення чи вимоги суб'єкта владних поноважень; б) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їх компетенції у сфері управління, а також спори з приводу укладання адміністративних договорів. Відповідно до КАС України, адміністративний договір — це дво- або багатостороння угода, зміст якої становлять права та обов'язки сторін, що випливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією із сторін угоди. Якщо суб'єкти, хоча б і на реалізацію своїх повноважень, вільно укладають договір відповідно до норм ЦК України, під час укладання такого договору його сторони вільно домовляються про зміст та обсяг прав і обов'язків за договором, можуть відмовитись від його укладання, то такий договір може бути цивільним (господарським), але не адміністративним, оскільки в змісті цього договору відсутні відносини влади і підпорядкування, що є обов'язковими для адміністративного договору, а кожний суб'єкт такого договору виступає як рівний один до одного. Як приклад можна навести такі спори, коли суб'єкт владних повноважень не знаходиться «при здійсненні управлінських функцій», але є відповідачем у справі щодо стягнення з нього заборгованості на отримані певні послуги та за укладеними з ним договорами (телефонний зв'язок, спожиту електроенергію, теплову енергію, стягнення заборгованості за договорами підряду тощо)»^[48].

Адміністративний позов подається до суду особисто позивачем або його представником. При зверненні до суду необхідно враховувати вимоги статей 18, 19, 21 КАС України щодо предметної та територіальної підсудності адміністративних справ.

Для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється річний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Для захисту прав, свобод та інтересів особи КАС України та іншими законами можуть встановлюватись інші строки для звернення до адміністративного суду, які, якщо не встановлено інше, обчислюються з дня, коли особа дізналась або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Якщо законом встановлена можливість досудового порядку вирішення спору і позивач скористався цим порядком, то обчислення строку звернення до адміністративного суду починається з дня, коли позивач дізнався про рішення суб'єкта владних повноважень за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Пропущення строку звернення до адміністративного суду є підставою для відмови в задоволенні адміністративного позову за умови, якщо на цьому наполягає одна зі сторін. Якщо суд визнає причину пропущення строку

звернення до суду поважною, адміністративна справа розглядається і вирішується в порядку, встановленому КАС.

Якщо позовну заяву подає представник, то одночасно з нею він повинен подати довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження його як представника.

Позовна заява повинна відповідати вимогам ст. 106 КАС України. В ній повинні бути зазначені:

- найменування суду, до якого подається позовна заява;
- ім'я (найменування) позивача, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- ім'я (найменування) відповідача, посада і місце служби посадової чи службової особи, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі відомі;
- зміст позовних вимог і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;
- у разі необхідності — клопотання про звільнення від сплати судового збору, про призначення судової експертизи, про витребування доказів, про виклик свідків тощо;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються. Одночасно позивач повинен надати суду відповідну кількість копій позовних заяв та копії всіх документів.

Адміністративний позов може містити вимоги:

- про скасування або визнання нечинним рішення відповідача— суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень;
- про зобов'язання відповідача—суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії;
- про зобов'язання відповідач—суб'єкта владних повноважень утриматися від вчинення певних дій;
- про стягнення з відповідача—суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, завданої його незаконним рішенням, дією або бездіяльністю;
- про виконання зупиненої чи невчиненої дії;
- про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Позовні вимоги можуть містити й інші вимоги на захист прав, свобод чи інтересів у сфері публічно-правових відносин.

Не пізніше наступного дня після надходження позовної заяви до суду суддя вирішує питання про відкриття провадження в адміністративній справі.

Якщо позовну заяву подано без додержання встановлених вимог, які передбачені ст. 106 КАС України, суддя виносить ухвалу, якою залишає позовну заяву без руху та надає строк для усунення недоліків. В ухвалі суддя зазначає недоліки позовної заяви, спосіб їх усунення і встановлює строк, який є достатнім для їх усунення.

Позовна заява може бути повернута позивачу в таких випадках:

- позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху;

- позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання;
- позовну заяву подано особою, яка не має адміністративної дієздатності;
- позовну заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи;
- у провадженні цього або іншого адміністративного суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- справа не підсудна цьому адміністративному суду.

Ухвали суду про залишення позовної заяви без руху або повернення позовної заяви можуть бути оскаржені. Однак це не позбавляє права особу повторно звернутися до адміністративного суду в порядку, встановленому КАС України.

Крім того, суддя може відмовити у відкритті провадження в адміністративній справі з підстав, зазначених в ст. 109 КАС України:

- заяву не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства;
- у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили: постанова суду чи ухвала суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі, про закриття провадження в такій справі у зв'язку з відмовою позивача від адміністративного позову або примиренням сторін;
- настала смерть фізичної особи чи припинено юридичну особу, які звернулись із позовною заявою або до яких пред'явлено адміністративний позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Ухвала про відмову у відкритті провадження може бути оскаржена до апеляційної інстанції. Повторне звернення тієї самої особи до адміністративного суду з таким самим адміністративним позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження, не допускається.

4.2. Відкриття провадження в адміністративній справі.

Кодекс адміністративного судочинства України регламентує два типи проваджень. Перший — це провадження, які детермінуються за компетенцією суду. Такі провадження варто йменувати компетенційними провадженнями.

Другий — провадження, які детермінуються за предметом спору. Такі провадження варто йменувати предметними провадженнями.

Компетенційні провадження мають певні загальні риси.

Перш за все необхідно указати на те, що всі вони носять стадійний характер. Про це свідчить текст статей 51, 55, 60, 150, 156. Для прикладу наведемо статтю 51 “Права та обов’язки сторін”, у якій зазначено: “Сторони можуть досягнути примирення на будь-якій стадії, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі”.

Вони можуть мати звичайну або письмову форму. Звичайну форму провадження КАС України не регламентує і на її існування не вказує. Однак, нормативне визначення альтернативної форми, обумовлює наявність форми основної.

Таким чином, основною формою проваджень є звичайна форма проваджень. Альтернативною є письмова форма проваджень. Під письмовим провадженням

КАС України розуміє розгляд і вирішення адміністративної справи без виклику осіб, які беруть участь у справі, та проведення судового засідання на основі наявних у суду матеріалів (ст.3 п.10).

Письмове провадження допускається у суді першої інстанції (ст.122), суді апеляційної інстанції (ст.197), суді касаційної інстанції (ст.222), у справах по винятковим обставинам (ст.241), у справах по нововиявленим обставинам (ст.252).

Особливі риси компетенційних проваджень обумовлені характером підсудності справ, предметом оскарження, змістом вимог до позивача, повноваженнями відповідного суду.

За загальним положенням адміністративні справи в суді першої інстанції розглядаються і вирішуються суддею одноособово (ст.23).

Винятками з цього правила є: 1) справи про оскарження рішень Президента України, Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади, Національного банку України, виборчої комісії (комісії з референдуму), члена цієї комісії. Такі справи розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді колегією у складі трьох суддів; 2) клопотання однієї із сторін про колегіальний розгляд справи в окружному адміністративному суді, а також ініціативи судді; 3) справи, підсудні Вищому адміністративному суду, як суду першої інстанції.

Стадіями провадження в суді першої інстанції є:

- відкриття провадження (ст.ст. 104 — 109);
- підготовче провадження (ст.ст. 110 — 121);
- судовий розгляд справи (ст.ст. 122 — 154);
- закриття провадження (ст.ст. 155 — 157);
- ухвалення судового рішення (ст.ст. 158 — 170);
- виконання судового рішення (ст.ст. 254 — 267).

Стадією судового адміністративного провадження є відносно відокремлена, виділена у часі та логічно пов'язана сукупність процесуальних дій, спрямована на досягнення мети та вирішення власних завдань, але у межах загальних завдань усього провадження, завершується шляхом прийняття певного процесуального документу (ухвали або постанови) та здійснюється адміністративним судом у межах компетенції.

Процесуальні дії у межах кожної з цих стадій містяться в окремих структурних складових КАС України. Так, дії, пов'язані зі зверненням до адміністративного суду та відкриттям провадження в адміністративній справі регламентовані нормами гл. 1 Розділу III КАС України. Підготовче провадження визначене нормами гл. 2 Розділу III КАС України. Процесуальні дії, пов'язані із судовим розглядом справи, визначені у главах 3 та 6 Розділу III КАС України. При чому у гл. 6 Розділу III КАС України визначені окремі особливості судового розгляду адміністративної справи. Процесуальним діям, пов'язаним із прийняттям рішення судом першої інстанції, присвячені норми глав 4 та 5 Розділу III КАС України

У процесі здійснення провадження в адміністративній справі приймаються

судові рішення у двох формах: ухвала і постанова.

Ухвалою є письмове або усне рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання. Ухвалами судів апеляційної чи касаційної інстанцій також вирішуються вимоги апеляційної чи касаційної скарги (п. 13 ч. 1 ст. 3 КАС України).

Постанова - письмове рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, у якому вирішуються вимоги адміністративного позову (п. 12 ч. 1 ст. 3 КАС України).

Правова позиція ВАС України відносно судового рішення викладена у постанові Пленуму від 20 травня 2013 року № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі». Зазначено, що судові рішення - це акт правосуддя, ухвалений згідно з нормами матеріального та процесуального права і згідно з конституційними засадами та принципами адміністративного судочинства є обов'язковим до виконання на всій території України.

Вказано, що за змістом статті 159 КАС України судові рішення повинні бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права з урахуванням юридичної сили правового акта в ієрархії національного законодавства, що регулює спірні правовідносини, подібні правовідносини (аналогія закону), або за відсутності такого закону - на підставі конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права), принципів верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини при дотриманні норм процесуального права. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені під час судового розгляду справи (у судовому засіданні, у порядку скороченого чи письмового провадження) з урахуванням вимог статті 70 КАС України щодо належності та допустимості доказів або обставин, які не підлягають доказуванню, та висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними (п. 4 постанови Пленуму від 20 травня 2013 року № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі»).

4.3. Залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви. Відмова у відкритті провадження в адміністративній справі.

Першою стадією провадження у суді першої інстанції виділене звернення до адміністративного суду та відкриття провадження в адміністративній справі.

Процедура звернення до адміністративного суду першої інстанції містить кілька етапів:

- 1) висунення адміністративного позову (ст.ст. 104-106 КАС України);
- 2) з'ясування обставин справи (ч. 1 ст. 107 КАС України);
- 3) постановлення ухвали про залишення позовної заяви без розгляду, відкриття провадження у справі чи відмову у відкритті провадження у справі.

Отже, *перший етап* полягає у пред'явленні позову шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції. Адміністративний позов - це звернення до

адміністративного суду про захист прав, свобод та інтересів або на виконання повноважень у публічно-правових відносинах (п. 6 ч. 1 ст. 3 КАС України).

Адміністративний позов подається до адміністративного суду у формі письмової позовної заяви особисто позивачем або його представником. Позовна заява може бути надіслана до адміністративного суду поштою (п. 1 ст. 105 КАС України). Письмова позовна заява може бути складена шляхом заповнення бланка позовної заяви, наданого судом. На прохання позивача службовцем апарату адміністративного суду може бути надана допомога в оформленні позовної заяви.

Ст. 106 КАС України встановлені наступні вимоги до позовної заяви. У позовній заяві зазначаються:

- 1) найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява;
- 2) ім'я (найменування) позивача, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) ім'я (найменування) відповідача, посада і місце служби посадової чи службової особи, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі відомі;
- 4) зміст позовних вимог і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, а в разі подання позову до декількох відповідачів - зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів;
- 5) у разі необхідності - клопотання про звільнення від сплати судового збору; про звільнення від оплати правової допомоги і забезпечення надання правової допомоги, якщо відповідний орган відмовив особі у забезпеченні правової допомоги; про призначення судової експертизи; про вимогу надання доказів; про виклик свідків тощо
- 6) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

На підтвердження обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, позивач надає докази, а в разі неможливості - зазначає докази, які не може самотійно надати, із зазначенням причин неможливості подання таких доказів (ч. 2 ст. 106 КАС України).

Якщо позов висувається фізичною або юридичною особою, яка не є суб'єктом владних повноважень, то до позовної заяви додаються її копії та копії всіх документів, що приєднуються до неї, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб.

Суб'єкт владних повноважень при поданні адміністративного позову зобов'язаний додати до позовної заяви доказ надсилання рекомендованим листом із повідомленням про вручення відповідачу і третім особам копії позовної заяви та доданих до неї документів.

До позовної заяви додається також документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати (ч. 3 ст. 106 КАС України). Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її підписання (ч. 4 ст. 106 КАС України). Якщо позовна заява подається представником, то у ній зазначаються ім'я представника, його поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є. Одночасно з позовною заявою подається довіреність чи інший документ, що підтверджує

повноваження представника (ч. 5 ст. 106 КАС України).

Також п. 4 ч. 1 ст. 106 КАС України містить посилання на нормативне встановлення змісту позовних вимог, які закріплені ч. 4 ст. 105 КАС України. Однак адміністративний позов суб'єкта владних повноважень може містити і інші, окрім передбачених ч. 4 ст. 105 КАС України, вимоги у випадках, встановлених законом.

На *другому етапі* суддя після одержання позовної заяви з'ясовує, чи:

1) подана позовна заява особою, яка має адміністративну процесуальну дієздатність;

має представник належні повноваження (якщо позовну заяву подано представником)

1) відповідає позовна заява вимогам, встановленим статтею 106 КАС України;

2) належить позовну заяву розглядати в порядку адміністративного судочинства;

3) подано адміністративний позов у строк, встановлений законом (якщо адміністративний позов подано з пропуском встановленого законом строку звернення до суду, то чи достатньо підстав для визнання причин пропуску строку звернення до суду поважними);

5) немає інших підстав для повернення позовної заяви, залишення її без розгляду або відмови у відкритті провадження в адміністративній справі, встановлених КАС України (ст. 107 КАС України).

З'ясувавши обставини у справі суд переходить до третього етапу, а саме прийняття ухвали про:

а) відкриття провадження (ч. 5, 6 ст. 107 КАС України);

б) залишення позовної заяви без розгляду (ч. 7, 8 ст. 107 КАС України);

в) залишення позовної заяви без руху (ч. 1, 2, 5 ст. 108 КАС України);

г) повернення позовної заяви (ч. 3, 4, 5, 6 ст. 108 КАС України);

д) відмову у відкритті провадження (ст. 109 КАС України).

Першим із виділених видів ухвал названа *ухвала про відкриття провадження* (ч. 5 ст. 107 КАС України).

Суддя відкриває провадження в адміністративній справі на підставі позовної заяви, якщо відсутні підстави для повернення позовної заяви, залишення її без розгляду чи відмови у відкритті провадження у справі.

Якщо відповідачем у позовній заяві, щодо якої відсутні підстави для її повернення, залишення без розгляду чи відмови у відкритті провадження у справі, вказана фізична особа, яка не має статусу підприємця, суддя не пізніше двох днів з дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) такої фізичної особи. Інформація про місце проживання (перебування) фізичної особи має бути надана протягом трьох днів з дня отримання відповідним органом реєстрації місця проживання та перебування особи відповідного звернення суду. Якщо за результатами отриманої судом інформації буде встановлено, що справа не підсудна цьому суду, суд повертає позовну заяву позивачу. У разі якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної

особи, суд вирішує питання про відкриття провадження у справі.

Питання про відкриття провадження в адміністративній справі суддя вирішує протягом трьох днів з дня надходження позовної заяви до адміністративного суду або закінчення строку, встановленого для усунення недоліків позовної заяви, у разі залишення позовної заяви без руху, та не пізніше наступного дня з дня отримання судом інформації про місце проживання (перебування) фізичної особи.

Копія ухвали про відкриття провадження в адміністративній справі невідкладно після постановлення надсилається особам, які беруть участь у справі, разом із витягом про їхні процесуальні права та обов'язки. Відповідачам та третім особам, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, надсилаються також копії позовної заяви та доданих до неї документів (ч. 6 ст. 107 КАС України). В ухвалі про відкриття провадження у справі зазначаються:

- 1) найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження в адміністративній справі, номер справи;
- 2) ким і до кого пред'явлено адміністративний позов;
- 3) зміст позовних вимог;
- 4) дата, час і місце попереднього судового засідання, якщо суд вважає його проведення необхідним;
- 5) пропозиція відповідачу подати в зазначений строк письмові заперечення проти позову та докази, які у нього є (для суб'єкта владних повноважень - відповідача - зазначається його обов'язок надати у визначений судом строк у разі заперечення проти позову всі матеріали, що були або мали бути взяті ним до уваги при прийнятті рішення, вчиненні дії, допущенні бездіяльності, з приводу яких подано позов);
- 6) яким складом суду розглядатиметься справа;

за наявності підстав — висновок суду про визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними

Наступним видом ухвали є *ухвала про залишення позовної заяви без розгляду*. У разі прийняття такої ухвали, її копія невідкладно надсилається особі, яка подала позовну заяву, разом із позовною заявою та усіма доданими до неї матеріалами. Ця ухвала може бути оскаржена особою, яка подала позовну заяву (ч.ч. 7, 8 ст. 107 КАС України).

Підстави залишення позовної заяви без розгляду наведені уст. 155 КАС України. Однак вони стосуються залишення стадії судового розгляду справи. Тому аналізуючи норми ст. 107-109, 155 КАС України можемо зробити висновок, що на етапі відкриття провадження у справі позовна заява може бути залишена без розгляду, якщо:

- 1) особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і за захистом прав, свобод чи інтересів якої у випадках, встановлених законом, звернувся орган або інша особа, заперечує проти адміністративного позову, і від неї надійшла відповідна заява (п. 6 ч. 1 ст. 155 КАС України);
- 2) позовну заяву подано з пропущенням встановленого законом строку звернення до адміністративного суду, і суд не знайшов підстав для визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними (п. 9

ч. 1 ст. 155 КАС України).

Особа, позовна заява якої залишена без розгляду, після усунення підстав, з яких заява була залишена без розгляду, має право звернутися до адміністративного суду в загальному порядку (ч. 3 ст. 155 КАС України).

Наступним видом ухвал названа *ухвала про залишення позовної заяви без руху* (ч. 1, 2 ст. 108 КАС України). Копія такої ухвали надсилається невідкладно особі, яка звернулася із позовною заявою (ч. 1 ст. 108 КАС України).

Така ухвала виноситься, якщо суддя встановить факт подання позовної заяви без додержання вимог, встановлених статтею 106 КАС України (вимоги до позовної заяви). В ухвалі про залишення позовної заяви без руху зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб їх усунення і встановлюється строк, достатній для усунення недоліків. Якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до адміністративного суду.

Ухвала про залишення позовної заяви без руху може бути оскаржена особою, яка подала позовну заяву.

Наступним видом названа *ухвала про повернення позовної заяви* (ч. 3 ст. 108 КАС України). Копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із позовною заявою та усіма доданими матеріалами (ч. 4 ст. 108 КАС України).

Позовна заява повертається позивачеві, якщо:

- 1) позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху;
- 2) позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання;
- 3) позовну заяву подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності;
- 4) позовну заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи;
- 5) у провадженні цього або іншого адміністративного суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- 6) справа не підсудна цьому адміністративному суду;
- 7) якщо позовну заяву із вимогою стягнення грошових коштів, яка ґрунтується на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, подано суб'єктом владних повноважень до закінчення строку, передбаченого ч. 5 ст. 99 КАС України, тобто у місячний строк.

Ухвала про повернення позовної заяви може бути оскаржена особою, яка подала позовну заяву. Повернення позовної заяви не позбавляє права повторного звернення до адміністративного суду в порядку, встановленому законом.

Останнім видом ухвал виділена *ухвала про відмову у відкритті провадження* (ч. 1 ст. 109 КАС України).

Суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі, лише якщо:

заяву не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства. В такому випадку суд повинен роз'яснити позивачеві, до юрисдикції якого суду

віднесено розгляд такої справи (ч. 6 ст. 109);

у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набули законної сили:

- постанова суду;
  - ухвала суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі;
  - ухвала про закриття провадження в адміністративній справі;
- ухвала про залишення позовної заяви без розгляду у зв'язку з пропуском строку звернення до адміністративного суду (крім випадків, коли така ухвала винесена до відкриття провадження в адміністративній справі);

3) настала смерть фізичної особи чи припинено юридичну особу, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено адміністративний позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка подала позовну заяву, разом із усіма поданими матеріалами (ч. 3 ст. 109 КАС України). Ухвала про відмову у відкритті провадження може бути оскаржена (ч. 4 ст. 109 КАС України).

Повторне звернення тієї ж особи до адміністративного суду з таким самим адміністративним позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження, не допускається.

4.3. Підготовка адміністративної справи до судового розгляду.

Урегулюванню процесуальних дій у порядку підготовчого провадження присвячена Глава 2 Розділу III КАС України. Здійснення підготовчого провадження відбувається за таких етапів:

- 1) вжиття заходів для всебічного та об'єктивного розгляду і вирішення справи в одному судовому засіданні протягом розумного строку (ч. 2, 3 ст. 110 КАС України), в тому числі і забезпечення адміністративного позову (ст. 117-118 КАС України);
- 2) попереднє судове засідання (ст. 111 КАС України);
- 3) прийняття судового рішення за наслідками підготовчого провадження (ст. 121 КАС України).

Під час всієї стадії підготовчого провадження, відповідно до ст. 119 КАС України, особи, які беруть участь у справі, можуть знайомитися з матеріалами адміністративної справи, робити з них виписки та копії. Вони можуть за власний рахунок замовити та отримати в суді засвідчені копії документів і витяги з них.

Підготовку справи до судового розгляду здійснює суддя адміністративного суду, який відкрив провадження в адміністративній справі (ч. 1 ст. 110).

На першому етапі — вжиття заходів для всебічного та об'єктивного розгляду і вирішення справи в одному судовому засіданні протягом розумного строку — суд може вжити наступних заходів:

прийняти рішення про витребування документів та інших матеріалів; навести необхідні довідки; провести огляд письмових та речових доказів на місці, якщо їх не

- 1) можна доставити до суду; призначити експертизу, вирішити питання про

необхідність залучення свідків, спеціаліста, перекладача;

- 2) прийняти рішення про обов'язковість особистої участі осіб, які беруть участь у справі, у судовому засіданні, про залучення третіх осіб до справи;
- 3) викликати на судовий розгляд адміністративної справи свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів;
- 4) прийняти рішення про проведення попереднього судового засідання.

За обґрунтованим клопотанням позивача суддя вживає заходи щодо невідкладного розгляду і вирішення справи. У такому разі виклик осіб, які беруть участь у справі, чи повідомлення про постановлені судом ухвали здійснюються за допомогою кур'єра, телефону, факсу, електронної пошти чи іншого технічного засобу (ч. 3 ст. 110 КАС України).

Другий етап - проведення попереднього судового засідання - є факультативним оскільки право визначення необхідності його проведення належить суду (п. 4 ч. 2 ст. 110 КАС України). Порядок проведення попереднього судового засідання визначено ст. 111 КАС України.

Попереднє судове засідання проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду справи або забезпечення всебічного та об'єктивного вирішення справи протягом розумного строку. Попереднє судове засідання проводиться суддею, який здійснює підготовку справи до судового розгляду, за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Для врегулювання спору суд з'ясовує, чи не відмовляється позивач від адміністративного позову, чи не визнає відповідач адміністративний позов, і роз'яснює сторонам можливості щодо примирення. Якщо спір не врегульовано, суд:

- 1) уточнює позовні вимоги та заперечення відповідача проти адміністративного позову;
- 2) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у справі;
- 3) визначає факти, які необхідно встановити для вирішення спору, і які з них визнаються сторонами, а які належить доказувати;
- 4) з'ясовує, якими доказами сторони можуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення, та встановлює строки для їх надання;
- 5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки справи до судового розгляду.

За заявою однієї зі сторін про неможливість прибуття до суду попереднє судове засідання може бути відкладено, якщо причини неприбуття будуть визнані судом поважними.

Однак у разі повторного неприбуття на попереднє судове засідання позивача без поважних причин, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності, суд залишає позовну заяву без розгляду (п. 4 ч. 1 ст. 155 КАС України).

Якщо під час попереднього судового засідання, на яке прибули всі особи, які беруть участь у справі, вирішені необхідні для її розгляду питання, то за письмовою згодою цих осіб судовий розгляд може бути розпочатий у той же день (ч. 3 ст. 121 КАС України).

Під час підготовчого провадження (тобто з моменту відкриття провадження і до прийняття рішення за результатами підготовчого провадження, в тому числі і

підчас попереднього судового засідання) сторони можуть:

позивач відмовитись від адміністративного позову повністю або частково, а відповідач - визнати адміністративний позов повністю або частково (ч.ч. 1, 2 ст. 112 КАС України). Позивач може відмовитися від адміністративного позову повністю або частково, а відповідач — визнати адміністративний позов повністю або частково.

- Відмова від адміністративного позову чи визнання адміністративного позову під час підготовчого провадження мають бути викладені в адресованій суду письмовій заяві, яка приєднується до справи. Згідно з ч. 4 ст. 121 КАС України, якщо під час попереднього провадження відповідач визнав позов, суд може прийняти постанову про задоволення адміністративного позову.

- примиритися (ст. 113 КАС України). Сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на основі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін і предмета адміністративного позову. За клопотанням сторін суд зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення. У разі примирення сторін суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, у якій фіксуються умови примирення. Умови примирення не повинні суперечити закону або порушувати чий-небудь права, свободи або інтереси. У разі невиконання умов примирення однією із сторін суд за клопотанням іншої сторони поновлює провадження у справі.

- Також на стадії підготовчого провадження суд може прийняти рішення про:

- доповнення чи пояснення особами, які беруть участь у справі, певних обставин, а також надання суду додаткових доказів у строк, встановлений судом. Питання про прийняття доказів, наданих із порушенням строку, встановленого судом, вирішується судом з урахуванням поважності причин несвоєчасного надання доказів (ст. 114 КАС України)

- необхідності прийняття судового доручення. Відповідно до статті 115 КАС України суд, який розглядає справу, у разі потреби збирання доказів за межами своєї територіальної підсудності доручає відповідному адміністративному суду провести певні процесуальні дії. В ухвалі про судове доручення коротко зазначається зміст справи, що розглядається, вказуються обставини, які належить з'ясувати, та докази, які слід зібрати суду, що виконує доручення. Ухвала про судове доручення невідкладно надсилається до адміністративного суду, який буде її виконувати, та є обов'язковою для нього. Адміністративні суди України можуть звертатися з дорученням про проведення певних процесуальних дій до іноземних судів, а також виконувати доручення іноземних судів на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- об'єднання або роз'єднання позовів (ст. 116 КАС України). (Суд може своєю ухвалою об'єднати в одне провадження кілька однорідних позовних вимог за позовами одного й того ж позивача до того ж відповідача чи до різних відповідачів або за позовними заявами різних позивачів до одного й того самого відповідача, а також роз'єднати одну чи декілька поєднані в одне провадження позовні вимоги у самостійні провадження, якщо їхній спільний розгляд

ускладнює чи уповільнює вирішення справи;

- особисту участь сторін чи третіх осіб у судовому засіданні. Ни ісликати сторону чи третю особу для особистих пояснень можна і тоді, коли у судовому розгляді беруть участь їхні представники (от. 120 КАС України).

Також на стадії підготовчого провадження суд за клопотанням позивача або з власної ініціативи може постановити ухвалу про вжиття заходів забезпечення адміністративного позову, якщо існує очевидна небезпека заподіяння шкоди правам, свободам та інтересам позивача до ухвалення рішення в адміністративній справі, або захист цих прав, свобод та інтересів стане неможливим без вжиття таких заходів, або для їх відновлення необхідно буде докласти значних зусиль та витрат, а також якщо очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень (ч. 1 ст. 117 КАС України).

Подання адміністративного позову, а також відкриття провадження в адміністративній справі не зупиняють дію оскаржуваного рішення суб'єкта владних повноважень, але суд у порядку забезпечення адміністративного позову може відповідною ухвалою зупинити дію рішення суб'єкта владних повноважень чи його окремих положень, що оскаржуються. Ухвала негайно надсилається до суб'єкта владних повноважень, що прийняв рішення, та є обов'язковою для виконання (ч. 3 ст. 117 КАС України). Також, окрім ухвали про зупинення дії рішення суб'єкта владних повноважень чи його окремих положень, суд може забезпечити адміністративний позов ухвалою про заборону вчиняти певні дії суб'єкту владних повноважень (ч. 4 ст. 117 КАС України).

Згідно зч. 5 ст. 117 КАС України не допускається забезпечення позову шляхом:

- 1) зупинення актів Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції;
- 2) встановлення заборони вчиняти певні дії Верховній Раді України, Президенту України, Вищій раді юстиції;
- 3) зупинення рішень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо призначення уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та стосовно здійснення тимчасової адміністрації або ліквідації банку,
- 4) заборони проводити певні дії уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або Фонду гарантування вкладів фізичних осіб при здійсненні тимчасової адміністрації або ліквідації банку.

Клопотання про забезпечення адміністративного позову розглядається не пізніше наступного дня після його одержання й у разі обґрунтованості та терміновості вирішується ухвалою негайно без повідомлення відповідача та інших осіб) берть участь у справі (ч. 1 ст. 118 КАС України).

Відповідач або інша особа, яка бере участь у справі будь який час має право заявити клопотання про заміну одного способу забезпечення адміністративного позову іншим або скасування заходів забезпечення адміністративного позову. Таке клопотання розглядається не пізніше наступного дня після його одержання й у разі обґрунтованості та терміновості вирішується ухвалою негайно без повідомлення позивача та інших осіб, які беруть участь у справі (ч.

2 ст. 118 КАС України).

Питання про забезпечення адміністративного позову про

заміну одного способу забезпечення адміністративного позову

іншим або про скасування заходів забезпечення адміністративного позову, крім випадків негайного розгляду таких клопотань вирішується в судовому засіданні з повідомлену осю, які беруть участь у справі.

Виконання ухвал з питань забезпечення адміністративного позову здійснюється негайно. Виконання ухвал про заборону вчиняти певні дії виконуються в порядку, встановлену законом для виконання судових рішень.

Ухвала з питань забезпечення адміністративного позову може бути оскаржена.

Оскарження ухвали не зупиняє виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи

Третій етап - винесення рішення за наслідком підготовчого провадження регламентується ст. 121 КАС України, з якою суд у порядку письмового провадження або в судовому засіданні на розсуд суду постановляє одну із ухвал про.

1) залишення позовної заяви без розгляду;

2) зупинення провадження у справі;

3) закриття провадження у справі;

4) закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду.

В ухвалі про закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду зазначається, які підготовчі дії проведені, і встановлюються дата, час та місце розгляду справи.

На стадії підготовчого провадження позовна заява залишається без розгляду у випадку встановлення, що:

- провадження у справі відкрито за позовною заявою, поданою з пропуском встановленого законом строку звернення до адміністративного суду;

- викладений в ухвалі про відкриття провадження у справі висновок суду про визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними був передчасним, і суд не знайде інших підстав для визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними.

4.4. Судовий розгляд справи.

Процесуальні дії у порядку судового розгляду справи передбачені Главою 3 Розділу III КАС України.

Згідно ч. 1 ст. 122 КАС України, адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше місяця з дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено КАС України.

Послідовність судового розгляду справи наступна:

1) відкриття судового засідання;

2) вирішення судом клопотань осіб, які беруть участь у справі;

3) початок судового розгляду справи по суті;

- 4) дослідження доказів;
- 5) закінчення з'ясування обставин;
- 6) судові дебати;
- 7) прийняття судового рішення.

КАС України встановлені загальні правила поведінки присутніх під час судового розгляду справи осіб (ст. 134 КАС України). Особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати. Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, спеціалісти дають пояснення, свідчення, відповідають на питання та задають питання стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Постанову суду особи, присутні в залі, заслуховують стоячи. Відступ від цих правил допускається з дозволу головуючого на судовому засіданні.

Учасники адміністративного процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися на судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого у судовому засіданні із розгляду адміністративної справи оголошується перерва.

Учасники адміністративного процесу звертаються до судді «Ваша честь». Документи та інші матеріали передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

Згідно з ч. 1 ст. 122 КАС України, адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше місяця з дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено КАС України.

Судовий розгляд адміністративної справи здійснюється в судовому засіданні з викликом осіб, які беруть участь у справі, після закінчення підготовчого провадження. Особа, яка бере участь у справі, має право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі особи, які беруть участь у справі, судовий розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами.

Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні - залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду.

Згідно зі ст. 122-1 КАС України, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони, іншого учасника адміністративного процесу може постановити ухвалу про їх участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

У клопотанні про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в обов'язковому порядку зазначається суд, в якому необхідно забезпечити її проведення. Таке клопотання може бути подано не пізніше як за сім днів до дня проведення судового засідання, в якому відбуватиметься така участь.

Питання про участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції вирішується судом за наявності відповідного клопотання або за власною

ініціативою не пізніш як за п'ять днів до дня проведення такого судового засідання. Ухвала суду, прийнята за наслідками вирішення цього питання, оскарженню не підлягає.

Ухвала про участь особи у судовому засіданні в режимі відео- конференції має містити:

- 1) найменування суду, якому доручається забезпечити проведення відеоконференції;
- 2) ім'я (найменування) особи, яка братиме участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, та її процесуальний статус;
- 3) дату і час проведення судового засідання.

Копія ухвали про участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції негайно надсилається до суду, який зобов'язаний організувати її виконання, та особі, яка братиме участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. З метою своєчасного забезпечення проведення відеоконференції копія ухвали також може бути надіслана за допомогою кур'єра, факсу або електронної пошти.

Використовувані в судовому засіданні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення та звуку. Учасникам судового процесу має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання й отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються судом, який розглядає адміністративну справу, за допомогою технічних засобів відеозапису. Носій відеозапису відеоконференції є додатком до журналу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи.

У разі виникнення технічних проблем, що унеможливають участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, за наявності ухвали суду про таку участь, суд відкладає розгляд справи, крім випадків, коли судове засідання може відбутися без участі такої особи.

У разі якщо особа, яка подала клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, з'явилася до зали судового засідання, така особа бере участь у судовому засіданні в загальному порядку.

1. Процесуальні дії у порядку відкриття судового засідання врегульовані ст.ст. 124-132 КАС України. Вони відбуваються у наступній послідовності:

- 1.1. У призначений для розгляду справи час головуєчий відкриває судові засідання та оголошує, яка справа розглядається.
- 1.2. Секретар судового засідання доповідає судові, хто з викликаних та повідомлених осіб прибув на судові засідання, чи вручено судові повістки та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.
- 1.3. Головуючий у судовому засіданні встановлює особу перекладача, роз'яснює перекладачеві його права та обов'язки і попереджає його під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього

обов'язків. Головуючий приводить перекладача до присяги, текст якої визначений ст. 125 ІСЛС України. Присяга проголошується перекладачем усно, після чого він підписує текст присяги. Підписаний перекладачем текст присяги та розписка приєднуються до справи.

1.4. Секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового засідання, а також про умови фіксування судового засідання (розташування мікрофонів та необхідність промовця говорити в мікрофон, недопустимість одночасних виступів учасників адміністративного процесу, дотримання тиші в залі судового засідання).

1.5. Суд встановлює особи тих, хто прибув на судові засідання, а також перевіряє повноваження посадових і службових осіб, їхніх представників. Головуючий на судовому засіданні оголошує склад суду, а також імена експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання і роз'яснює особам, які беруть участь у справі та прибули на судові засідання, їхнє право заявляти відводи.

1.6. Наступна процесуальна дія у порядку відкриття судового засідання є факультативною. Суд відкладає розгляд справи в разі:

- 1) неприбуття на судові засідання сторони (сторін) або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, про яких немає відомостей, що їм вручені повістки;
- 2) неприбуття на судові засідання позивача, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності;
- 3) неприбуття на судові засідання відповідача, який не є суб'єктом владних повноважень, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності;
- 4) якщо суд визнав обов'язковою особисту участь особи, яка бере участь у справі, у судовому розгляді, а вона не прибула (ч. 1 ст. 128 КАС України).

Неприбуття в судові засідання без поважних причин представника сторони або третьої особи, які прибули на судові засідання, або неповідомлення ним про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду справи. Проте за клопотанням сторони та з урахуванням обставин у справі суд може відкласти її розгляд.

У разі повторного неприбуття позивача, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, без поважних причин, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності, суд залишає позовну заяву без розгляду.

У разі неприбуття відповідача, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, без поважних причин розгляд справи може не відкладатися і справу може бути вирішено на підставі наявних у ній доказів.

Ці ж наслідки застосовуються у разі, якщо сторона без поважних причин залишить залу судового засідання (ч. 5 ст. 128 КАС України).

Якщо немає перешкод для розгляду справи у судовому засіданні, визначених цією статтею, але прибули не всі особи, які беруть участь у справі, хоча і були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового розгляду, суд має

право розглянути справу у письмовому провадженні у разі відсутності потреби заслухати свідка чи експерта.

Якщо на судове засідання не прибули свідок, експерт, спеціаліст, суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість продовження судового розгляду справи за відсутності свідка, експерта, спеціаліста, які не прибули, та постановляє *ухвалу* про продовження судового розгляду або про оголошення перерви. Одночасно суд може вирішити питання про привід свідка, експерта, спеціаліста, які не прибули (ст. 129 КАС України).

1.7. Після встановлення осіб, які не прибули на судове засідання та прийняття рішення за наслідками такої неявки, головуючий на судовому засіданні роз'яснює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їхні права та обов'язки, встановлені КАС України. Одночасно особам, які беруть участь у справі, видається пам'ятка про їхні процесуальні права та обов'язки.

2. Наступним процесуальним етапом судового розгляду справи є вирішення судом клопотань осіб, які беруть участь у справі. *Йому присвячено ст. 133 КАС України.*

Клопотання осіб, які беруть участь у справі, вирішуються судом негайно після того, як буде заслухана думка інших присутніх на судовому засіданні осіб, які беруть участь у справі. Причому першим, як правило заслуховується особа, яка заявила клопотання. Потім надається слово іншим особам. Для винесення ухвали суд оголошує перерву у судовому засіданні для вирішення клопотання та видаляється в нарадчу кімнату.

У процесі вирішення клопотань суд може приймати *два види ухвал*: про вирішення клопотань осіб, які беруть участь у справі; про відмову в задоволенні клопотання. Ухвала суду про відмову в задоволенні клопотання не перешкоджає повторному його заявленню протягом судового розгляду справи.

3. Третій етап судового розгляду справи - початок судового розгляду справи по суті. *Процесуальні дії на цьому етапі передбачені ст.ст. 135-137 КАС України.*

Судовий розгляд справи по суті починається доповіддю головуючого в судовому засіданні про зміст позовних вимог, про визнання сторонами певних обставин під час підготовчого провадження, після чого він з'ясовує: чи підтримує позивач адміністративний позов, чи визнає його відповідач та чи не бажають сторони примиритися

При розгляді справи за відсутності особи, яка бере участь у справі, головуючий на судовому засіданні доповідає про її позицію щодо позовних вимог, якщо вона викладена в письмових поясненнях.

Позивач може відмовитися від адміністративного позову, а відповідач - визнати адміністративний позов протягом всього часу судового розгляду, зробивши *усну* заяву. Якщо відмову від адміністративного позову чи визнання адміністративного позову викладено в адресованій суду письмовій заяві, ця заява приєднується до справи.

Сторони можуть примиритися протягом всього часу судового розгляду або заявити клопотання про надання їм часу для примирення. Судове рішення у зв'язку з відмовою від адміністративного позову, визнанням адміністративного позову чи примиренням сторін ухвалюється за правилами, встановленими

статтями 112, 113 КАС України, тобто за тими ж правилами, що і на стадії підготовчого провадження.

Позивач може змінити позовні вимоги протягом всього часу судового розгляду, подавши письмову заяву, яка приєднується до справи. Суд за клопотанням відповідача оголошує перерву в судовому засіданні та надає відповідачу строк, достатній для його підготовки до справи у зв'язку зі зміною позивачем позовних вимог.

4. Четвертим етапом судового розгляду справи є дослідження доказів. Процесуальний порядок здійснення дій на цьому етапі закріплений у ст. 138-150 КАС України.

4.1. У першу чергу заслуховуються пояснення осіб, які беруть участь у справі (ст. 139 КАС України). Після доповіді у справі суд заслуховує пояснення позивача та третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги на предмет спору і бере участь на стороні позивача, пояснення відповідача та третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги на предмет спору і бере участь на стороні відповідача, а також пояснення третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору.

4.2. Якщо поряд зі стороною, третьою особою у справі беруть участь їхні представники, суд після пояснень сторони, третьої особи заслуховує пояснення їхніх представників, а за їхнім клопотанням пояснення може давати тільки представник.

Якщо в справі заявлено кілька позовних вимог, суд може зобов'язати сторони та інших осіб, які беруть участь у справі, дати окремо пояснення щодо кожної з них.

Якщо сторони та інші особи, які беруть участь у справі, висловлюються нечітко або з їхніх слів не можна дійти висновку про те, чи визнають вони обставини, чи заперечують проти них, суд може зажадати від цих осіб конкретної відповіді: «так» чи «ні».

4.3. Після заслуховування пояснень сторін, сторони та інші особи, які беруть участь у справі, ставлять питання один одному. Порядок ставлення таких запитань встановлюється головуючим (ч. 5 ст. 139 КАС України). Якщо у справі є письмові пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, головуючий оголошує зміст цих пояснень.

Суд може встановити регламент надання пояснень, який визначає їх тривалість.

4.4. Суд, заслухавши пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, встановлює порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовують свої вимоги і заперечення.

Порядок дослідження доказів визначається судом залежно від характеру спірних правовідносин і в разі необхідності може бути змінений (ст. 140 КАС України).

Порядок допиту свідків визначений ст.ст. 141, 142 КАС України. Цим порядком передбачено, що кожний свідок допитується окремо. Судовий розпорядник

4.1. вживає заходів, щоб свідки, яких допитали, не спілкувалися з тими, яких суд не допитав.

Перед допитом свідка головуючий у судовому засіданні встановлює його особу,

вік, рід занять, місце проживання, відношення до справи і стосунки зі сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, роз'яснює його процесуальні права та обов'язки, з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених законом, від давання показань, і під розписку попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання і відмову від давання показань.

Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуєчий у судовому засіданні приводить його до присяги. Присяга проголошується свідком усно, після чого він підписує текст присяги. Підписаний свідком текст присяги та розписка приєднуються до справи.

Головуючий у судовому засіданні та інші судді можуть задавати свідкові питання в будь-який час його допиту, не чекаючи закінчення його пояснень.

Допитаний свідок залишається у залі судового засідання до закінчення розгляду справи. Суд може дозволити такому свідку залишити залу судового засідання до закінчення розгляду справи.

Суд може призначити одночасний допит двох чи більше свідків для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях.

Показання свідків, зібраних за судовими дорученнями в порядку забезпечення доказів під час допиту їх за місцем проживання, при відкладенні розгляду справи або надані ними у судовому засіданні, в якому було прийнято скасоване рішення, повинні бути відтворені і досліджені в судовому засіданні, на якому постановлено рішення, якщо участь цих свідків у новому судовому засіданні виявилась неможливою. Особи, які беруть участь у справі, мають право висловити своє ставлення до цих показань і дати щодо них свої пояснення.

Допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності педагога або батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, якщо вони не заінтересовані у справі (ч. 1 ст. 142 КАС України). Свідкам, які не досягли шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює обов'язок про необхідність дати правдиві показання, не попереджуючи про відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить їх до присяги. У виняткових випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин справи, на час допиту осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, із зали судового засідання за ухвалою суду може бути видалена та чи інша особа, яка бере участь у справі. Після повернення цієї особи до зали судового засідання головуєчий повідомляє її про показання цього свідка і надає можливість задати йому питання (ч. 3 ст. 142 КАС України).

Після допиту свідків досліджуються письмові докази (ст. 143 КАС України). Письмові докази, у тому числі протоколи їх огляду, складені за судовим дорученням або в порядку забезпечення доказів, оголошуються на судовому засіданні та пред'являються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в разі необхідності - також свідкам, експертам, спеціалістам чи перекладачам. Особи, які беруть участь у справі, можуть задавати питання свідкам, експертам, спеціалістам з приводу письмових доказів. Якщо доданий до справи або наданий суду особою, яка бере участь у справі, для ознайомлення документ викликає сумнів у його достовірності або є фальшивим, особа, яка

бере участь у справі, може просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або вимагати проведення експертизи. Зміст особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції фізичних осіб може бути оголошений і досліджений у відкритому судовому засіданні тільки за згодою осіб, визначених Цивільним кодексом України (ст. 144 КАС України)

4.7. Після дослідження письмових доказів досліджують речові докази (ст. 145 КАС України). Речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в разі необхідності — експертам, спеціалістам і свідкам. Особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з доказом та його оглядом. Протоколи огляду речових доказів, складені в порядку забезпечення доказів, виконання судового доручення або за результатами огляду доказів на місці, оголошуються на судовому засіданні. Особи, які беруть участь у справі, можуть дати свої пояснення з приводу цих протоколів. Особи, які беруть участь у справі, можуть задавати питання з приводу речових доказів експертам, спеціалістам, свідкам, які їх оглядали.

Згідно зі ст. 145-1 КАС України речові докази до набрання судовим рішенням законної сили зберігаються у справі або за окремим описом здаються до камери схову речових доказів суду. Речові докази, що не можуть бути доставлені до суду, зберігаються за їх місцезнаходженням за ухвалою суду. При цьому вони мають бути докладно описані та опечатані, а в разі необхідності - сфотографовані. Суд вживає заходів для забезпечення зберігання речових доказів у незмінному стані.

4.8. Якщо судом залучається експерт, досліджується відповідний висновок у судовому засіданні (ст. 148 КАС України).

4.9. Під час дослідження доказів суд може скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста (ст. 149 КАС України).

4.10. Якщо необхідно одержати нові докази або в інших необхідних випадках, суд може оголосити перерву, тривалість якої встановлюється судом залежно від обставин розгляду справи (ст. 150 КАС України).

Суд, відкладаючи розгляд справи або оголошуючи перерву в її розгляді, встановлює дату і час нового судового засідання, про що повідомляє під розписку осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, які були присутніми на судовому засіданні. Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, які не прибули або яких суд вперше залучає до участі в адміністративному процесі, викликаються на судові засідання повістками.

У разі відкладення розгляду справи суд повинен допитати свідків, які прибули. Тільки у виняткових випадках за ухвалою суду свідки не допитуються і викликаються знову.

Якщо розгляд справи було відкладено, новий її розгляд починається спочатку. Якщо сторони не наполягають на повторенні наданих раніше пояснень осіб, які беруть участь у справі, якщо склад суду не змінився і до участі в справі не було

залучено третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, суд продовжує провадження у справі зі стадії, на якій розгляд справи було відкладено.

Якщо в розгляді справи було оголошено перерву, провадження у справі після її закінчення продовжується зі стадії, на якій воно було перервано.

5. Наступним процесуальним етапом є закінчення з'ясування обставин у справі (ст. 151 КАС України).

Після з'ясування всіх обставин у справі та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні надає сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливість дати додаткові пояснення чи надати додаткові докази. У зв'язку з додатковими поясненнями осіб, які беруть участь у справі, суд може ставити питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам.

Вислухавши додаткові пояснення і дослідивши додаткові докази, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

6. Порядок проведення судових дебатів визначений ст. 152 КАС України.

Судові дебати складаються з промов осіб, які беруть участь у справі. У цих промовах можна посилатися лише на обставини і докази, які досліджені в судовому засіданні.

Суд може встановити регламент промов осіб, які беруть участь у справі, який визначає їх тривалість. Головуючий на судовому засіданні може зупинити промовця лише тоді, коли він виходить за межі справи, що розглядається. З дозволу суду після закінчення судових дебатів промовці можуть обмінятися репліками.

У дебатах першим надається слово позивачеві, його представнику, а потім - відповідачеві, його представнику. Третя особа, яка заявила самостійні вимоги на предмет спору, її представник виступають після сторін у справі. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, їхні представники виступають у дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь.

За клопотанням сторін чи третіх осіб у дебатах можуть виступати лише їхні представники.

Якщо під час судових дебатів виникає необхідність з'ясування нових обставин, що мають значення для справи, або дослідження нових доказів, суд постановляє ухвалу про повернення до з'ясування обставин у справі. Після закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами судові дебати проводяться у загальному порядку.

4.5. Залишення позовної заяви без розгляду. Зупинення та поновлення провадження у справі. Закриття провадження у справі.

Під час розгляду справи у першій інстанції суд за наявності підстав може залишити позовну заяву без розгляду, якщо:

позовну заяву подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності;

позовну заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи;

у провадженні цього або іншого адміністративного суду є адміністративна справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

позивач повторно не прибув у судові засідання без поважних причин або без повідомлення ним про причини неприбуття, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності;

надійшло клопотання позивача про відкликання позовної заяви;

особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і за захистом прав, свобод чи інтересів якої у випадках, встановлених законом, звернувся орган або інша особа, заперечує проти адміністративного позову і від неї надійшла відповідна заява;

провадження в адміністративній справі було відкрите за позовною заявою, яка не відповідає вимогам ст. 106 КАС, і позивач не усунув цих недоліків у строк, встановлений судом;

позивач до закінчення судового розгляду залишив судові засідання без поважних причин і не звернувся до суду із заявою про судовий розгляд за його відсутності.

Ухвала суду про залишення позовної заяви без розгляду може бути оскаржена. Після усунення підстав, з яких заява була залишена без розгляду, вона знову може бути подана до адміністративного суду позивачем або його представником у загальному порядку.

Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі в разі:

смерті або оголошення в установленому законом порядку померлою особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, а також у разі ліквідації органу, злиття, приєднання, поділу, перетворення юридичної особи, які були стороною у справі, — до встановлення правонаступника;

необхідності призначення або зміни законного представника чи третьої особи — до вступу у справу законного представника;

неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, — до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі;

звернення обох сторін з клопотанням про надання їм часу для примирення — до закінчення строку, про який сторони заявили у клопотанні.

Крім того, суд має право зупинити провадження у справі в разі:

захворювання особи, яка бере участь у справі, підтвердженого медичною довідкою, що перешкоджає прибуттю до суду, якщо її особиста участь буде визнана судом обов'язковою, — до її одужання;

перебування особи, яка бере участь у справі, у відрядженні, якщо її особиста участь буде визнана судом обов'язковою, — до повернення з відрядження;

призначення судом експертизи — до одержання її результатів;

наявності інших причин за обґрунтованим клопотанням сторони або третьої

особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, — до терміну, встановленого судом.

Ухвала про зупинення провадження у справі може бути оскаржена. Провадження у справі поновлюється за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або за ініціативою суду, якщо відпадуть обставини, які були підставою для зупинення провадження. Провадження у справі продовжується зі стадії, на якій воно було зупинене.

Суд закриває провадження у справі:

- якщо справу не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства (одночасно суд повинен роз'яснити позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд таких справ);
- якщо позивач відмовився від адміністративного позову і відмова прийнята судом;
- якщо сторони досягли примирення;
- якщо є такі, що набрали законної сили, постанова чи ухвала суду з того самого спору і між тими самими сторонами;
- у разі смерті або оголошення в установленому законом порядку померлою особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, або ліквідації підприємства, установи, організації, які були стороною у справі.

Ухвала суду про закриття провадження у справі може бути оскаржена. Повторне звернення з тією самою позовною заявою не допускається.

Судове рішення, яким суд вирішує спір по суті, викладається у формі постанови.

Судове рішення, яким суд зупиняє чи закриває провадження у справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо процесуальних дій, клопотань, викладається у формі ухвали.

Постанова приймається, складається і підписується в нарадчій кімнаті складом суду, який розглядав справу.

У виняткових випадках залежно від складності справи складення постанови у повному обсязі може бути відкладене на строк не більше ніж п'ять днів з дня закінчення розгляду справи. При цьому вступна та резолютивна частини постанови підписуються всім складом суду, проголошуються в тому самому засіданні, в якому закінчився розгляд справи.

Ухвали, які викладаються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті. Ухвали, постановлені без виходу до нарадчої кімнати, заносяться секретарем судового засідання до журналу судового засідання.

4.6. Судові рішення.

Останнім етапом судового розгляду є прийняття судового рішення. Порядок ухвалення судового рішення визначений ст.ст. 153, 154 та гл. 4, 5 Розділу III КАС України.

Після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати (приміщення, спеціально призначеного для ухвалення судових рішень) для ухвалення рішення

у справі, оголосивши орієнтовний час його проголошення.

Якщо під час ухвалення рішення виявиться потреба з'ясувати будь-яку обставину через повторний допит свідків або через іншу процесуальну дію, суд постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду. Розгляд справи у цьому разі проводиться в межах, необхідних для з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки.

Після закінчення поновленого розгляду справи суд відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення або, якщо проведення необхідних процесуальних дій у цьому судовому засіданні виявилось неможливим, постановляє ухвалу про відкладення розгляду справи чи оголошення перерви.

Після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати (приміщення, спеціально призначеного для ухвалення судових рішень) для ухвалення рішення у справі, оголосивши орієнтовний час його проголошення.

Судове рішення, яким суд вирішує спір по суті, викладається у формі постанови. Судове рішення, яким суд зупиняє чи закриває провадження у справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо інших процесуальних дій, клопотань, викладається у формі ухвали.

Як окремий документ викладаються ухвали з питань (ч. 4 ст. 160 КАС України):

- 1) залишення позовної заяви без руху;
- 2) повернення позовної заяви;
- 3) відкриття провадження в адміністративній справі;
- 4) об'єднання та роз'єднання справ;
- 5) забезпечення доказів;
- 6) визначення розміру судових витрат;
- 7) продовження та поновлення процесуальних строків;
- 8) передачі адміністративної справи до іншого адміністративного
- 9) забезпечення адміністративного позову;
- 10) призначення експертизи;
- 11) виправлення описок і очевидних арифметичних помилок (ст. 169 КАС України);
- 12) відмови в ухваленні додаткового судового рішення;
- 13) роз'яснення постанови;
- 14) зупинення провадження у справі;
- 15) закриття провадження у справі;
- 16) залишення позовної заяви без розгляду.

Окремим документом можуть викладатися також ухвали з інших питань, які вирішуються під час судового розгляду.

Ухвали, які викладаються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті та підписуються складом суду, який розглядає справу.

Ухвали, постановлені без виходу до нарадчої кімнати, заносяться секретарем судового засідання у журнал судового засідання.

Ухвали, постановлені в судовому засіданні, проголошуються негайно після їх постановлення.

Виправлення в судовому рішенні мають бути застережені складом суду, який

його ухвалив.

Про виявлення порушень закону під час розгляду справи суд може постановити окрему ухвалу. Про вжиті заходи суд повідомляється не пізніше одного місяця після надходження окремої ухвали. Окрема ухвала може бути оскаржена (ст. 166 КАС України).

У разі необхідності суд може постановити окрему ухвалу про наявність підстав для розгляду питання щодо притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними. Окрема ухвала може бути оскаржена особами, інтересів яких вона стосується.

Суд приймає постанову іменем України негайно після закінчення судового розгляду (ч. 1 ст. 160 КАС України).

Під час прийняття постанови суд вирішує (ст. 161 КАС України):

- 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються;
- 2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження;
- 3) яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин;
- 4) чи належить задовольнити позовні вимоги або відмовити в їх задоволенні;
- 5) як розподілити між сторонами судові витрати;
- 6) чи є підстави допустити негайне виконання постанови;
- 7) чи є підстави для скасування заходів забезпечення адміністративного позову.

При вирішенні справи по суті суд може задовольнити адміністративний позов повністю або частково чи відмовити в його задоволенні повністю або частково.

У разі задоволення адміністративного позову суд може прийняти постанову про:

- 1) визнання протиправними рішення суб'єкта владних повноважень чи окремих його положень, дій чи бездіяльності і про скасування або визнання не чинним рішення чи окремих його положень, про поворот виконання цього рішення чи окремих його положень із зазначенням способу його здійснення;
- 2) зобов'язання відповідача вчинити певні дії;
- 3) зобов'язання відповідача утриматися від вчинення певних дій;
- 4) стягнення з відповідача коштів;
- 5) тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
- 6) примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
- 7) примусове видворення іноземця чи особи без громадянства за межі України;
- 8) визнання наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Суд може прийняти іншу постанову, яка б гарантувала дотримання і захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Суд до закінчення судового розгляду справи може прийняти постанову щодо частини позовних вимог за клопотанням особи, яка бере участь у справі, якщо з'ясовані судом обставини дають можливість без шкоди для справи вирішити частину позовних вимог. Постанова щодо частини позовних вимог може бути оскаржена у загальному порядку

Судове рішення проголошується негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Головуючий на судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження (ст. 167 КАС України).

Відповідно до ст. 168 КАС України, суд, що ухвалив судове рішення, може за заявою особи, яка брала участь у справі, чи з власної ініціативи прийняти додаткову постанову чи постановити додаткову ухвалу у випадках, якщо:

- 1) щодо однієї із позовних вимог, з приводу якої досліджувалися докази, чи одного з клопотань не ухвалено рішення;
- 2) суд, вирішивши питання про право, не визначив способу виконання судового рішення;
- 3) судом не вирішено питання про судові витрати.

Питання про ухвалення додаткового судового рішення може бути заявлено до закінчення строку на виконання судового рішення.

Суд ухвалює додаткове судове рішення після розгляду питання в судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття на судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду питання.

Про відмову в ухваленні додаткового рішення суд постановляє ухвалу.

Додаткове судове рішення або ухвала суду про відмову в ухваленні додаткового судового рішення можуть бути оскаржені.

Статтею 170 КАС України передбачено роз'яснення судом судового рішення за заявою осіб, які беруть участь у справі, або державного виконавця, якщо судове рішення є незрозумілим. При цьому таке роз'яснення оформлюється ухвалою. Зміст судового рішення у процесі роз'яснення не змінюється. Подання заяви про роз'яснення судового рішення допускається, якщо воно ще не виконано або не закінчився строк, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання. Подання заяви про роз'яснення судового рішення зупиняє перебіг строку, встановленого судом для виконання судового рішення, а також строку, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання.

Лекція № 5

Тема лекції:

«Особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ»

План лекційного заняття:

- 5.1. Особливості провадження в адміністративних справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень**
- 5.2. Особливості провадження в адміністративних справах, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму**

Література

1. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гурій. – К.: Атіка, 2008. – 415с.
2. Рябченко О.П. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / О.П. Рябченко. – Х. : ХНУ, 2014. – 304 с..
3. Комзюк А.Т., Адміністративний процес України: Навч. посібник. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531с.
4. Гончарук С.Т., Гусар О.А., Розум І.О. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К. : НАУ, 2016. – 238 с.

Зміст лекції

5.1 Особливості провадження в адміністративних справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Частиною 2 ст. 3 Конституції України проголошено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У ч. 2 ст. 6 Конституції закріплено обов'язок органів законодавчої, виконавчої та судової влади здійснювати свої повноваження у встановлених нею межах і відповідно до законів України.

Частиною 1 ст. 55 Основного Закону кожному гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Виходячи з наведених вище конституційних приписів, зауважимо на тому, що діяльність суб'єктів публічного адміністрування, котра реалізується в процесі практичного виконання покладених на них владних управлінських функцій, повинна протікати в площині чітко нормативно визначених правових форм та

методів, встановленої компетенції, а також дотримання прав, свобод та охоронюваних законом інтересів фізичних осіб, прав та охоронюваних законом інтересів юридичних осіб.

У випадку ж порушення, невизнання чи оспорювання суб'єктивних прав, свобод та охоронюваних законом інтересів вказаних суб'єктів рішеннями, діями або бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, перші наділені правом звертатися до адміністративних судів з метою визнання таких рішень, дій або бездіяльності неправомірними.

Адміністративно-процесуальними нормами **Розділу 6 Глави III** КАС України врегульовано особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ, що обумовлено специфікою *публічно-правових спорів, суб'єктного складу сторін публічно-правових відносин, із котрих такі спори випливають, а також предмета оскарження*.

За наведеними вище критеріями серед сукупності таких адміністративних справ можна виділити окрему їх групу, в якій предметом оскарження виступають рішення, дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень.

Характеризуючи *рішення суб'єктів владних повноважень* як предмет оскарження до адміністративних судів, зауважимо на тому, що вони є правовими формами публічного адміністрування, в котрих знаходять свій зовнішній вираз владні повноваження публічної адміністрації правотворчого, правозастосовного, регулятивного та охоронного характеру. До них слід віднести як *нормативно-правові акти, так і правові акти індивідуальної дії*.

Нормативно-правовим актом є акт правотворчості, що виходить від компетентного суб'єкта публічної адміністрації та містить норми права^[49].

Нормативно-правовий акт характеризується тим, що діє безперервно, призначений для регулювання невизначеного кола одноманітних і повторюваних адміністративно-правових відносин і обов'язковий для виконання невизначеним колом суб'єктів. Видання нормативно-правових актів є особливою формою діяльності публічної адміністрації, яка передбачає дії щодо встановлення певних правил у сфері публічного адміністрування. Дана форма пов'язана з офіційним закріпленням норм права шляхом формування приписів, їх зміни, доповнення чи скасування.

На відміну від нормативно-правового акта *правовий акт індивідуальної дії* – це індивідуальний юридичний акт, що вирішує конкретну справу, персонально визначає поведінку адресата, має владний характер, видається уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації в установленому порядку відповідно до його компетенції^[50]. Правові акти індивідуальної дії містять в собі точно визначені і персоніфіковані юридично владні приписи. Вказаним актам публічної адміністрації притаманний ряд специфічних ознак:

- носять індивідуальний характер. Тобто, по-перше, ними вирішуються конкретні за своїм змістом питання у сфері публічного адміністрування, а по-друге, вони спрямовані на конкретного адресата, який має дотримуватися

закріпленого в акті припису;

- мають юридичну природу. Тобто владний характер, і є обов'язковими для виконання тими суб'єктами, котрим вони адресовані. Виконання актів гарантується і забезпечується можливістю застосування уповноваженим суб'єктом до зобов'язаного суб'єкта заходів державного примусу;
- виходять від компетентного органу (посадової особи) публічної адміністрації – суб'єкта застосування норм адміністративного права;
- тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення адміністративних-правовідносин.

Дії суб'єктів владних повноважень як предмет оскарження до адміністративних судів – це активна поведінка таких суб'єктів, що може мати вплив на права, свободи та охоронювані законом інтереси фізичних і юридичних осіб у сфері публічного адміністрування.

Бездіяльність суб'єкта владних повноважень – пасивна поведінка суб'єкта владних повноважень, зобов'язаного чинним законодавством до вчинення певної позитивної дії на користь визначеного суб'єкта, яка впливає на реалізацію прав, свобод та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічного адміністрування (наприклад, неприйняття рішення за скаргою).

Враховуючи вимоги ч. 3 ст. 2 КАС України у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди зобов'язані перевіряти, чи прийняті (вчинені) вони:

- 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;
- 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;
- 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);
- 4) безсторонньо (неупереджено);
- 5) добросовісно;
- 6) розсудливо;
- 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;
- 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);
- 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;
- 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

До групи адміністративних справ, предметом оскарження в яких виступають рішення, дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень та особливості провадження в котрих врегульовано Розділом 6 Глави III КАС України, можна віднести:

- адміністративні справи щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень;
- адміністративні справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної

Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності;
- адміністративні справи з приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби.

Особливості провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень.

Особливості провадження у такій категорії адміністративних справ врегульовано статтею 171 КАС України.

Так правила, закріплені адміністративно-процесуальними нормами вказаної статті Кодексу, поширюються на розгляд адміністративними судами адміністративних справ щодо:

- 1) законності (крім конституційності) постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 2) законності та відповідності правовим актам вищої юридичної сили нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень.

При цьому слід враховувати, що згідно з ч. 2 ст. 2 КАС України до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності [Конституцією](#) чи законами України встановлено інший порядок судового провадження. Публічно-правові спори щодо конституційності законів, міжнародних договорів, підзаконних актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України. Згідно зі ст. 14 Закону України «Про Конституційний Суд України»^[51] від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР до повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Окрім того в абз. 3 п. 5 своєї Постанови «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів»^[52] від 20.05.2013 р. № 8 Пленум Вищого адміністративного суду України акцентував увагу адміністративних судів на тому, що в порядку адміністративного судочинства не можуть бути оскаржені і переглянуті правові акти Верховної Ради України, Президента України,

Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо їх конституційності. Проте у справах щодо оскарження підзаконних правових актів інших суб'єктів владних повноважень адміністративний суд може перевіряти їх відповідність Конституції України, міжнародним договорам, ратифікованим в Україні, законам України та іншим правовим актам вищої юридичної сили.

За правилами ч. 2 ст. 171 КАС України право оскаржити нормативно-правовий акт мають особи, щодо яких його застосовано, а також особи - суб'єкти правовідносин, у яких буде застосовано цей акт. Тобто, особа (позивач) повинна довести факт застосування до неї оскаржуваного нормативно-правового акта або те, що вона є суб'єктом відповідних відносин, на які поширюється дія цього акта. Суд не може давати оцінку таким обставинам при відкритті провадження в адміністративній справі, а тому не має права відмовити у відкритті провадження у справі чи повернути позовну заяву з посиланням на ч. 2 ст. 171 КАС України, якщо особа своє звернення обґрунтовує необхідністю захисту своїх прав, свобод чи інтересів. Приписи зазначеної адміністративно-процесуальної норми можуть бути підставою для відмови у задоволенні позовних вимог, якщо суд встановить, що оскаржуваний акт до особи не застосовувався і вона не перебуває у відносинах, до яких цей акт може бути застосовано. У такому разі суд не проводить перевірку нормативно-правового акта на предмет його протиправності (законності та відповідності правовим актам вищої юридичної сили).

Як вбачається з вимог ч. 3 ст. 171 КАС України, у разі відкриття провадження в адміністративній справі щодо оскарження нормативно-правового акта адміністративний суд зобов'язує відповідача опублікувати оголошення про це у виданні, в якому цей акт був або мав бути офіційно оприлюднений.

Так згідно з п. 1 Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності»^[53] від 10.06.1997 р. № 503/97 акти Кабінету Міністрів України не пізніше як у п'ятнадцятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях, котрими є: «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр». Акти Кабінету Міністрів України можуть бути в окремих випадках офіційно оприлюднені через телебачення і радіо. Пунктом 1 Указу Президента України «Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України»»^[54] від 13.12.1996 р. № 1207/96 встановлено, що в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України» публікуються державною мовою, зокрема: постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, що мають нормативний характер; нормативно-правові акти Національного банку України; нормативні акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, зареєстровані Міністерством юстиції

України. Нормативно-правові акти місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування оприлюднюються у місцевих друкованих засобах масової інформації, визначених цими органами.

Оголошення повинно містити вимоги позивача щодо оскаржуваного акта, реквізити нормативно-правового акта, дату, час і місце судового розгляду адміністративної справи.

Оголошення має бути опубліковано *не пізніше як за сім днів до судового розгляду*. Якщо оголошення опубліковано своєчасно, вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про судовий розгляд справи. Скарги на судові рішення в цій справі таких осіб, якщо вони не брали участі у справі, залишаються без розгляду.

Адміністративна справа щодо оскарження нормативно-правових актів вирішується адміністративним судом протягом розумного строку, але *не пізніше одного місяця після відкриття провадження у справі*. У виняткових випадках з урахуванням особливостей розгляду справи суд ухвалою може продовжити строк розгляду справи, *але не більш як на один місяць*.

Згідно з ч. 8 ст. 171 КАС України за результатами розгляду суд може визнати нормативно-правовий акт незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, повністю або в окремій його частині.

Однак, якщо у процесі розгляду справи щодо нормативно-правового акта виявлено незаконність або невідповідність правовому акту вищої юридичної сили *інших правових актів чи їх окремих положень*, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, *які впливають на прийняття постанови у справі*, то адміністративний суд, керуючись вимогами ч. 9 ст. 171 КАС України, визнає такі акти чи їх окремі положення незаконними або такими, що не відповідають правовому акту вищої юридичної сили. Як слушно відзначають окремі науковці^[55], адміністративні суди відповідно до приписів адміністративно-процесуальної норми, передбаченої ч. 9 ст. 171 КАС України, наділені повноваженнями здійснювати так званий *непрямий контроль*.

Як вбачається з ч. 10 ст. 171 КАС України постанова суду у справах щодо оскарження нормативно-правових актів оскаржується у загальному порядку.

Резолютивна частина постанови суду про визнання нормативно-правового акта незаконним або таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, і про визнання його нечинним *невідкладно публікується відповідачем у виданні, в якому його було офіційно оприлюднено, після набрання постановою законної сили*.

Правила ст. 171 КАС України застосовуються також і у випадках, коли питання про законність нормативно-правового акта чи відповідність його правовому акту вищої юридичної сили постало під час розгляду іншої адміністративної справи.

Особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради

юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Особливості провадження у зазначеній категорії адміністративних справ закріплені законодавцем у ст. 171¹ КАС України.

Правила, встановлені цією статтею, поширюються на розгляд адміністративними судами адміністративних справ щодо:

- 1) законності (крім конституційності) постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України;
- 2) актів Вищої ради юстиції;
- 3) дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції;
- 4) рішень, дій чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Із урахуванням вимог ч. 2 ст. 171¹ КАС України акти, дії чи бездіяльність Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, а також рішення, дії чи бездіяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України оскаржуються до *Вищого адміністративного суду України*. Розподіл таких справ між судьями Вищого адміністративного суду України здійснюється без урахування спеціалізації суддів.

У разі відкриття провадження в адміністративній справі щодо оскарження нормативно-правового акта Верховної Ради України, Президента України Вищий адміністративний суд України зобов'язує відповідача опублікувати про це оголошення. Оголошення публікується з дотриманням вимог, встановлених [ч.ч. 3-5 ст. 171](#) КАС України. Якщо оголошення опубліковано своєчасно, вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про судовий розгляд справи.

Адміністративна справа щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, а також рішень, дій чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України вирішується колегією суддів у складі *не менше п'яти суддів протягом розумного строку, але не пізніше одного місяця після відкриття провадження у справі*. У виняткових випадках з урахуванням особливостей розгляду справи суд ухвалою *може продовжити строк розгляду справи, але не більш як на один місяць*.

Вищий адміністративний суд України за наслідками розгляду справи може:

- 1) визнати акт Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України незаконним повністю або в окремій його частині;
- 2) визнати дії чи бездіяльність Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України протиправними, зобов'язати Верховну Раду України, Президента України, Вищу раду юстиції, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України вчинити певні дії;
- 3) застосувати інші наслідки протиправності таких рішень, дій чи бездіяльності, визначені [ст. 162](#) КАС України.

У разі визнання незаконним і нечинним нормативно-правового акта резолютивна частина постанови суду невідкладно публікується відповідачем у

виданні, в якому його було офіційно оприлюднено, після набрання постановою законної сили.

Рішення Вищого адміністративного суду України щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції підлягає перегляду Верховним Судом України у порядку, визначеному КАС України. Рішення *набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про його перегляд Верховним Судом України*, якщо таку заяву не було подано.

У разі подання заяви про перегляд Верховним Судом України рішення Вищого адміністративного суду України у такій категорії адміністративних справ, якщо його не скасовано, набирає законної сили після набрання законної сили рішенням Верховного Суду України, прийнятим за наслідками перегляду.

Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності.

Особливості провадження у відповідній категорії адміністративних справ урегульовано статтею 171² КАС України.

Предметом оскарження до адміністративних судів у таких справах виступають *рішення, дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень із приводу притягнення осіб до адміністративної відповідальності.*

Усі адміністративні справи вирішуються місцевими загальними судами як адміністративними судами *протягом п'яти днів з дня відкриття провадження.* У виняткових випадках із урахуванням особливостей розгляду справи суд ухвалою *може продовжити розгляд справи, але не більш як на п'ять днів.*

При цьому судові рішення у справах із приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності *є остаточними і оскарженню не підлягають.*

Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби.

Особливості провадження у таких адміністративних справах врегульовано ст. 181 КАС України.

Учасники виконавчого провадження (крім державного виконавця) та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до адміністративного суду із позовною заявою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби порушено їхні права, свободи чи інтереси, а також якщо законом не встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб.

При визначенні юрисдикції адміністративних судів щодо розгляду й вирішення публічно-правових спорів щодо правомірності рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби слід також враховувати й роз'яснення Пленуму

Вищого адміністративного суду України, надані в Постанові «Про практику застосування адміністративними судами законодавства у справах із приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби»^[56] від 13.12.2010 р. № 3 (далі - Постанова).

При розгляді відповідної категорії адміністративних справ суди повинні керуватися положеннями Конституції України, ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КАС України, законами України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами, які регулюють примусове виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини, тощо.

При визначенні юрисдикції адміністративні суди повинні виходити з того, що до їх юрисдикції належать спори щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби при виконанні всіх виконавчих документів, передбачених ч. 2 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження»^[57] від 21.04.1999 р. № 606-XIV, крім тих, відносно яких законом установлено інший, виключний порядок їх оскарження.

Зокрема ст. 121² Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) та розділом VII Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) визначено інший порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби при виконанні судових рішень, ухвалених за правилами господарського та цивільного судочинства, *тому такі спори не належать до юрисдикції адміністративних судів.*

Водночас необхідно враховувати, що ст. 121² ГПК та ст. 383 ЦПК визначено обмежене коло осіб, які мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність органів державної виконавчої служби щодо виконання судових рішень у господарських та цивільних справах відповідно у порядку господарського та цивільного судочинства, *а тому спори за зверненням інших осіб на рішення, дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби при виконанні зазначених судових рішень належать до юрисдикції адміністративних судів.*

Крім того приписами ГПК передбачено лише можливість оскарження *дій та бездіяльності* державної виконавчої служби, що ж до оскарження рішень, то така можливість відсутня. Тому оскарження рішень державної виконавчої служби *під час виконання рішень господарських судів належить до юрисдикції адміністративних судів.*

При цьому слід звертати увагу й на те, що до цивільної юрисдикції належать лише спори щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби, вчинених під час виконання рішень, ухвалених загальними судами за правилами ЦПК, який набрав чинності з 1 вересня 2005 року. Спори з приводу оскарження рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби, *вчинених під час виконання рішень судів цивільної юрисдикції, ухвалених до 1 вересня 2005 року*, відповідно до ст. 181 КАС України повинні

розглядатися за правилами адміністративного судочинства, але з обов'язковим дослідженням судового провадження, за яким ухвалено рішення, що перебуває на примусовому виконанні в органах державної виконавчої служби.

Згідно зі ст. 49 Закону України «Про виконавче провадження» рішення судів різних юрисдикцій (адміністративної, господарської, цивільної, кримінальної) можуть бути зведені в одне виконавче провадження за постановою державного виконавця.

З урахуванням зазначених положень цивільного та господарського процесуальних законів розгляд спорів щодо рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби при виконанні рішень судів різних юрисдикцій у зведених виконавчих провадженнях *належить до юрисдикції адміністративних судів лише в разі розгляду спорів щодо дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби, які провадяться державним виконавцем з метою виконання зведеного виконавчого провадження.*

Розгляд спорів щодо рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби в рамках виконавчого провадження, яке входить до складу зведеного виконавчого провадження, але оскаржується рішення, дія чи бездіяльність, *що стосується лише конкретного виконавчого провадження, належить до компетенції суду, яким ухвалено рішення, що перебуває на виконанні, якщо не встановлено іншого, виключного порядку їх оскарження*, та з урахуванням роз'яснень, даних у п. 2 Постанови.

До адміністративної юрисдикції також належать спори щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби під час виконання рішень третейських судів, незважаючи на те, що дозвіл на видачу виконавчого документа щодо виконання рішення третейського суду надається в цивільному процесуальному або в господарському процесуальному порядку.

Із урахуванням того, що чинним законодавством не встановлено іншого порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби, ухвалених (вчинених) під час примусового виконання виконавчих написів нотаріуса, *такі справи теж належать до юрисдикції адміністративних судів.*

Спори із приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби під час виконання постанови державного виконавця про стягнення виконавчого збору або накладення штрафу, прийнятої під час виконання будь-яких виконавчих документів, у тому числі рішень судів загальної юрисдикції та господарських судів, також належать до адміністративної юрисдикції.

Оскільки органи державної виконавчої служби є суб'єктами владних повноважень, тому до адміністративної юрисдикції належать справи, в яких оскаржуються й інші рішення, дії чи бездіяльність зазначених органів, що не пов'язані з виконанням виконавчих документів, але впливають з реалізації цими органами інших владних управлінських повноважень.

Слід ураховувати й те, що ст. 409 Кримінально-процесуального кодексу України визначено суд, який вирішує питання, пов'язані з виконанням вироку в частині, примусове виконання якої здійснює державна виконавча служба (рішень щодо стягнення у вигляді штрафу, конфіскації майна тощо), проте не встановлено

порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності державної виконавчої служби при виконанні вироків, у тому числі тих, що стосуються вирішення цивільних позовів у кримінальних справах, тому відповідно до ст. 181 КАС України такі справи підлягають розгляду за правилами адміністративного судочинства.

Згідно з ч. 2 ст. 181 КАС України позовну заяву може бути подано до суду:

- у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи інтересів;

- у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи інтересів, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій.

Відповідачем у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби *є відповідний орган державної виконавчої служби.*

Про подання позовної заяви суд повідомляє відповідача за допомогою кур'єра, [телефону](#), факсу, електронної пошти чи іншого технічного засобу зв'язку не пізніше наступного дня після відкриття провадження у справі. Протягом одного дня з дня одержання такого повідомлення відповідач зобов'язаний отримати в суді копію позовної заяви та доданих до неї документів.

Адміністративна справа з приводу рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби вирішується судом *протягом десяти днів після відкриття провадження у справі.*

Адміністративні справи з приводу рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів у справах, передбачених [п.п. 1-4 ч. 1 ст. 18](#) КАС України, розглядаються місцевим загальним судом як адміністративним судом, який видав виконавчий лист.

5.2. Особливості провадження в адміністративних справах, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму.

Як вбачається зі змісту ч. 1 ст. 69 Конституції України, народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Вказана конституційно-правова норма визначає вибори і референдуми пріоритетними формами безпосередньої демократії.

Разом з тим здійснення будь-якого суб'єктивного права в динамічній площині суспільних правовідносин правової держави повинно бути забезпечено цілісною системою правових гарантій, що охоплюють собою, в тому числі, й законодавчо закріплені механізми його захисту і поновлення компетентними державними органами у випадку порушення, невизнання чи оспорювання. У даному аспекті не є виключенням й суб'єктивні виборчі права громадян і їх права на участь в управлінні державними справами через всеукраїнський та місцевий референдуми.

Захист цих прав забезпечується й одночасно гарантується наявністю законодавчо-регламентованої адміністративної та судової процесуальної форми.

Поширення юрисдикції адміністративних судів на розгляд і вирішення виборчих та референдних спорів дозволяє учасникам виборчого процесу, а також процесу референдуму користуватися всіма перевагами адміністративної юстиції та створює належні гарантії захисту й поновлення їх суб'єктивних прав. Законодавчо закріплені ст.ст. 172–179 КАС України процесуальні особливості провадження в адміністративних справах, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму, поширюються на:

- справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій;
- справи щодо уточнення списку виборців;
- справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, які порушують законодавство про вибори та референдум;
- справи щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу;
- справи, пов'язані із виборами Президента України.

Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій.

Згідно з ч. 1 ст. 172 КАС України право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій мають *суб'єкти відповідного виборчого процесу (крім виборчої комісії), а також ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму.* Як вбачається з вимог ч. 2 зазначеної статті Кодексу, виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити рішення, дію чи бездіяльність виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій, якщо таке рішення, дія чи бездіяльність *порушує виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.*

Рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму оскаржуються *до Вищого адміністративного суду України.* Усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії оскаржуються *до Київського апеляційного адміністративного суду.*

Рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських (в тому числі міст Києва та Севастополя), районних у містах виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів; територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та

проведення виборів Президента України, народних депутатів України; обласних комісій з референдуму і комісії Автономної Республіки Крим з всеукраїнського референдуму, а також членів зазначених комісій оскаржуються *до окружного адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії*.

Рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій, за винятком рішень, дій чи бездіяльності, що визначені ч.ч. 3-4 ст. 172 КАС України, оскаржуються *до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії*.

Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій може бути подано до адміністративного суду у *п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності*, а щодо тих рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце до дня голосування, – *у той же строк, але не пізніше двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування*.

Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності дільничної виборчої комісії, дільничної комісії з референдуму, членів цих комісій, що мали місце у день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування на дільниці, може бути подано до адміністративного суду у *дводенний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності*.

Суд приймає позовну заяву до розгляду незалежно від сплати судового збору. У разі несплати судового збору в порядку і розмірах, встановлених Законом України «Про судовий збір»^[58] від 08.07.2011 р. № 3674-VI, на момент вирішення справи суд одночасно вирішує питання про стягнення судового збору відповідно до правил розподілу судових витрат, встановлених КАС України.

Частина 10 ст. 172 КАС України зобов'язує адміністративний суд невідкладно повідомити відповідну виборчу комісію або комісію з референдуму та комісію вищого рівня про відкриття провадження у справі та про ухвалене судом рішення.

Суд вирішує адміністративні справи щодо правомірності рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій у дводенний строк після надходження позовної заяви. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли до дня голосування, вирішуються судом у дводенний строк, але не пізніше ніж за дві години до початку голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування вирішуються судом до закінчення голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування, але після закінчення голосування, вирішуються судом у дводенний строк після надходження позовної заяви.

Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає судовому розгляду.

Особливості провадження у справах щодо уточнення списку виборців.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 173 КАС України право звернутися з адміністративним позовом про уточнення списку виборців, у тому числі про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб, має кожен, хто має право голосу на відповідних виборах або референдумі.

Адміністративні справи щодо уточнення списку виборців розглядає місцевий загальний суд як адміністративний суд за місцезнаходженням відповідної комісії.

Позовна заява про уточнення списку виборців подається до адміністративного суду без сплати судового збору. Позовну заяву може бути подано не пізніше як за два дні до дня голосування. Суд при розгляді даного адміністративного позову звертається до відповідного органу ведення Державного реєстру виборців із запитом щодо уточнення відомостей про виборця.

Суд вирішує адміністративні справи щодо уточнення списку виборців у дводенний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше ніж за два дні до дня голосування, а якщо позовна заява надійшла за два дні до дня голосування, - невідкладно.

Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

Постанови адміністративного суду щодо внесення змін у списки виборців виконуються негайно.

Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, які порушують законодавство про вибори та референдум.

Як впливає з вимог ч. 1 ст. 174 КАС України право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, що порушують законодавство про вибори та референдум, мають виборча комісія, кандидат, партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, комісія з референдуму, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму.

Виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, якщо такі рішення, дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.

Позовна заява щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та

службових осіб подається до окружного адміністративного суду за їх місцезнаходженням.

Позовна заява щодо дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, що порушують законодавство про вибори та референдум, подається до місцевого загального суду як адміністративного суду за їхнім місцезнаходженням.

Позовну заяву може бути подано до адміністративного суду у строк, встановлений [ч.ч. 6-7 ст. 172](#) КАС України.

Суд вирішує адміністративні справи у строк, встановлений [ч. 11 ст. 172](#) КАС України.

Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

У разі встановлення судом при розгляді виборчого спору порушення засобом масової інформації чи інформаційним агентством вимог закону про вибори суд невідкладно повідомляє про це Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в інформаційній та видавничій сферах, Центральну виборчу комісію, відповідну окружну виборчу комісію.

Особливості провадження у справах щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу.

Право оскаржувати дії чи бездіяльність кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, що порушують законодавство про вибори чи референдум, мають кандидат, партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму.

Виборець може оскаржити дії чи бездіяльність вказаних вище суб'єктів виключно, якщо ці дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.

Позовна заява щодо оскарження дій чи бездіяльності кандидата на пост Президента України, ініціативних груп всеукраїнського референдуму, інших суб'єктів ініціювання всеукраїнського референдуму, що порушують законодавство про вибори чи референдум, подається до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Позовна заява щодо оскарження дії чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх

довірених осіб подається до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена.

Позовна заява з інших питань, передбачених ст. 175 КАС України, подається до окружного адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена.

Позовну заяву може бути подано у строк, встановлений [ч.ч. 6-7 ст. 172](#) КАС України.

Суд вирішує відповідну категорію адміністративних справ у строк, визначений [частиною 11 статті 172](#) Кодексу.

Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

Суд зобов'язаний невідкладно повідомити відповідну виборчу комісію або комісію з референдуму і комісію вищого рівня про відкриття провадження у справі та про ухвалені судом рішення.

Особливості провадження у справах, пов'язаних із виборами Президента України.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 176 КАС України *виборча комісія, кандидат на пост Президента України, партія (блок) - суб'єкт виборчого процесу, виборець, законні права або охоронювані законом інтереси яких порушено, мають право оскаржувати рішення чи дії об'єднання громадян, виборчого блоку, його посадової особи чи повноважного представника, які стосуються виборчого процесу, крім тих рішень чи дій, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян належать до його внутрішньої організаційної діяльності або його виключної компетенції.*

Кандидат на пост Президента України, партія (блок) - суб'єкт виборчого процесу чи окружна виборча комісія мають право оскаржувати до суду дії чи бездіяльність засобів масової інформації, їх власників, посадових та службових осіб, які порушують встановлений законом порядок діяльності засобів масової інформації під час виборчого процесу, у тому числі стосовно передвиборної агітації, зокрема щодо вимоги спростування опублікованих ними неправдивих відомостей про кандидата чи партію (блок), що висунули кандидата.

Кандидат на пост Президента України, партія (блок) - суб'єкт виборчого процесу мають право оскаржувати дії іншого кандидата на пост Президента України, його довіреної особи, якщо ці дії спрямовані на порушення встановленого законом порядку висунення кандидата, проведення передвиборної агітації, інші порушення їх прав або виборчих прав громадян. Виборець має право оскаржувати дії кандидата на пост Президента України, його довіреної особи, якщо ці дії порушують його виборчі права.

Рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, закладів та організацій, їх посадових та службових осіб можуть бути оскаржені у порядку, передбаченому [ст. 174](#) КАС України.

Акти чи дії виборчих блоків, об'єднань громадян, крім тих, які відповідно до

закону, статуту (положення) об'єднання громадян належать до їх внутрішньої організаційної діяльності або їх виключної компетенції, оскаржуються за місцезнаходженням органу відповідного об'єднання громадян, виборчого блоку у порядку, передбаченому ст. 175 КАС України.

Дії чи бездіяльність засобів масової інформації, їх власників, посадових і службових осіб, творчих працівників можуть бути оскаржені у порядку, передбаченому ст. 174 КАС України.

Рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, у тому числі рішення Центральної виборчої комісії із встановлення результатів виборів, можуть бути оскаржені у порядку, встановленому [ст. 172](#) КАС України.

Суд розглядає та вирішує адміністративні справи за скаргами, поданими на вчинені порушення з моменту припинення голосування на виборчих дільницях, протягом двох днів після дня голосування.

Особливості судових рішень за наслідками розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, та їх оскарження.

У порядку, передбаченому ч. 1 ст. 177 КАС України, адміністративний суд, установивши порушення законодавства про вибори чи референдум, визначає у рішенні спосіб захисту порушених прав та інтересів, а також порядок усунення усіх наслідків цих порушень відповідно до закону або приймає інше передбачене законом рішення. У разі виявлення порушень, що можуть бути підставою для притягнення до відповідальності не за правилами, встановленими Кодексом, суд постановляє окрему ухвалу з повідомленням про наявність таких порушень і надсилає її до органів чи осіб, уповноважених вжити у зв'язку з цим заходів, встановлених законом.

Копії судового рішення невідкладно видаються особам, які брали участь у справі, або надсилаються їм, якщо вони не були присутні під час його проголошення.

Судові рішення за наслідками розгляду судами першої інстанції адміністративних справ, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму, *набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх апеляційного оскарження - з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції.* Однак, якщо адміністративну справу було розглянуто у випадках, передбачених КАС України, Вищим адміністративним судом України, то його судові рішення *набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені.*

Згідно з ч. 5 ст. 177 КАС України судові рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у *дводенний строк з дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, - не пізніше як за чотири години до початку голосування.*

Судами апеляційної інстанції є відповідні апеляційні адміністративні суди. Судом апеляційної інстанції у справах, розглянутих Київським апеляційним адміністративним судом, є Вищий адміністративний суд України.

Суд апеляційної інстанції зобов'язаний розглянути справу у дводенний строк

після закінчення строку апеляційного оскарження з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Апеляційна скарга стосовно судового рішення, що було ухвалене до дня голосування, розглядається не пізніше ніж за дві години до початку голосування.

Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає апеляційному розгляду.

Враховуючи вимоги ч. 9 ст. 177 КАС України, зауважимо, що суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного розгляду *не може повертати справу на новий розгляд*. Судове рішення суду апеляційної інстанції є остаточним.

Особливості здійснення представництва у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

З вимог ст. 178 КАС України слідує, що без додаткового повноваження у справах, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму, діють:

- як представник відповідного кандидата – особа, яка відповідно до закону про вибори зареєстрована як уповноважений представник або довірена особа кандидата;

- як представник відповідної партії (блоку), місцевої організації партії, ініціативної групи референдуму – особа, яка відповідно до закону про вибори чи референдум зареєстрована як уповноважена особа (представник) партії (блоку), місцевої організації партій, ініціативної групи референдуму.

Документом, що підтверджує повноваження зазначених представників, є відповідне посвідчення, видане в порядку, встановленому законом про вибори чи референдум.

Особливості обчислення процесуальних строків у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, та наслідки їх порушення.

На обчислення строків у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, не поширюються правила [ч.ч. 2-10 ст. 103](#) КАС України.

Строки, встановлені ст.ст. 172-177 КАС України, обчислюються календарними днями і годинами.

Останнім днем строку, який має закінчитися з настанням певної події, є день, що передує дню вказаної події.

Днем бездіяльності є останній день встановленого законом строку, в який мало бути вчинено дію або прийнято рішення.

Днем подання позовної заяви, апеляційної скарги є день їх надходження до відповідного суду. Строки подання позовних заяв і апеляційних скарг у відповідній категорії адміністративних справ не може бути поновлено. Позовні заяви, апеляційні скарги, подані після закінчення цих строків, суд залишає без розгляду.

Лекція № 6

Тема лекції:

«Перегляд судових рішень в адміністративному судочинстві»

План лекційного заняття:

- 1. Апеляційне провадження.**
- 2. Касаційне провадження.**
- 3. Перегляд судових рішень Верховним Судом України.**
- 4. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.**

Література

1. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гурій. – К.: Атіка, 2008. – 415с.
2. Рябченко О.П. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / О.П. Рябченко. – Х. : ХНУ, 2014. – 304 с..
3. Комзюк А.Т., Адміністративний процес України: Навч. посібник. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531с.
4. Гончарук С.Т., Гусар О.А., Розум І.О. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К. : НАУ, 2016. – 238 с.

Зміст лекції

6.1. Апеляційне провадження

Пунктом 5 ч. 3 ст. 129 Конституції України регламентовано, що судочинство в

Україні, крім іншого, здійснюється на засадах забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом.

Реалізація вказаного конституційного принципу в адміністративному судочинстві забезпечена шляхом закріплення законодавцем у ст.ст. 7 та 13 КАС України адміністративно-процесуальних норм, згідно з котрими, зокрема:

- одним із принципів здійснення правосуддя в адміністративних судах є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду, крім випадків, установлених Кодексом;
- особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, забезпечується право на апеляційне та касаційне оскарження рішень адміністративного суду, крім випадків, встановлених Кодексом.

Перегляд судових рішень вищестоящим судом має на меті забезпечення ухвалення судами законних та обґрунтованих рішень, повного і всебічного з'ясування судом обставин, що мають значення для справи, недопущення будь-якого порушення як норм матеріального, так і процесуального права, прав, свобод та законних інтересів учасників процесу.

Погоджуючись із думкою С.В. Ківалова та О.І. Харитонової [6, с. 371], зауважимо, що *апеляційне провадження* – це нормативно врегульований комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених процесуальних дій із перегляду адміністративної справи та судових рішень судів першої інстанції за апеляційними скаргами правомочних осіб щодо оцінки доказів і встановлених фактів у справі чи застосування матеріального та процесуального права.

Судом апеляційної інстанції в адміністративних справах є *апеляційний адміністративний суд*, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місцевий адміністративний суд (місцевий загальний суд як адміністративний суд чи окружний адміністративний суд), що ухвалив рішення. Однак у випадку, визначеному [ч. 6 ст. 177](#) КАС України, *Вищий адміністративний суд України* переглядає в апеляційному порядку як *суд апеляційної інстанції* судові рішення Київського апеляційного адміністративного суду.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 185 КАС України, *право апеляційного оскарження належить*:

- сторонам;
- іншим особам, які беруть участь у справі;
- особам, які не брали участі у справі, якщо суд у судовому рішенні вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

Із урахуванням вимог ч.ч. 1 і 2 ст. 185 КАС України в апеляційному порядку можуть бути оскаржені:

- постанови суду першої інстанції повністю або частково, крім випадків, передбачених Кодексом;
- ухвали суду першої інстанції окремо від постанови суду повністю або частково виключно у випадках, встановлених Кодексом. Заперечення на інші ухвали можуть бути викладені в апеляційній скарзі на постанову суду першої інстанції. Наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 22 КАС України ухвалу про передачу адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого

може бути оскаржено. Однак ухвала про відмову в передачі адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого оскарженню не підлягає.

Апеляційна скарга подається до адміністративного суду апеляційної інстанції через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судове рішення. Копія апеляційної скарги одночасно надсилається особою, яка її подає, до суду апеляційної інстанції.

Згідно із ч. 2 ст. 186 КАС України апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається *протягом десяти днів із дня її проголошення*. У разі застосування судом [ч. 3 ст. 160](#) КАС України, а також прийняття постанови у письмовому провадженні апеляційна скарга подається *протягом десяти днів з дня отримання копії постанови*.

Якщо суб'єкта владних повноважень у випадках та порядку, передбачених [ч. 4 ст. 167](#) КАС України, було повідомлено про можливість отримання копії постанови суду безпосередньо в суді, то десятиденний строк на апеляційне оскарження постанови суду *обчислюється з наступного дня після закінчення п'ятиденного строку* з моменту отримання суб'єктом владних повноважень повідомлення про можливість отримання копії постанови суду.

Як впливає з ч. 3 ст. 186 КАС України, апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції подається *протягом п'яти днів з дня проголошення ухвали*. У разі, якщо ухвалу було постановлено в письмовому провадженні або згідно з [ч. 3 ст. 160](#) Кодексу, або без виклику особи, яка її оскаржує, апеляційна скарга подається *протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали*.

Апеляційна скарга подається у письмовій формі. У ній зазначаються:

- 1) найменування адміністративного суду апеляційної інстанції, до якого подається скарга;
- 2) ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, до суду апеляційної інстанції;
- 4) обґрунтування вимог особи, яка подала апеляційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає неправильність чи неповнота дослідження доказів і встановлення обставин у справі та (або) застосування норм права;
- 5) у разі необхідності – клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про витребування нових доказів, про виклик свідків тощо;
- 6) перелік матеріалів, які додаються.

В апеляційній скарзі також зазначається, чи бажає особа взяти участь у судовому засіданні суду апеляційної інстанції, чи просить суд розглянути справу за її відсутності. Якщо в скарзі наводяться нові докази, які не були надані суду першої інстанції, то у ній зазначається причина, з якої ці докази не були надані. Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо цей документ не подавався раніше. У ній зазначається дата її подання.

До апеляційної скарги додаються її копії відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі, документ про сплату судового збору, а також копії доданих до неї письмових матеріалів відповідно до кількості осіб, які беруть участь у

справі.

На виконання вимог, установлених ч. 1 ст. 188 КАС України, суд першої інстанції через три дні після закінчення строку на подання апеляційної скарги надсилає її разом зі справою до адміністративного суду апеляційної інстанції. При цьому скарги, що надійшли після направлення справи до адміністративного суду апеляційної інстанції, не пізніше наступного дня після їх надходження направляються до адміністративного суду апеляційної інстанції. З урахуванням вимог ч. 3 ст. 188 Кодексу, якщо подано апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції, яка не перешкоджає провадженню у справі, то суд першої інстанції, *не зупиняючи провадження*, направляє до адміністративного суду апеляційної інстанції апеляційну скаргу та копії матеріалів справи, що необхідні для розгляду такої скарги. Після закінчення апеляційного провадження всі матеріали цього провадження приєднуються до матеріалів адміністративної справи.

Після надходження адміністративної справи до суду апеляційної інстанції вона реєструється у день її надходження в порядку, встановленому ст. 15¹ КАС України, і не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Отримавши апеляційну скаргу, суддя-доповідач протягом трьох днів перевіряє її відповідність вимогам [ст. 187](#) Кодексу і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

До апеляційної скарги, яка не оформлена відповідно до вимог, установлених ст. 187 КАС України, застосовуються правила [ст. 108](#) КАС України.

Апеляційна скарга залишається без руху також у випадку, якщо вона подана після закінчення строків апеляційного оскарження судового рішення, регламентованих [ст. 186](#) КАС України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом тридцяти днів з моменту отримання ухвали про залишення апеляційної скарги без руху *особа має право звернутися до суду апеляційної інстанції з заявою про поновлення строків або вказати інші підстави для поновлення строку*. Якщо заяву не буде подано особою у зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку апеляційного оскарження будуть визнані неповажними, суддя-доповідач *відмовляє у відкритті апеляційного провадження*.

Незалежно від поважності причини пропуску строку апеляційного оскарження суд апеляційної інстанції *відмовляє у відкритті апеляційного провадження* у разі, якщо апеляційна скарга прокурора, органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень *подана після спливу одного року з моменту оголошення оскаржуваного судового рішення*.

Крім того, суддя-доповідач відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі також у випадках, якщо:

- 1) справа не підлягає апеляційному розгляду у порядку адміністративного судочинства;
- 2) є ухвала про закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою особи від апеляційної скарги;

3) є ухвала про відмову у задоволенні апеляційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою.

На виконання вимог, визначених ч. 6 ст. 189 КАС України, копія ухвали про повернення апеляційної скарги або відмову у відкритті апеляційного провадження разом із доданими до скарги матеріалами направляються особі, яка подавала апеляційну скаргу, а апеляційна скарга залишається у справі. Іншим особам, які беруть участь у справі, надсилається копія відповідної ухвали.

Ухвали про повернення апеляційної скарги або про відмову у відкритті апеляційного провадження можуть бути оскаржені у касаційному порядку.

Згідно із ч. 1 ст. 190 КАС України суддя-доповідач *протягом десяти днів після відкриття апеляційного провадження*:

- 1) з'ясовує склад учасників адміністративного процесу;
- 2) надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження особам, які беруть участь у справі, разом з копією апеляційної скарги, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу;
- 3) з'ясовує обставини, на які посилаються особи, що беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень;
- 4) з'ясовує, які обставини визнаються та які заперечуються особами, що беруть участь у справі;
- 5) пропонує особам, що беруть участь у справі, подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, що подала апеляційну скаргу, або з власної ініціативи;
- 6) вирішує інші письмово заявлені клопотання осіб, які беруть участь у справі;
- 7) вирішує питання про можливість письмового провадження за наявними у справі матеріалами у суді апеляційної інстанції;
- 8) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду справи.

Усі судові рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до апеляційного розгляду, *викладаються у формі ухвали*. Копії ухвал надсилаються особам, які беруть участь у справі. Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач призначає справу до апеляційного розгляду.

Як впливає з вимог ч. 1 ст. 191 КАС України, особи, які беруть участь у справі, *мають право подати* до адміністративного суду апеляційної інстанції *заперечення на апеляційну скаргу в письмовій формі протягом встановленого судом апеляційної інстанції строку*.

Заперечення на апеляційну скаргу повинні містити:

- 1) найменування адміністративного суду апеляційної інстанції;
- 2) ім'я (найменування), поштову адресу особи, яка подає заперечення на апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- 3) номер адміністративної справи в адміністративному суді апеляційної інстанції, якщо він повідомлений судом апеляційної інстанції;
- 4) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги;
- 5) у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на апеляційну

скаргу;

б) перелік матеріалів, які додаються.

У запереченні на апеляційну скаргу зазначається, чи особа бажає взяти участь у судовому засіданні суду апеляційної інстанції, чи просить суд розглянути справу за її відсутності. Заперечення підписується особою, що його подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо це не було зроблено в суді першої інстанції.

Особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, у *будь-який час до закінчення апеляційного розгляду мають право приєднатися до апеляційної скарги, підтримавши її вимоги*. При цьому до заяви про приєднання до апеляційної скарги додається документ про сплату судового збору в порядку і розмірах, установлених Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI [16].

Особа, яка подала апеляційну скаргу, має право:

- доповнити чи змінити її протягом строку на апеляційне оскарження, обґрунтувавши необхідність таких змін чи доповнень;
- відкликати її до початку розгляду справи судом апеляційної інстанції;
- протягом усього часу розгляду справи відмовитися від неї повністю або частково.

При відкликанні апеляційної скарги суддя-доповідач, який здійснював підготовку даної справи до апеляційного розгляду, постановляє ухвалу про повернення скарги.

Питання про прийняття відмови від апеляційної скарги і закриття у зв'язку з цим апеляційного провадження вирішується судом апеляційної інстанції, що розглядає справу, у судовому засіданні за участі сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Про прийняття відмови від скарги та закриття у зв'язку з цим апеляційного провадження суд постановляє ухвалу. Повторне апеляційне оскарження рішення, ухвали суду першої інстанції з тих самих підстав не допускається.

Друга сторона має право визнати апеляційну скаргу обґрунтованою в повному обсязі чи в певній частині.

Позивач може відмовитися від адміністративного позову, а сторони можуть примиритися у будь-який час до закінчення апеляційного розгляду. У разі відмови від адміністративного позову або примирення сторін суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу відповідно до вимог [ст.ст. 112 і 113](#) КАС України.

Суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції *в межах апеляційної скарги*. Суд може вийти за межі доводів апеляційної скарги в разі встановлення під час апеляційного провадження порушень, допущених судом першої інстанції, які призвели до неправильного вирішення справи.

Згідно з ч. 2 ст. 195 КАС України суд апеляційної інстанції *може досліджувати докази, які:*

- не досліджувалися у суді першої інстанції, із власної ініціативи або за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, якщо визнає обґрунтованим

ненадання їх до суду першої інстанції або необґрунтованим відхилення їх судом першої інстанції;

- досліджувалися судом першої інстанції з порушенням вимог КАС України.

Також суд апеляційної інстанції може встановити нові обставини, якщо вони не встановлювалися судом першої інстанції у зв'язку із неправильним застосуванням норм матеріального права.

Суд апеляційної інстанції *не може розглядати позовні вимоги, що не були заявлені в суді першої інстанції*.

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута *протягом одного місяця з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження*, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої – *протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження*. Однак у виняткових випадках апеляційний суд за клопотанням сторони та з урахуванням особливостей розгляду справи може продовжити строк розгляду справи, *але не більш як на п'ятнадцять днів*, про що постановляє ухвалу.

Апеляційний розгляд справи у судовому засіданні здійснюється *колегією суддів у складі трьох суддів* за правилами розгляду справи судом першої інстанції з урахуванням особливостей, установлених главою I розділу IV КАС України.

Окрім цього, суд апеляційної інстанції може розглянути справу і в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами, якщо її може бути вирішено на основі наявних у ній доказів, у разі:

- 1) відсутності клопотань від усіх осіб, які беруть участь у справі, про розгляд справи за їх участю;
- 2) неприбуття жодної з осіб, які беруть участь у справі, у судові засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання;
- 3) подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, які прийняті у порядку скороченого провадження за результатами розгляду справ, передбачених [п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 183²](#) КАС України.

У такому випадку копія рішення суду апеляційної інстанції надсилається особам, які беруть участь у справі, протягом трьох днів з моменту підписання постанови або ухвали суду апеляційної інстанції.

Але якщо під час письмового провадження за наявними у справі матеріалами суд апеляційної інстанції дійде висновку про те, що справу необхідно розглядати у судовому засіданні, то він призначає її до апеляційного розгляду в судовому засіданні.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 198 КАС України за наслідками розгляду апеляційної скарги на постанову суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду – без змін;
- 2) змінити постанову суду;
- 3) скасувати її та прийняти нову постанову суду;
- 4) скасувати постанову суду і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі;
- 5) визнати постанову суду нечинною і закрити провадження у справі.

За наслідками розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право (як впливає з ст. 199 КАС України):

- 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а ухвалу суду - без змін;
- 2) змінити ухвалу суду;
- 3) скасувати ухвалу суду, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду;
- 4) скасувати ухвалу суду і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі;
- 5) визнати ухвалу суду нечинною і закрити провадження у справі;
- 6) скасувати ухвалу суду і постановити нову ухвалу.

Суд апеляційної інстанції *залишає апеляційну скаргу без задоволення, а постанову або ухвалу суду – без змін*, якщо визнає, що суд першої інстанції правильно встановив обставини справи та ухвалив судові рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права. Не може бути скасовано правильне по суті рішення суду з одних лише формальних міркувань.

Підставами для зміни постанови або ухвали суду першої інстанції є:

- 1) правильне по суті вирішення справи чи питання, але із помилковим застосуванням норм матеріального чи процесуального права;
- 2) вирішення не всіх позовних вимог або питань.

Підставами для скасування постанови або ухвали суду першої інстанції та ухвалення нового рішення є:

- 1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;
- 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції вважає встановленими;
- 3) невідповідність висновків суду обставинам справи;
- 4) порушення норм матеріального або процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи або питання, а так само розгляд і вирішення справи неповноважним судом; участь в ухваленні постанови судді, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; ухвалення чи підписання постанови не тим суддею, який розглянув справу.

Постанова або ухвала суду першої інстанції скасовується в апеляційному порядку і позовна заява залишається без розгляду або провадження у справі закривається з підстав, установлених відповідно [ст.ст. 155 і 157](#) КАС України. Але, якщо судом першої інстанції ухвалено законне та обґрунтоване судові рішення, а обставини, які стали підставою для закриття провадження у справі, виникли після його ухвалення, суд апеляційної інстанції визнає таке рішення нечинним і закриває провадження у справі.

Підставами для скасування ухвали суду, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції є:

- 1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;
- 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції вважає встановленими;

- 3) невідповідність висновків суду обставинам справи;
- 4) порушення норм матеріального чи процесуального права, які призвели до неправильного вирішення питання.

Як убачається з приписів ч. 1 ст. 205 КАС України, суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги постановляє ухвалу в разі:

- 1) залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення – без змін;
- 2) зміни ухвали суду першої інстанції;
- 3) скасування судового рішення і постановлення нової ухвали;
- 4) скасування судового рішення і залишення позовної заяви без розгляду або закриття провадження у справі;
- 5) визнання судового рішення нечинним і закриття провадження у справі;
- 6) скасування ухвали суду, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги може своєю постановою змінити постанову суду першої інстанції або прийняти нову постанову, якими задовольняє або не задовольняє позовні вимоги.

З усіх процесуальних питань суд апеляційної інстанції постановляє ухвали.

Судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються або надсилаються особам, які беруть участь у справі, в порядку, встановленому [ст.ст. 160 і 167](#) КАС України.

Ухвала суду апеляційної інстанції складається із:

- 1) *вступної частини із зазначенням:* дати і місця її постановлення; найменування адміністративного суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі;
- 2) *описової частини із зазначенням:* короткого змісту вимог апеляційної скарги і судового рішення суду першої інстанції; узагальнених доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших осіб, які беруть участь у справі; установлених судом першої інстанції обставин;
- 3) *мотивувальної частини із зазначенням:* встановлених судом апеляційної інстанції обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; мотивів, з яких суд апеляційної інстанції виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;
- 4) *резолютивної частини із зазначенням:* висновку суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги; розподілу судових витрат; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

При залишенні апеляційної скарги без задоволення в ухвалі зазначається, якими обставинами чи нормами права спростовуються доводи, що містяться у скаргі. У разі скасування або зміни судового рішення суду першої інстанції в ухвалі зазначається, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість цього рішення.

Постанова суду апеляційної інстанції складається з:

- 1) *вступної частини із зазначенням:* дати і місця її прийняття; найменування адміністративного суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і

секретаря судового засідання; імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі;

2) *описової частини із зазначенням*: короткого змісту позовних вимог і постанови суду першої інстанції; короткого змісту вимог апеляційної скарги; узагальнених доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших осіб, які беруть участь у справі; встановлених судом першої інстанції обставин;

3) *мотивувальної частини із зазначенням*: встановлених судом апеляційної інстанції обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; мотивів, з яких суд апеляційної інстанції виходив при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався;

4) *резолютивної частини із зазначенням*: висновку суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги і позовних вимог; розподілу судових витрат; строку і порядку набрання постановою законної сили та її оскарження; встановленого судом строку для подання суб'єктом владних повноважень - відповідачем до суду першої інстанції звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій.

У випадках і в порядку, передбачених ст. 166 КАС України, суд апеляційної інстанції може постановити окрему ухвалу.

Після закінчення апеляційного провадження справа не пізніш як у семиденний строк направляється до адміністративного суду першої інстанції, який її розглянув.

6.2. Касаційне провадження

Виконання адміністративними судами завдань адміністративного судочинства, визначених ст. 2 КАС України, прямо залежить від усебічного, об'єктивного і неупередженого розгляду та вирішення ними справ адміністративної юрисдикції у повній відповідності до вимог чинного як матеріального, так і процесуального законодавства, з урахуванням принципу законності, тобто від постановлення ними законних і обґрунтованих судових рішень.

Досягнення зазначеної мети забезпечується цілісною системою адміністративно-процесуальних гарантій, серед яких важливим є, крім іншого, і функціонування в адміністративному судочинстві процесуально-правового інституту касаційного оскарження постанов і ухвал адміністративних судів, що набрали законної сили.

Як ми вже наголошували вище, забезпечення касаційного оскарження судового рішення (крім випадків, встановлених законом) є однією з конституційно закріплених засад здійснення судочинства в Україні.

Ураховуючи викладене вище та одночасно підтримуючи думку А.Т. Комзюка, В.М. Бевзенка і Р.С. Мельника, зауважимо на тому, що *касаційне провадження* – це врегульований нормами законодавства про адміністративне судочинство специфічний порядок перегляду постанов і ухвал судів першої та другої інстанції, що набрали законної сили; при тому перегляд здійснюється судом касаційної інстанції з метою забезпечення законності розгляду і вирішення

адміністративних справ, захисту законних прав, інтересів, свобод фізичних і юридичних осіб [56, с. 433].

Виходячи зі змісту ст. 210 КАС України судом касаційної інстанції в адміністративних справах є *Вищий адміністративний суд України*.

Як випливає з ч. 1 ст. 211 Кодексу *сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та обов'язки*, мають право оскаржити в касаційному порядку судові рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції повністю або частково, крім випадків, передбачених КАС України.

Ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони *перешкоджають подальшому провадженню у справі*. Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалені за наслідками апеляційного провадження.

Підставами касаційного оскарження є *порушення судом норм матеріального чи процесуального права*.

Відповідно до ч. 1 ст. 212 КАС України касаційна скарга подається безпосередньо до адміністративного суду касаційної інстанції.

Касаційна скарга на судові рішення подається *протягом двадцяти днів після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції*, крім випадків, передбачених КАС України, а в разі складення постанови в повному обсязі відповідно до [ст. 160](#) Кодексу – *із дня складення постанови в повному обсязі*.

Касаційна скарга подається в письмовій формі. У ній зазначаються:

- 1) найменування адміністративного суду касаційної інстанції;
- 2) ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, та осіб, які беруть участь у справі, а також їх номери засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, що оскаржуються;
- 4) обґрунтування вимог особи, що подає касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає порушення норм матеріального чи процесуального права;
- 5) вимоги особи, що подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;
- 6) у разі необхідності – клопотання особи, що подає касаційну скаргу;
- 7) перелік матеріалів, які додаються.

Скарга може містити клопотання особи про розгляд справи за її участю. *За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає взяти участь у судовому засіданні суду касаційної інстанції*. Вона підписується особою, яка її подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження.

До касаційної скарги додаються документ про сплату судового збору в порядку і розмірах, установлених Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI [16], а також її копії відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі, та копії оскаржуваних рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Скарга реєструється у день її надходження до адміністративного суду

касаційної інстанції в порядку, визначеному ч. 3 ст. 15¹ КАС України, та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Він, отримавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог ст. 213 Кодексу, у *дводенний строк вирішує питання про відкриття касаційного провадження*, про що постановляє відповідну ухвалу, та витребує справу, яка має бути надіслана до суду касаційної інстанції протягом п'яти днів з дня отримання ухвали.

До касаційної скарги, яка не оформлена відповідно до встановлених вимог КАС України, застосовуються правила ст. 108 Кодексу.

Скарга залишається без руху також у випадку, якщо вона подана після закінчення строку касаційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про його поновлення, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом тридцяти днів з моменту отримання ухвали про залишення касаційної скарги без руху *особа має право звернутися до суду касаційної інстанції із заявою про поновлення строків або вказати інші підстави для поновлення строку*.

Згідно з вимогами ч.ч. 4 та 5 ст. 214 КАС України суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі у випадках, якщо:

- 1) протягом тридцяти днів з моменту отримання ухвали про залишення касаційної скарги без руху особою не буде подано до суду касаційної інстанції заяву про поновлення строків касаційного оскарження або вказані нею підстави для поновлення строку касаційного оскарження визнані неповажними;
- 2) касаційна скарга прокурора, органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з моменту набрання оскаржуваним судовим рішенням законної сили;
- 3) справа не підлягає касаційному розгляду у порядку адміністративного судочинства;
- 4) справа не переглядалася в апеляційному порядку;
- 5) є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від касаційної скарги на це саме судове рішення;
- 6) є ухвала про відмову у задоволенні касаційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на це саме судове рішення;
- 7) касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи.

Копія ухвали про повернення касаційної скарги або про відмову у відкритті касаційного провадження разом з доданими до скарги матеріалами направляються особі, яка подавала касаційну скаргу, а касаційна скарга залишається у суді касаційної інстанції.

Як впливає зі ст. 214¹ КАС України, касаційна скарга має бути розглянута *протягом одного місяця з дня одержання судом касаційної інстанції адміністративної справи*.

Із метою *підготовки справи до касаційного розгляду* суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття касаційного провадження:

- 1) з'ясовує склад осіб, які беруть участь у справі;
- 2) надсилає копії ухвали про відкриття касаційного провадження особам, які беруть участь у справі, разом з копіями касаційної скарги, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу;
- 3) вирішує письмово заявлені клопотання осіб, які беруть участь у справі;
- 4) вирішує питання про можливість попереднього розгляду справи або письмового провадження за наявними у справі матеріалами у суді касаційної інстанції;
- 5) вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються;
- 6) вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду справи.

Усі рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до касаційного розгляду, викладаються у формі ухвали. Копії ухвал надсилаються особам, які беруть участь у справі.

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач призначає справу до *касаційного розгляду у судовому засіданні чи у порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами.*

Частина 1 ст. 216 КАС України наділяє осіб, які беруть участь у справі, процесуальним правом на подання до суду касаційної інстанції заперечення на касаційну скаргу в письмовій формі протягом встановленого судом касаційної інстанції строку.

Заперечення на касаційну скаргу повинні містити:

- 1) найменування адміністративного суду касаційної інстанції;
- 2) ім'я (найменування), поштову адресу особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- 3) номер адміністративної справи в суді касаційної інстанції, якщо він повідомлений судом касаційної інстанції;
- 4) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог касаційної скарги;
- 5) у разі необхідності - клопотання особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу.

Заперечення на касаційну скаргу підписується особою, яка його подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо це не було зроблено в судах першої або апеляційної інстанції.

Особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, у будь-який час до закінчення касаційного розгляду *мають право приєднатися до касаційної скарги, підтримавши її вимоги.* До заяви про приєднання до касаційної скарги додається документ про сплату судового збору.

Згідно з ч. 1 ст. 218 КАС України особа, яка подала касаційну скаргу, має право:

- доповнити чи змінити її протягом строку на касаційне оскарження, обґрунтувавши необхідність таких змін чи доповнень;
- відкликати її до початку розгляду справи судом касаційної інстанції (при

відкликанні касаційної скарги суддя-доповідач, який здійснював підготовку даної справи до касаційного розгляду, постановляє ухвалу про повернення скарги);

- відмовитися від неї до закінчення касаційного провадження. Про прийняття відмови від касаційної скарги та закриття касаційного провадження суд постановляє ухвалу в судовому засіданні за участі сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. У цьому разі повторне оскарження цих рішень, ухвал цією особою в касаційному порядку не допускається.

Позивач може відмовитися від адміністративного позову, а сторони можуть примиритися у будь-який час до закінчення касаційного розгляду. У разі відмови від адміністративного позову або примирення сторін суд касаційної інстанції постановляє ухвалу відповідно до вимог [ст.ст. 112 і 113](#) КАС України.

Як впливає з вимог ч. 1 ст. 220 КАС України, під час перегляду судових рішень у касаційному порядку суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин у справі *і не може досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в судовому рішенні, та вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.*

Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги, але при цьому *може встановлювати порушення норм матеріального чи процесуального права, на які не було посилання в касаційній скарзі.* Водночас він *не може розглядати позовні вимоги осіб, які беруть участь у справі, що не були заявлені у суді першої інстанції.*

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 215 КАС України суддею-доповідачем у процесі підготовки справи до касаційного розгляду може бути прийнято рішення про проведення попереднього розгляду справи. Згідно з вимогами ч. 1 ст. 220¹ Кодексу, попередній розгляд справи має бути проведений *протягом п'яти днів після складення ним доповіді* без повідомлення осіб, які беруть участь у справі.

У попередньому судовому засіданні суддя-доповідач доповідає колегії суддів про обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції.

За результатами попереднього розгляду справи суд касаційної інстанції може:

- відхилити касаційну скаргу і залишити рішення без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення;
- скасувати судові рішення за наявності підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення;
- призначити справу до розгляду у судовому засіданні за відсутності підстав для відхилення касаційної скарги або скасування судового рішення. Справа призначається до розгляду у судовому засіданні, *якщо хоч один суддя із складу суду дійшов такого висновку.* Про призначення справи до розгляду у судовому засіданні постановлюється ухвала, яка підписується всім складом суду.

Згідно з ч. 1 ст. 221 КАС України касаційний розгляд справи у судовому засіданні здійснюється колегією суддів *у складі не менше трьох суддів* за

правилами розгляду справи судом першої інстанції з урахуванням особливостей, встановлених главою II розділу IV Кодексу.

Як убачається з ч. 2 ст. 221 КАС України, після відкриття судового засідання і вирішення клопотань осіб, які беруть участь у справі, суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї.

Після виконання зазначених вище процесуальних дій сторони та інші особи, які беруть участь у справі, дають свої пояснення. Першою дає пояснення особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони, першим дає пояснення позивач. За ними пояснення дають особи, які приєдналися до касаційної скарги, а потім - інші особи, які беруть участь у справі. Суд може обмежити тривалість пояснень, установивши для всіх осіб, які беруть участь у справі, рівний проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання.

Неприбуття сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, належним чином повідомлених про дату, час і місце касаційного розгляду, не перешкоджає судовому розгляду справи.

Відповідно до ч. 1 ст. 222 КАС України суд касаційної інстанції *може розглянути справу в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами* у разі:

- 1) відсутності клопотань усіх осіб, які беруть участь у справі, про розгляд справи за їх участю;
- 2) неприбуття жодної з осіб, які беруть участь у справі, у судове засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання.

Якщо справа була розглянута в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами, то копія постанови або ухвали суду касаційної інстанції надсилається особам, які беруть участь у справі, протягом трьох днів з моменту підписання постанови або ухвали суду касаційної інстанції.

Суд касаційної інстанції *за наслідками розгляду касаційної скарги має право:*

- 1) залишити касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін;
- 2) змінити судові рішення суду апеляційної інстанції, скасувавши судові рішення суду першої інстанції;
- 3) змінити судові рішення суду апеляційної інстанції, залишивши судові рішення суду першої інстанції без змін;
- 4) змінити судові рішення суду першої інстанції, скасувавши судові рішення суду апеляційної інстанції;
- 5) скасувати судові рішення суду апеляційної інстанції та залишити в силі судові рішення суду першої інстанції;
- 6) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій і направити справу на новий розгляд або для продовження розгляду;
- 7) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій і залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження;
- 8) визнати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій такими, що втратили законну силу, і закрити провадження;

9) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухвалити нове судове рішення.

Частиною 1 ст. 224 КАС України встановлено, що суд касаційної інстанції *залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін*, якщо визнає, що суди першої та апеляційної інстанцій не допустили порушень норм матеріального і процесуального права при ухваленні судових рішень чи вчиненні процесуальних дій.

Не може бути скасовано судове рішення з мотивів порушення судом норм процесуального права, якщо це не призвело і не могло призвести до неправильного вирішення справи.

Підстави для зміни судових рішень, регламентовані ст. 225 КАС України. Так суд касаційної інстанції має право змінити судове рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судове рішення, яке змінюється, є помилковим тільки в частині.

Згідно зі ст. 226 Кодексу суд касаційної інстанції може *скасувати судове рішення суду апеляційної інстанції та залишити в силі рішення суду першої інстанції*, яке ухвалено відповідно до закону і скасоване або змінене помилково. Як випливає з ч. 1 ст. 227 КАС України, *підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду* є порушення норм матеріального чи процесуального права, які призвели до постановлення незаконної ухвали, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, які унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Справа направляється до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду або на новий розгляд, якщо порушення допущені тільки цим судом. В усіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції. Висновки і мотиви, з яких скасовані рішення, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при розгляді справи.

Суд касаційної інстанції скасовує судові рішення в касаційному порядку і залишає позовну заяву без розгляду або закриває провадження у справі з підстав, установлених [ст.ст. 155 і 157](#) КАС України. У той же час суд касаційної інстанції *може визнати законні судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій такими, що втратили законну силу*, і закрити провадження у справі, якщо після їх ухвалення виникли обставини, які є підставою для закриття провадження у справі, та ці судові рішення ще не виконані.

Відповідно до ст. 229 КАС України суд касаційної інстанції має право *скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухвалити нове рішення*, якщо обставини справи встановлені повно і правильно, але суди першої та апеляційної інстанцій порушили норми матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення.

Розглянувши касаційну скаргу, суд касаційної інстанції *постановляє ухвалу* в разі:

- 1) залишення касаційної скарги без задоволення, а судових рішень – без змін;
- 2) скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій з направленням справи для продовження розгляду або на новий розгляд;
- 3) зміни ухвали суду першої або апеляційної інстанції;
- 4) скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій і залишення позовної заяви без розгляду або закриття провадження;
- 5) визнання судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій такими, що втратили законну силу, і закриття провадження;
- 6) скасування судових рішень і постановлення нової ухвали.

За наслідками розгляду касаційної скарги Вищий адміністративний суд України може своєю постановою змінити постанову суду першої або апеляційної інстанції або прийняти нову постанову, якими задовольнити або не задовольнити позовні вимоги.

З усіх процесуальних питань суд касаційної інстанції постановляє ухвали.

Судові рішення суду касаційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються або надсилаються особам, які беруть участь у справі, в порядку, передбаченому [ст.ст. 160 і 167](#) КАС України.

Ухвала суду касаційної інстанції складається з:

- 1) *вступної частини із зазначенням*: дати і місця її постановлення; найменування адміністративного суду, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі;
- 2) *описової частини із зазначенням*: короткого змісту вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень; узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших осіб, які беруть участь у справі; встановлених судами першої та апеляційної інстанцій обставин;
- 3) *мотивувальної частини із зазначенням*: мотивів, з яких суд касаційної інстанції виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;
- 4) *резолютивної частини із зазначенням*: висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги; розподілу судових витрат; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Згідно з ч.ч. 2 та 3 ст. 231 КАС України при залишенні касаційної скарги без задоволення в ухвалі зазначається, якими нормами права спростовуються її доводи, а у разі скасування або зміни судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій в ухвалі зазначається, у чому полягала їхня незаконність.

Постанова суду касаційної інстанції складається з:

- 1) *вступної частини із зазначенням*: дати і місця її прийняття; найменування адміністративного суду, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі;
- 2) *описової частини із зазначенням*: короткого змісту позовних вимог і рішень судів першої та апеляційної інстанцій; короткого змісту вимог касаційної скарги; узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших осіб, які беруть участь у справі; встановлених судами

першої та апеляційної інстанцій обставин у справі;

3) *мотивувальної частини із зазначенням*: мотивів, з яких суд касаційної інстанції виходив при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався;

4) *резолютивної частини із зазначенням*: висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги і позовних вимог; розподілу судових витрат; строку і порядку набрання постановою законної сили та її оскарження; встановленого судом строку для подання суб'єктом владних повноважень - відповідачем до суду першої інстанції звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій.

Процесуальні особливості порядку розгляду касаційної скарги, що надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи, визначено ст. 232¹ КАС України. Так, якщо касаційну скаргу на судові рішення було подано в установлені КАС України строки, але вона надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи або коли строки на подання касаційної скарги у зв'язку з пропущенням їх з поважних причин було поновлено або продовжено, і особа, яка подала касаційну скаргу, не була присутня під час розгляду справи, суд касаційної інстанції розглядає таку скаргу за правилами, встановленими главою II розділу IV Кодексу.

Залежно від обґрунтованості зазначеної вище касаційної скарги суд *постановляє ухвалу або ухвалює постанову* (ст.ст. 231 і 232 КАС України).

При цьому за наявності відповідних підстав може бути скасовано ухвалу або постанову суду касаційної інстанції.

Суд касаційної інстанції у випадках і порядку, регламентованих [ст. 166](#) КАС України, може постановити окрему ухвалу.

Після закінчення касаційного провадження адміністративна справа не пізніш як у семиденний строк направляється до суду першої інстанції, якщо інше не впливає із судового рішення суду касаційної інстанції. У разі ж прийняття постанови або ухвали суду касаційної інстанції в порядку письмового провадження справа повертається до адміністративного суду першої інстанції невідкладно після набрання постановою або ухвалою суду касаційної інстанції законної сили.

6.3. Перегляд судових рішень Верховним Судом України

Завданнями адміністративного судочинства на будь-якій стадії його провадження є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ з винесенням по них законних і обґрунтованих судових рішень.

У ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI [17] закріплено, що учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених процесуальним законом, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, а також на перегляд

справи Верховним Судом України.

Згідно з ч. 1, а також п.п. 1 та 6 ч. 2 ст. 38 указанного Закону Верховний Суд України, виступаючи найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції України, здійснює правосуддя і забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Відповідно до вимог ст. 235 КАС України Верховний Суд України переглядає судові рішення в адміністративних справах виключно з підстав і в порядку, які установлені Кодексом.

Відповідно до ч. 1 ст. 236 КАС України *процесуальне право на подання заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України належить:*

- сторонам;
- іншим особам, які беруть участь у справі.

У той же час заява про перегляд судового рішення в адміністративних справах з підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 237 КАС України, може бути подана *виключно* особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною.

Як убачається зі змісту приписів ч. 3 ст. 236 КАС України, не може бути подано заяву про перегляд ухвал суду касаційної інстанції, що не перешкоджають провадженню у справі. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до заяви про перегляд судового рішення, ухваленого за наслідками касаційного провадження.

Статтею 237 КАС України регламентовано *виключний перелік процесуальних підстав для подання заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України*, а саме:

- неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах;
- неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності справ або встановленої законом юрисдикції адміністративних судів;
- встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;
- порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення Вищим адміністративним судом України незаконного судового рішення в адміністративних справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, рішень, дій чи бездіяльності Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;
- невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку, викладеному у постанові Верховного Суду України, щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Заява про перегляд судових рішень подається протягом *трьох місяців* з дня

ухвалення судового рішення, щодо якого заявлено клопотання про перегляд, або з дня ухвалення судового рішення, на яке здійснюється посилення на підтвердження підстав, установлених п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 237 КАС України, якщо воно ухвалено пізніше, але *не пізніше одного року* з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява.

Заява про перегляд судового рішення на підставі, встановленій п. 3 ч. 1 ст. 237 Кодексу, подається *не пізніше одного місяця* з дня, коли особі, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало або мало стати відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного.

Заява про перегляд судових рішень з підстав, регламентованих п. 4 ч. 1 ст. 237 КАС України, може бути подана *не пізніше десяти днів* з дня ухвалення судового рішення, щодо якого заявлено клопотання про перегляд.

Заява про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 указаної статті Кодексу, подається протягом *трьох місяців* з дня ухвалення судового рішення, щодо якого подається заява про перегляд, або з дня прийняття постанови Верховного Суду України, на яку здійснюється посилення з метою підтвердження невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм матеріального права у подібних правовідносинах, викладеному у такій постанові, але *не пізніше одного року* з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява.

У разі пропущення процесуального строку для подання заяви про перегляд судових рішень з причин, визнаних поважними, *суд за клопотанням особи, яка подала заяву, може поновити цей строк у межах одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява*. Питання про поновлення строку вирішується колегією суддів під час вирішення питання про допуск справи до провадження.

Заява про перегляд судових рішень подається у письмовій формі.

Згідно з ч. 2 ст. 239 КАС України у заяві зазначаються:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, та осіб, які беруть участь у справі, а також їхні номери засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) обґрунтування підстав для перегляду судових рішень, передбачених ст. 237 Кодексу;
- 4) вимоги особи, яка подає заяву;
- 5) у разі необхідності – клопотання;
- 6) перелік матеріалів, які додаються.

Частиною 1 ст. 239¹ КАС України встановлено, що заява про перегляд судових рішень *подається безпосередньо до Верховного Суду України*. При цьому до заяви додаються:

- 1) копії заяви відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі;
- 2) копії судових рішень, про перегляд яких подано заяву;
- 3) копії різних за змістом судових рішень, якщо заява подається з підстав,

передбачених п.п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 237 Кодексу;

4) копія постанови Верховного Суду України, якщо заява подається на підставі, визначеній п. 5 ч. 1 ст. 237 Кодексу;

5) копія рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, або клопотання особи про витребування копії такого рішення в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву, - у разі подання заяви про перегляд судових рішень з підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 237 КАС України.

Окрім того, до заяви також додається документ про сплату судового збору у порядку та розмірах, визначених Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI [16]. За подання і розгляд заяви з підстав, встановлених п.п. 2 та 3 ч. 1 ст. 237 Кодексу, судовий збір не сплачується.

Перевірка відповідності заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України вимогам КАС України здійснюється у порядку, регламентованому ст. 239² КАС України.

З урахуванням вимог адміністративно-процесуальних норм указаної статті Кодексу заява реєструється у день її надходження в порядку, встановленому [ч. 3 ст. 15¹](#) КАС України, та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

Суддя-доповідач протягом трьох днів здійснює перевірку відповідності заяви вимогам КАС України. У разі встановлення, що заяву подано без додержання вимог ст.ст. 239 та 239¹ Кодексу, заявник письмово повідомляється про недоліки заяви та строк, протягом якого він зобов'язаний їх усунути. Якщо заявник усунув недоліки заяви в установлений строк, вона вважається поданою у день первинного її подання до Верховного Суду України.

Виходячи із приписів ч. 4 ст. 239² КАС України заява повертається заявнику, якщо:

1) заяву подано без додержання вимог ст.ст. 239 та 239¹ Кодексу і заявник не усунув її недоліки протягом встановленого строку;

2) заяву від імені заявника підписано особою, яка не має повноважень на її підписання;

3) заяву подано від імені особи, яка не має повноважень на ведення справи;

4) є ухвала Верховного Суду України про відмову у допуску справи до провадження за наслідками розгляду заяви, поданої у цій справі на аналогічних підставах.

При цьому необхідно враховувати, що повернення заяви про перегляд судового рішення із наведених вище мотивів не перешкоджає повторному зверненню у разі належного оформлення заяви або з інших підстав, ніж ті, які були предметом розгляду.

Із ч. 6 ст. 239² КАС України випливає, що за відсутності підстав для повернення заяви, в якій міститься клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, суддя-

доповідач *невідкладно постановляє ухвалу* про витребування такої копії рішення разом з її автентичним перекладом в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи.

Питання про допуск справи до провадження вирішується суддею-доповідачем, визначеним у порядку, встановленому ч. 3 ст. 15¹ КАС України. У разі якщо суддя дійде висновку про те, що подана заява є обґрунтованою, він відкриває провадження.

Однак у разі якщо суддя-доповідач дійде висновку, що подана заява є необґрунтованою, вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється *колегією з трьох суддів у складі судді-доповідача та двох суддів, визначених автоматизованою системою документообігу суду додатково*. Провадження відкривається, якщо хоча б один суддя із складу колегії дійшов висновку про необхідність його відкриття.

Згідно з абз. 3 ч. 1 ст. 240 КАС України ухвала про відкриття провадження або ухвала про відмову у допуску справи до провадження виноситься *протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження заяви або з дня усунення заявником недоліків*, а у разі витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, - *з дня надходження такої копії*.

Розгляд питання про допуск справи до провадження відбувається без виклику осіб, які беруть участь у справі. Копія ухвали про відкриття провадження або про відмову у допуску справи до провадження *надсилається разом із копією заяви особам, які беруть участь у справі*.

Протягом *п'ятнадцяти днів з дня відкриття провадження* суддя-доповідач здійснює підготовку справи до розгляду Верховним Судом України. Із цією метою, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 240¹ КАС України, він:

- 1) надсилає ухвалу про відкриття провадження та витребування матеріалів справи до відповідного суду, який не пізніше трьох робочих днів з дня надходження справи надсилає її до Верховного Суду України;
- 2) вирішує питання про зупинення виконання відповідних судових рішень;
- 3) звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді України стосовно підготовки наукового висновку щодо норми права, яка неоднаково застосована судом (судами) касаційної інстанції, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми права у цих правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом України;
- 4) у разі необхідності визначає органи державної влади, представники яких можуть дати пояснення в суді щодо застосування норми права, та викликає цих представників до суду;
- 5) здійснює інші заходи, необхідні для розгляду справи.

Після надходження витребуваних матеріалів справи та завершення інших підготовчих процесуальних дій суддя-доповідач *виносить ухвалу про призначення справи до розгляду Верховним Судом України*.

Верховний Суд України здійснює розгляд справи за правилами, встановленими [главами 2 і 3 розділу IV КАС України](#).

Справа про перегляд судового рішення з підстав, передбачених [п.п. 1, 2, 4 ч. 1](#)

ст. 237 Кодексу, розглядається *Судовою палатою в адміністративних справах Верховного Суду України*. Засідання Судової палати є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від її складу.

Якщо судове рішення в адміністративній справі оскаржується з підстав неоднакового застосування однієї і тієї самої норми права судами касаційної інстанції різної юрисдикції, справа розглядається *на спільному засіданні відповідних судових палат Верховного Суду України*. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від загального складу кожної з відповідних судових палат.

Як прямо слідує з ч. 3 ст. 241 КАС України, у разі якщо під час розгляду справи Верховний Суд України встановить, що існує необхідність відійти від висновку про застосування норми права, викладеного у постанові Верховного Суду України, яка була прийнята іншим складом суду (іншою палатою чи палатами, які брали участь у спільному засіданні), *справа передається на розгляд спільного засідання судових палат Верховного Суду України*, яке проводиться за участю палати (палат), яка розглядала справу до моменту її передання, та палати (палат), яка приймала відповідну постанову Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від загального складу кожної з відповідних судових палат Верховного Суду України.

Справа про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої [п. 3](#) ч. 1 ст. 237 Кодексу, розглядається *на спільному засіданні всіх судових палат Верховного Суду України*. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від загального складу кожної з судових палат Верховного Суду України.

На засіданнях Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України або на спільному засіданні судових палат *головує суддя-доповідач*.

Строк розгляду справи Верховним Судом України *не може перевищувати одного місяця з дня призначення справи до розгляду*.

Із ч. 1 ст. 242 КАС України випливає, що за наслідками розгляду справи більшістю голосів від складу суду *приймається одна з таких постанов*:

- про повне або часткове задоволення заяви;
- про відмову у задоволенні заяви.

Судді, які не погоджуються з постановою, можуть висловити окрему думку, що додається до постанови. Постанова Верховного Суду України *є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого [п. 3](#) ч. 1 ст. 237 Кодексу*.

Суд приймає постанову про задоволення заяви про перегляд судового рішення за наявності однієї з підстав, передбачених ч. 1 ст. 237 КАС України.

При цьому за наявності підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 237 Кодексу, суд має право:

1) у разі порушення судом (судами) норми процесуального права, що перешкоджає подальшому провадженню у справі або полягає у порушенні правил підсудності справ або встановленої законом юрисдикції адміністративних судів:

а) скасувати судові рішення повністю або частково і передати справу на розгляд

до відповідного суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції;

б) скасувати судові рішення повністю або частково і закрити провадження у справі повністю або в певній частині;

2) у разі неправильного застосування судом (судами) норми матеріального права, що призвело до неправильного вирішення спору:

а) скасувати судові рішення (судові рішення) та ухвалити нове судові рішення чи змінити судові рішення;

б) скасувати судові рішення (судові рішення) та залишити в силі судові рішення (судові рішення), що було помилково скасовано судом апеляційної та/або касаційної інстанції.

За наявності підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 237

КАС України, суд

має право:

1) скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і прийняти нове судові рішення чи змінити судові рішення;

2) скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду, який ухвалив оскаржуване судові рішення;

3) скасувати судові рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду.

Із вимог ч. 5 ст. 243 КАС України вбачається, що у постанові Верховного Суду України, прийнятій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстав, передбачених [п.п. 1 і 2](#) ч. 1 ст. 237 Кодексу, *має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, що була неоднаково застосована.*

Верховний Суд України відмовляє у задоволенні заяви, якщо обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися або норма права у рішенні, про перегляд якого подана заява, застосована правильно. Постанова про відмову у задоволенні заяви має бути вмотивованою.

У постанові Верховного Суду України про відмову у задоволенні заяви, прийнятій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстав, передбачених [п.п. 1 і 2](#) ч. 1 ст. 237 КАС України, *має міститися висновок про те, як саме має застосовуватися норма права, що була неоднаково застосована.*

Статтею 244¹ КАС України встановлено, що постанова Верховного Суду України повинна бути виготовлена та направлена особам, які беруть участь у справі, *не пізніше п'яти днів з дня закінчення розгляду справи.*

Висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 237 КАС України, *є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.*

Висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, також *має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним*

наведенням відповідних мотивів.

Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Згідно із ч. 3 ст. 244² КАС України постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення, підлягають *опублікуванню на офіційному веб-сайті Верховного Суду України не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня їх прийняття.*

6.4. Провадження за нововиявленими обставинами

У порядку, передбаченому ч. 1 ст. 245 КАС України, *постанова або ухвала суду, що набрала законної сили, може бути переглянута у зв'язку з нововиявленими обставинами.*

Перегляд постанов та ухвал, що набрали законної сили, за нововиявленими обставинами є факультативною стадією адміністративного судочинства і охоплює собою особливий самостійний вид перевірки законності та обґрунтованості таких судових рішень адміністративних судів, а також має ряд відмінностей порівняно з іншими стадіями їх перегляду. Ці відмінності передусім зумовлені *процесуальними підставами і наслідками, об'єктами і суб'єктами перегляду, процесуальним становищем осіб, які беруть участь у справі.*

Частиною 2 ст. 245 КАС України визначено *вичерпний перелік процесуальних підстав* для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, а саме:

- 1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;
- 2) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, фальшивості документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;
- 3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;
- 4) скасування судового рішення, яке стало підставою для прийняття постанови чи постановлення ухвали, що належить переглянути;
- 5) встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконано.

Як випливає з ч. 3 ст. 245 КАС України, перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в разі прийняття нових законів, інших нормативно-правових актів, якими скасовані закони та інші нормативно-правові акти, що діяли на час розгляду справи, не допускається, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність фізичної особи.

Зауважимо, що судова постанова або ухвала, що набрали законної сили, підлягають перегляду за нововиявленими обставинами *виключно* у тих випадках, коли у справі, вирішеній судом, з'ясовуються такі нові обставини, які

існували в об'єктивній дійсності на момент вирішення адміністративним судом публічно-правового спору сторін, але не могли бути відомі зацікавленому учаснику та суду, не зважаючи на виконання останнім всіх вимог чинного адміністративно-процесуального законодавства щодо встановлення взаємних прав та обов'язків сторін.

Не можуть визнаватися нововиявленими нові обставини, тобто такі, що виникли чи змінилися після постановлення судового рішення, а також обставини, на які посилялася особа, яка брала участь у справі, у своїх поясненнях, апеляційній або касаційній скарзі, чи які могли бути встановлені при виконанні судом вимог адміністративно-процесуального законодавства щодо всебічного та повного дослідження всіх обставин адміністративної справи.

Стаття 246 КАС України наділяє *процесуальним правом на подання заяви про перегляд судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами:*

- осіб, які брали участь у справі;
- осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано *протягом одного місяця після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини.* При цьому заява з підстави, передбаченої [п. 1 ч. 2 ст. 245](#) КАС України, може бути подана *не пізніше ніж через три роки з дня набрання судовим рішенням законної сили.* У разі, якщо така заява подана до адміністративного суду після закінчення цього строку, адміністративний суд відмовляє у відкритті провадження за нововиявленими обставинами, незалежно від поважності причини пропуску цього строку.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається в письмовій формі.

У ній, з урахуванням вимог ч. 2 ст. 248 КАС України, зазначаються:

- 1) найменування адміністративного суду, до якого подається заява про перегляд;
- 2) ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими обставинами подається заява;
- 4) обставини, що могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду та особі, яка звертається із заявою, під час вирішення справи;
- 5) обґрунтування з посиланням на докази, що підтверджують наявність нововиявлених обставин, та зміст вимог особи, яка подає заяву, до суду;
- 6) перелік документів та інших матеріалів, які додаються.

Заява повинна бути підписана особою, яка її подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження. До заяви додаються копії заяви відповідно до кількості осіб, які брали участь у справі, та документ про сплату судового збору. Особа, яка подає заяву, може додати до неї

документи або їхні копії, що мають значення для правильного вирішення судової справи і не були відомі на час ухвалення судового рішення у справі.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається *до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку при вирішенні справи внаслідок незнання про існування цієї обставини.*

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у разі встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, унаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, подається *до адміністративного суду тієї інстанції, суддею якого він був.*

Заява, що надійшла до адміністративного суду, передається судді адміністративного суду, який визначається у порядку, регламентованому [ч. 3 ст.](#)

[15](#)¹ КАС України.

У розгляді заяви не може брати участь суддя, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого ставиться питання.

Не пізніше наступного дня після надходження заяви до адміністративного суду суддя зобов'язаний перевірити її відповідність вимогам ст. 248 КАС України і вирішити питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами.

При цьому до заяви, яка не оформлена відповідно до вимог, встановлених ст. 248 КАС України, застосовуються правила [ст. 108](#) Кодексу.

Після відкриття провадження за нововиявленими обставинами суддя надсилає особам, які беруть участь у справі, копії заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє осіб, які беруть участь у справі.

Особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, може відмовитися від заяви до початку розгляду справи у судовому засіданні. У разі прийняття відмови від заяви суд закриває провадження за нововиявленими обставинами, про що постановляє ухвалу. У такому випадку інші особи, які брали участь у справі, можуть вимагати компенсації особою, яка її подала, судових витрат, понесених ними під час перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами.

Особа, яка відмовилася від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, не може повторно звертатися до суду із такою ж заявою на тих самих підставах.

Перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється в порядку, визначеному ст. 252 КАС України.

Заява розглядається судом *протягом двох місяців після її надходження* за правилами, встановленими Кодексом для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд.

Особи, які беруть участь у справі, повідомляються про дату, час та місце розгляду заяви. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду заяви і перегляду судового рішення. Під час розгляду заяви адміністративним судом можуть не досліджуватись докази стосовно обставин, що встановлені у судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими обставинами, якщо вони не оспорується.

Суд своєю ухвалою може зупинити виконання судового рішення, яке переглядається за нововиявленими обставинами, до закінчення перегляду.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 253 КАС України *за наслідками провадження за нововиявленими обставинами суд може:*

- скасувати постанову чи ухвалу у справі і прийняти нову постанову чи ухвалу;
- залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення.

При ухваленні нового судового рішення суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції.

Судове рішення за наслідками провадження за нововиявленими обставинами може бути оскаржено в порядку, визначеному КАС України для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції. Із набранням законної сили новим судовим рішенням в адміністративній справі втрачають законну силу судові рішення інших адміністративних судів у цій справі.

У разі залишення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення інші особи, які брали участь у справі, можуть вимагати компенсації особою, яка її подала, судових витрат, понесених ними під час провадження за нововиявленими обставинами.

Лекція № 7

Тема лекції:

«Виконання судових рішень в адміністративних справах. Заходи процесуального примусу.»

План лекційного заняття:

- 1. Виконання судових рішень в адміністративних справах.**
- 2. Заходи процесуального примусу.**

Література

1. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України / О.В. Кузьменко, Т.О. Гурій. – К.: Атіка, 2008. – 415с.
2. Рябченко О.П. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / О.П. Рябченко. – Х. : ХНУ, 2014. – 304 с..
3. Комзюк А.Т., Адміністративний процес України: Навч. посібник. / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531с.
4. Гончарук С.Т., Гусар О.А., Розум І.О. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К. : НАУ, 2016. – 238 с.

Зміст лекції

7.1. Виконання судових рішень в адміністративних справах.

Виконання судових рішень є завершальною стадією адміністративного судочинства. Як зазначалось вище, основними видами судових рішень є *постанови*, пов'язані з вирішенням вимог адміністративного позову по суті, та *ухвали*, пов'язані здебільшого з вирішенням процесуальних питань.

Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень, здійсненням за таким виконанням судового контролю та застосуванням заходів процесуального примусу, регламентовані Розділом V КАС України.

Проведення виконавчих дій щодо виконання судових рішень, прийнятих адміністративними судами, які підлягають примусовому виконанню в разі невиконання їх у добровільному порядку, регламентується Законом України "Про виконавче провадження" від 21.04.1999 р.^[59] та визначається Інструкцією з організації примусового виконання рішень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України № 512/5 від 02.04.2012 р. . Таке виконання здійснюється спеціально уповноваженим на те органом виконавчої влади, а саме *Державною виконавчою службою* Міністерства юстиції України.

Судові рішення виконують своє суспільно-правове призначення і набувають притаманних їм властивостей лише після набрання ними *законної сили*. Порядок, умови та момент набрання судовими рішеннями законної сили визначаються ст.ст. 254-255 КАС України.

Зокрема, постанова або ухвала суду першої інстанції набирає законної сили *після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження*, якщо таку заяву не було подано. В разі подання апеляційної скарги, судові рішення адміністративного суду першої інстанції, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного провадження або набрання законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження.

Постанова або ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції за наслідками перегляду, постанова Верховного Суду України набирають законної сили з *моменту проголошення*, а якщо їх було прийнято за наслідками розгляду у письмовому провадженні - через *п'ять днів* після направлення їх копій особам, які беруть участь у справі.

Ухвали суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту постановлення.

Судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для осіб, які беруть участь у справі, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України.

Ст. 256 КАС України передбачені *категорії постанов суду*, які виконуються **негайно**, тобто, з моменту проголошення їх у судовому засіданні. Це певний виняток із загального правила, коли судові рішення виконуються після набрання ними законної сили.

Негайному виконанню підлягають постанови суду про:

- 1) присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів - у межах суми стягнення за один місяць;
- 2) присудження виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби - у межах суми стягнення за один місяць;
- 3) поновлення на посаді у відносинах публічної служби;
- 4) припинення повноважень посадової особи у разі порушення нею вимог щодо несумісності;
- 5) уточнення списку виборців;
- 6) обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання;
- 7) усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання;
- 8) накладення арешту на активи, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, зняття арешту з таких активів та надання доступу до них;
- 10) повне або часткове зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих ділянок, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, ділянок, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту, надання послуг, якщо це загрожує життю та/або здоров'ю людей.

Негайному виконанню підлягають також постанови суду, прийняті в порядку скороченого провадження.

- 1) оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації щодо розгляду звернення або запиту на інформацію;
- 3) припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців у випадках, передбачених законом, чи відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців;
- 4) стягнення грошових сум, які ґрунтуються на рішеннях суб'єкта владних повноважень, щодо яких завершився встановлений цим Кодексом строк оскарження;
- 5) застосування у випадках, передбачених законом, заходів реагування щодо державного нагляду (контролю), дозвільної системи у сфері господарської діяльності, якщо вони можуть бути застосовані виключно за судовим рішенням;
- 6) оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію.

За заявою осіб, які беруть участь у справі, або з власної ініціативи суд може своєю ухвалою звернути до негайного виконання постанову про:

- 1) присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів, про присудження виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби щодо стягнення всієї суми боргу;
- 2) тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності

об'єднання громадян; про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;

3) примусове видворення іноземця чи особи без громадянства.

Заява про звернення постанови до негайного виконання, подана після проголошення постанови, розглядається судом протягом *трьох днів* у судовому засіданні з повідомленням особам, які беруть участь у справі.

Ухвала суду за результатами розгляду заяви про звернення постанови до негайного виконання набирає законної сили з моменту проголошення, однак її може бути оскаржено у загальному порядку.

В необхідних випадках спосіб, строки і порядок виконання судових рішень в адміністративних справах можуть бути визначені у *самому судовому рішенні*. Так само на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо забезпечення виконання рішення.

Як правило, за кожним судовим рішенням, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, судом першої інстанції за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається *один виконавчий лист*, який оформлюється відповідно до вимог, встановлених Законом України «Про виконавче провадження». Якщо судові рішення ухвалено на користь кількох позивачів чи проти кількох відповідачів, суд має право видати *кілька виконавчих листів*, точно зазначивши, яку частину судового рішення треба виконати за кожним виконавчим листом. Якщо за результатами перегляду справи суд апеляційної чи касаційної інстанції залишить прийняте по суті позовних вимог рішення без змін, ухвалить нове судові рішення по суті позовних вимог чи змінить судові рішення, то виконавчий лист видається судом апеляційної чи касаційної інстанції, за умови, що заява особи про видачу виконавчого листа надійшла до моменту повернення адміністративної справи до суду першої інстанції.

У випадку стягнення судового збору виконавчий лист надсилається судом до місцевих органів державної податкової служби.

КАС України передбачені *наступні форми виконання судових рішень*:

- 1) оформлення виконавчого листа, виправлення помилки у ньому та визнання виконавчого листа таким; що не відповідає виконанню;
- 2) видача дубліката виконавчого листа;
- 3) поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання;
- 4) примирення сторін у процесі виконання (укладання мирової угоди);
- 5) відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення;
- 6) заміна сторони виконавчого провадження;
- 7) поворот виконання судового рішення (ст.ст. 259 – 265 КАС України).

Нерідко порядок виконання окремих ухвал адміністративного суду визначається безпосередньо у самому кодексі. Так, ст.272 КАС України визначає загальну процедуру виконання ухвали про привід до суду особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судові засідання. Така ухвала передається для виконання до органу внутрішніх справ.

За виконанням судових рішень в адміністративних справах здійснюється **судовий контроль**.

Так, відповідно до ст. 267 КАС України суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати в установлений судом строк звіт про виконання судового рішення. За наслідками розгляду такого звіту або у разі його ненадходження у встановлений строк суд може постановити окрему ухвалу, якою може встановити *новий строк* подання звіту та накласти на винну посадову особу, відповідальну за виконання постанови, *штраф у розмірі від ста до трьохсот мінімальних заробітних плат*. Якщо обов'язок виконати постанову лежить на колегіальному органі, але звіт про її виконання не подано або з вини цього органу постанова не виконується, штраф накладається на керівника цього органу. Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина - до Державного бюджету України. Питання про накладання штрафу вирішується за клопотанням позивача або за ініціативою судді у судовому засіданні з повідомленням сторін. Неприбуття на судові засідання сторін, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду цього питання.

Суддя за клопотанням органу чи посадової особи, відповідальних за виконання постанови, на підставі відповідних доказів зменшує розмір штрафу на користь Державного бюджету України за невиконання або неналежне виконання постанови на суму штрафу, який було накладено за ці ж дії державним виконавцем відповідно до законодавства про виконавче провадження.

Ухвала суду про накладення штрафу, що набрала законної сили, направляється для виконання до державної виконавчої служби. З наступного дня після набрання ухвалою законної сили на суму заборгованості без додаткового рішення суду нараховується пеня у розмірі трьох відсотків річних з урахуванням індексу інфляції.

Сплата штрафу не звільняє особу від обов'язку виконати постанову суду і подати звіт про її виконання. Повторне невиконання цього обов'язку тягне за собою застосування наслідків, установлених частинами першою і другою цієї статті, але розмір нового штрафу при цьому збільшується на суму штрафу, який було або мало бути сплачено за попередньою ухвалою.

Особа-позивач, па користь якої ухвалено постанову суду, має право подати до суду першої інстанції заяву про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такої постанови суду або на порушення прав позивача, підтверджених такою постановою суду. Таку заяву може бути подано *протягом десяти днів* з дня, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідною судовою постановою. Заява підлягає розгляду та вирішенню у судовому засіданні із повідомленням осіб, які беруть участь у справі, протягом десяти днів з дня її отримання. Неприбуття на судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду такої заяви. Постанова

та ухвали суду можуть бути оскаржені лише в апеляційному порядку.

Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах також може здійснюватись у порядку, встановленому статтею 181 КАС України, якою визначені особливості провадження у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби. Цією статтею передбачено право учасників виконавчого провадження (крім державного виконавця) та осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій, звернутися до адміністративного суду з позовною заявою. Ця позовна заява може бути подана до суду:

- у *десятиденний строк* з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи інтересів;

- у *триденний строк* з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи інтересів, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій.

Про подання позовної заяви суд повідомляє відповідача не пізніше ніж наступного дня після відкриття провадження у справі. Адміністративна справа з приводу рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби вирішується судом *протягом десяти днів після* відкриття провадження у справі.

Відповідачем у таких справах є відповідний орган державної виконавчої служби.

7.2. Заходи процесуального примусу.

Заходи процесуального примусу *спрямовані на* забезпечення необхідних умов нормальної роботи суду, виконання встановлених правил адміністративного судочинства та надання можливості суду мати реальні засоби примусового впливу щодо порушників таких правил. Цими заходами є встановлені в розділі VI КАС України процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені у суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню адміністративного судочинства.

До **видів заходів процесуального примусу** відносяться:

- 1) *попередження*;

- 2) *видалення із залу судового засідання*;

- 3) *тимчасове вилучення доказів для дослідження судом*;

- 4) *привід*.

Кодексом передбачено, що до однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення.

Заходи процесуального примусу застосовуються судом *негайно* після вчинення порушення шляхом постановлення ухвали

Застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, встановлених КАС України.

Статтею 270 КАС України передбачено, що до учасників адміністративного процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується *попередження*, а в разі повторного вчинення таких дій - *видалення із залу судового засідання*. Якщо ж перелічені дії повторно вчиняє

перекладач, суд оголошує перерву і надає час для заміни перекладача.

Стаття 271 КАС України визначає, що у разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, які вимагалися судом, та неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про *тимчасове вилучення цих доказів для дослідження судом*. Ухвала надсилається державному виконавцю для виконання.

До належно викликаної особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судове засідання або не повідомили причини неприбуття, може бути застосовано *привід* до суду через органи внутрішніх справ з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення.

Привід до суду *не застосовується* до малолітніх та неповнолітніх осіб, вагітних жінок, інвалідів першої і другої груп, жінок, які мають дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які не можуть бути допитані як свідки.

Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання (перебування), роботи, служби чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, якому органу внутрішніх справ доручається здійснення приводу. Ухвала про привід до суду передається для виконання до органу внутрішніх справ за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи, служби чи навчання особи, яку належить привести. Ухвала про привід до суду оголошується учаснику адміністративного процесу, до якого застосовується привід, особою, яка її виконує.

У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про привід до суду, через начальника органу внутрішніх справ негайно повертає її суду з письмовим поясненням причин невиконання (ст. 272 КАС України).

Слід зауважити, що згадані заходи процесуального примусу не виконують каральних функцій, не служать мірою відповідальності, а є лише засобами адміністративно-процесуального примусового забезпечення дотримання правил адміністративного судочинства. Водночас вони можуть бути поєднані з одночасним застосуванням до особи заходів адміністративної відповідальності, якщо для того є відповідні підстави.